

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

NURETTİN TOPÇU’NUN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Ali Rıza GENÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA – 2008

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

NURETTİN TOPÇU’NUN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Ali Rıza GENÇ

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Nebahat GÖÇERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA – 2008

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Nebahat GÖÇERİ

(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Zeki Salih ZENGİN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Hayri KAPLAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununa tabidir.

ÖZET

NURETTİN TOPÇU’NUN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Ali Rıza GENÇ

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Nebahat GÖÇERİ

Ağustos 2008, v + 71 sayfa

Yirminci asırda yetişen büyük bir düşünürümüz olan Nurettin Topçu, Maurice Blondel’in “Hareket Felsefesi”nden hareketle ve tasavvufi bir anlayışla Anadolu insanının felsefesini yapmaya çalışmıştır. Felsefe, din, ahlak, milliyetçilik ve sosyalizm gibi kavramlar üzerinde duran Topçu, felsefesine uygun bir biçimde eğitim ve din eğitimi konusunda fikirler üreterek idealist bir eğitim anlayışı ortaya koymuştur. Özellikle kendi dönemindeki eğitim zihniyetini ve uygulamalarını tenkit eden Topçu dini ve milli bir eğitimi savunarak ve ülkemizdeki eğitim felsefesinin pragmatist yapısını reddederek onun yerine idealist bir eğitim sistemini öne sürmektedir. Din eğitimine psikolojik, felsefi ve dini temeller getirerek idealist bir din ve ahlak eğitimi savunmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Nurettin Topçu, hareket felsefesi, idealizm, din, din eğitimi.*

ABSTRACT**NURETTİN TOPÇU’S IDEAS ABOUT RELIGION EDUCATION****Ali Rıza GENÇ****Master Thesis, The Department of Philosophic and Religious Sciences****Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Nebahat GÖÇERİ****August 2008, v+ 71 pages**

Nurettin Topçu who is one of the our greatest philosopher of the 20th century tried to make Anatolian people’s philosophy from the Maurice Blondel’s “philosophy of action” understanding. He gave importance to the concept of philosophy, religion, moral, nationalism and socialism. He produced idea education and education of religious suitable to his philosophy and he made an idealist education understanding. Specially in his period he criticized the education mentality and their practice. He defended the religious and national education and he rejected the pragmatist education philosophy of our country. He defended the idealist education system. He defended to put the psycholological, philosophycal and religious to get the idealist religion and moral education.

Keywords: Nurettin Topçu, philosophy of action, idealism, religion, education of religious

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi
MÜ İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
vb.	: Ve benzeri

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması.....	1
1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.3. Çalışmanın Yöntemi	2

İKİNCİ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU’NUN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Nurettin Topçu’nun Hayatı.....	4
2.2. Nurettin Topçu’nun Eserleri.....	7

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU’NUN FİKİR DÜNYASINA GENEL BİR BAKIŞ

3.1. Nurettin Topçu’nun Felsefi Görüşleri.....	10
3.2. Nurettin Topçu’nun Din ve Ahlak Anlayışı.....	14
3.3. Nurettin Topçu’nun Milliyetçiliği ve Sosyalizmi.....	20
3.4. Nurettin Topçu’nun Eğitim Anlayışı.....	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU’NUN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

4.1. Din Eğitiminin Tarihi Süreci İle İlgili Düşünceleri.....	31
4.1.1. Peygamber Dönemi ve İlk Devirler Hakkında Fikirleri.....	31
4.1.2. Medrese İle İlgili Düşünceleri.....	32
4.1.3. Mektep İle İlgili Düşünceleri.....	34
4.1.4. Döneminin Din Eğitimine Eleştirisi.....	36
4.1.5. Hayat Şartları Karşısında Din Eğitimi	40

4.1.6. Din Dersi Tartışmaları ve Topçu	42
4.2. Nurettin Topçu'ya Göre İdeal Din Eğitimi.....	44
4.2.1. Din Eğitimi Nedir?.....	44
4.2.2. Din Eğitiminin Temellendirilmesi	46
4.2.3. Din Dersinin Eğitim Sistemindeki Yeri.....	48
4.2.4. Din Dersi Öğretmeni.....	50
4.2.5. Din Dersine Muhatap Olan Öğrenci ve Aile.....	52
4.2.6. Din Dersinde Metot.....	53
4.2.7. Din Dersinin İçeriği.....	56

BEŞİNCİ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'NUN YAYGIN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

5.1. Din Görevlileri.....	61
5.2. Tasavvuf ve Din Eğitimi.....	64

SONUÇ	65
--------------------	----

KAYNAKÇA	69
-----------------------	----

ÖZGEÇMİŞ	71
-----------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması

Bilindiği gibi eğitim bilimi ile felsefe arasında sıkı bir ilişki vardır. Felsefenin alanları olduğu gibi birçok bilim dalının da felsefesi vardır. Eğitimde felsefi görüşlerin ve akımların büyük rolü bulunmaktadır. Hâkim olan felsefi düşünce eğitim anlayışını da doğrudan etkilemektedir. Din eğitimi de felsefeyle ilişkili alanlardan biridir.

Bu çalışmada; yakın dönemde ülkemizin yetiştirdiği büyük düşünce adamlarından biri olan Nurettin Topçu'nun din eğitimi ile ilgili fikirleri konu olarak belirlenmiştir. Onun felsefi görüşleri, dine ve ahlaka bakışı, eğitim anlayışı ve bunların etkisiyle şekillenen din eğitimi fikirleri araştırmamızın konusudur. İşlemeye çalışacağımız bu konu, bir tür din eğitimi felsefesi olarak da anılabilir. Nurettin Topçu'nun "Hareket Felsefesi"ne bağlı olduğu düşünülürse, burada ele alacağımız çalışma konusunu "hareket felsefesine bağlı bir din eğitimi nasıl olmalıdır?" şeklinde bir sorunun cevabı olarak da düşünebiliriz.

Nurettin Topçu eğitimin bütünüyle yakından ilgilenmiştir; ancak biz sadece din eğitimi ile sınırlı kalacağız. Elbette genel eğitim anlayışına da değineceğiz ancak bunu din eğitimiyle ilişkili olduğu için ele alacağız ve fazla ayrıntıya girmeyeceğiz. Ayrıca Topçu'nun toplumsal ve siyasal diyebileceğimiz konularda da ortaya koyduğu düşünceler vardır. Biz bu konularda da kendimizi sınırlayarak sadece bizi ilgilendiren kısmıyla yetinmeye çalışacağız. Bu nedenle onun milliyetçiliğini ve sosyalizmini anlamaya çalışacağız. Konumuzu araştırırken Nurettin Topçu'nun tümü basılmış olan eserleri bize kaynaklık edecektir. Çıkarılmış olduğu dergide yazdığı yazılar ve çeşitli konuşmalarının metinleri ancak bu eserlerde yer alan kısmıyla kapsamımıza girecektir. Nurettin Topçu hakkında yazılanları da araştırmanın konusuna dâhil edeceğiz.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Amacımız Nurettin Topçu'nun din eğitimiyle ilgili fikirlerini düzenli bir şekilde ortaya koyarak yorumlamaktır. Bu vesileyle felsefe ile din eğitimi ilişkisini de ele almaktır. Bu çalışmayla bir din eğitimi felsefesini dikkatlere sunmayı da hedefliyoruz.

Aslında din eğitiminin yeni bir alan olması, bu alandaki çalışmaların önemini artırmaktadır. Ayrıca çalışmanın din eğitiminin felsefi yönüyle ilgili olması onun önemini daha da artırmaktadır. Çünkü din eğitimi araştırmaları daha çok eğitim bilimi, psikoloji ve sosyoloji alanlarına yakın durmaktadır. Ayrıca dini eğitim veren kurumlarımızda ve din adamı diyebileceğimiz kişilerde felsefeye karşı bir önyargı olduğu da söylenebilir. Tabi ki bunda, felsefeyle din ilişkilerinde çoğunlukla olumsuz örneklerle rastlamış olmamızın payı vardır. Bu nedenle din eğitimi konusunda felsefenin işe koşulduğunu söylemek pek kolay olmayacaktır. İşte bu yüzden bu ve benzeri çalışmaların önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Nurettin Topçu'yla ilgili bazı gerçekler de önem arz etmektedir. Yakın dönemde yaşamış olması, dikkat çektiği problemlerin bugünün problemleriyle yakından alakalı olmasını sağlamaktadır. Ayrıca o sadece bir filozof değil aynı zamanda eğitimcidir. Eğitimle ilgili fikirlerini ortaya koyarken psikolojik ve sosyolojik gerçekleri de göz ardı etmemiştir. Onun bu özellikleri, yani hem bir felsefeci hem de öğretmen olması, aynı zamanda psikoloji ve sosyolojiye de vakıf olması, din ve ahlak konusunda ise epeyce uğraş vermiş olması onun din eğitimi fikirlerini daha da önemli kılmaktadır.

Hem onun gerek eğitim gerekse din eğitimi konusundaki görüşlerinin gelişigüzel oluşmadığı kanaatindeyiz. Çünkü din eğitiminde felsefenin, metodun ve sistemli çalışmanın gerekliliğini bizzat ifade etmektedir.

Bütün bu sebeplerden dolayı yapacağımız çalışmanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Konudan da anlaşılacağı gibi çalışmamız test ve gözlem gibi yöntemlere dayalı bir çalışma olmayacaktır. Çünkü bizim amacımız milletimizin yetiştirdiği büyük bir insanı, onun din eğitimi anlayışını ortaya koymaktır. Bu da onu anlamakla ve fikirlerini açıklamakla olacaktır.

İlk olarak Nurettin Topçunun felsefesini, din ve eğitim anlayışı ile din eğitimi hakkındaki fikirlerini anlamaya çalışacağız. Bunu yaparken hem onunla ilgili yorumlara hem de temel kaynaklarımız olan kendi eserlerine yöneleceğiz. Ayrıca hayatını ve yaşadığı dönemin özelliklerini, onu etkileyen olayları ve şahısları da göz önüne almaya çalışacağız. Onun fikir dünyasını anlayabilmek için bu gereklidir.

Sonra onun felsefesini, din ve ahlak anlayışını, eğitim ve din eğitimi anlayışını ve bunlar arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışacağız.

Web taraması da yapılarak Nurettin Topçuyla ilgili bilgilerin hepsine ulaşılabilmesi sağlanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Nurettin Topçu'nun Hayatı

1909 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Erzurumlu Topçuzade Ahmet Efendi, annesi ise Eğinli Fatma Hanım'dır. Annesinin memleketi olan, çok eski ve köklü bir kültür muhiti bulunan Eğin'in, Topçu'nun ruh dünyasının gelişmesinde önemli bir yeri vardır. İstanbul'da büyüyen Topçu hep ana yurdunun hasretiyle yaşadı. Topçu'nun, ölümüne dek hep anne memleketi olan Eğin'in üzerine titrediği bilinmektedir.

Erzurum ile İstanbul arasında canlı hayvan ticareti yapan babasının işleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan herkesin etkilendiği gibi olumsuz olarak etkilendi. Ve iflas neticesinde Çemberlitaş'ta mütevazı bir eve yerleştiler. Baba kasaplık yapmaya başladı.

Topçu, çocukluğunda İstanbul'un acılı yıllarını yaşadı. Balkan savaşının izleri, Dünya savaşının İstanbul'u ve işgal altındaki İstanbul'un hissiyatı onu memleket meselelerine hazırlayan en etkili olaylar oldu.

Bezm-i Âlem Valide Sultan mektebinde anaokulunu okuyan Nurettin Topçu Büyük Reşit Paşa Numune Mektebinde de ilköğretimini birincilikle tamamladı. Daha ilkokulda yabancı okullara karşı bir öfke duymaya başlayan Topçu'nun bu öfkesi ve yetiştiği aile ortamı onu iyice kamçılamıştır. Daha sonra Vefa İdadisini de birincilikle bitirdi ve lise tahsilini İstanbul Erkek Lisesinde tamamladı. Orta öğretim boyunca felsefeye merak salan Topçu, daha iyi bir eğitim almak için Avrupa'da tahsil görmesi gerektiğinin farkındaydı.¹

1928 yılında kazandığı bursla Fransa'ya giden Topçu önce Bordeaux Lisesinde psikoloji okudu. Ardından Strasbourg Üniversitesinde felsefe eğitimi aldı. Daha sonra da Sorbonne'da doktorasını yaptı. Burada onun milli ve manevi değerlere verdiği önemi gösteren bir anıyı nakletmek isteriz. Topçu, Sorbonne'da doktorayı tamamlayan ilk Türk öğrenciydi ve kendisinde törenlerde ne istediği sorulduğunda okulun gönderine Türk Bayrağı çekilmesini istedi.²

¹ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 14

² Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 15

Topçu Fransa’da iken Maurice Blondel, Remzi Oğuz Arık³, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu⁴ ile tanıştı. Bu isimlerin Topçu’nun fikriyatının oluşmasında büyük rolleri oldu.⁵ Bu kişiler onun fikir dünyasında büyük etkiler yaptığı için kısa da olsa onlara da değinmek isteriz. Remzi Oğuz Arık, öğrenim yıllarında kendini Turancılık cereyanına kaptırmış Avrupa dönüşünden sonra Anadolu Milliyetçiliğini benimseyerek fikri çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmıştır. Halkın kültür sahasında kalkınması için pek çok makale neşrederek vatan, din, dil, soy, kültür ve tarih şuurunun yerleşmesi için çaba göstermiştir.⁶ İlk olarak Topçu’nun Remzi Oğuz Arık ile ilgili düşüncelerini aktaralım. Ona göre, Arık’a kadar Avrupa’ya pek çok Türk genci gönderilmişti ama bir Türk gençliği gönderilememişti. Gidenler batının sefahatini benimsediler, batının değerlerini ülkemize taşıdılar ve diplomalarıyla memlekette makam – mevki ve para kazandılar. Ancak Arık, Anadolu’yu Avrupa’ya götürmüştü. Oradaki gençlere eşref-i mahlûkat olduklarını hatırlatan birisi olarak memleketi kurtarma davasını aşıliyordu.⁷ Topçu, onun ülkesine karşı bu sevdası yanında, İslam’a olan hayranlığını da dile getirmiştir.⁸ Diğer bir isim olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Türk sosyolojisinin önemli kişilerinden birisi olup Ziya Gökalp ile başlayan zincirin son halkası olarak kabul edilmektedir. Fındıkoğlu da Gökalp gibi, milliyetçiliği ve milli şuurun uyanmasını milletlerarası barış ve adaletin şartı olarak görmektedir. Ayrıca Marksist sosyalizmi eleştirerek batıdaki sosyal tabakalaşma ve sınıf gerçeğinin Türkiye’de ve doğuda farklı olduğunu savunmuştur. Ahlak konusunu ise bireysel duygu ve düşüncenin ötesinde toplumsal alanlarda ve şartlarda ele almıştır.⁹ Fındıkoğlu’nun geçirdiği fikir evrelerini de anlatan Topçu’ya göre, o, Osmanlılık fikrinin çatırdadığı bir dönemde Türkçülüğe sığınmıştı. Ancak orada da tatmin olmayarak, Turancılığa karşı bir tavır takınmaya başladı. Bu değişimden sonra ancak ilim ve Avrupalılaştırmanın kurtuluş vesilesi olacağını düşünmeye başladı. Bu dönemde Avrupa’da tahsil gördü. Ancak yine de iç dünyası aydınlanamamıştı. Hayatının son döneminde ise yeniden İslam’dan uzak, Gökalpçılık

³ Arık, 1899 ile 1954 yılları arasında yaşadı. İstanbul’da felsefe okuduktan sonra Arkeoloji ve Sanat Tarihi alanında ihtisas yapmak için Fransa’ya gönderildi. 1931’de yurda dönerek bir süre mesleğini yaptıktan sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam Sanatları Tarihi profesörü oldu. Sonra istifa ederek siyasete girdi ve DP’den Seyhan milletvekili oldu. Daha sonra ise Türkiye Köylü Partisi’ni kurdu.(Bkz. Sezer, “Arık Remzi Oğuz”, İslam Ansiklopedisi, c. 3, ss. 357 – 358)

⁴ Fındıkoğlu, 1901 – 1974 arasında yaşadı. Son devir sosyologlarından, iktisatçı ve fikir adamıdır. 1930’da Fransa’ya gönderildi. Strasbourg’da felsefe okudu. Ziya Gökalp ile ilgili doktora çalışması yaptı. (Bkz. Erkal, “Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri”, İslam Ansiklopedisi, c. 13, ss. 28 – 29)

⁵ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 14

⁶ Sezer, “Arık, Remzi Oğuz”, İslam Ansiklopedisi, c. 3, s. 358

⁷ Topçu, Millet Mistikleri, ss. 70 – 71

⁸ Topçu, Millet Mistikleri, s. 76

⁹ Erkal, “Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri”, İslam Ansiklopedisi, c. 13, ss.28 – 29

fikrini ele aldı. Topçu, Arık'tan adeta bir mürşit gibi bahsederken, Fındıkoğlu'nun fikirlerini eleştirdiğini görmekteyiz. Çünkü onun İslam'dan uzak bir davaya bağlanmasını bir hata gibi anlatmaktadır. Ancak onun gayretlerini ve vatan sevgisini övgüyle bizlere aktarmaktadır.¹⁰ Blondel hakkında ise sonraki bölümde bilgi vereceğiz, çünkü o kurduğu hareket felsefesi ile Nurettin Topçu'nun fikir hayatına ve felsefi düşüncesine doğrudan etki etmiştir.

Fransa'dan dönünce Galatasaray Lisesinde felsefe öğretmeni olarak göreve başladı. Burada öğretmenlerden adam kayırmacılık ve hatırı sayılır bir öğrenciye aşırı hoşgörü gösterilmesi isteniyordu. Tabi ki Topçu'nun böyle bir beklenti karşısında cevabı sert olacaktı. Bundan sonra İzmir'e sürüldü. İzmir'e sürgün edildiği gün evlenmekteydi. Haberini düğün esnasında aldı. Topçu'nun eşi, Birinci meclisin ikinci grubunun reisi Hüseyin Avni Bey'in kızıydı. Topçu'nun kayınpederi olan Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, aynı zamanda onun düşünce hayatına ve karakterine tesir etmiş bir gönül adamı ve dostuydu. Topçu, ondan bir vatan ve millet aşığı ve demokrasi sevdalısı olarak bahsetmektedir. Aynı zamanda onu, Hz. Ömer'e benzetmektedir. Topçu'ya göre Hüseyin Avni'yi anlamak için Kuran'daki insan idealini kavramak lazımdır. Ondaki büyüklük insana verdiği değerle görülüyordu. İnsanlığa olan inancı onun demokrasiye olan sevgisinin sebebiydi. İşte bu inancı yüzünden, insanların alçalışını anlayamıyordu. Topçu'ya göre onun bu demokrasi görüşü ancak din ve iman kelimeleriyle anlatılabilir.¹¹

Topçu İzmir'de öğretmenliğinin dördüncü yılında dergi çıkarmaya başladı. 1939 yılında yayınlanmaya başlayan derginin adı "Hareket" ti. Bu dergi ve Topçu artık resmi çevrelerin sürekli izlediği ve sorguladığı bir mahfil ve kalem oldu.

Hareket ve okul çevresi dışında Milliyetçiler derneğinde de hem aktif bir eylem adamı, teşkilatçı olarak görev yapmış; hem de daha sonra milliyetçiler derneğinde ekol olmuştur.

Topçu'nun İzmir sürgününü Denizli sürgünü takip etti. İstanbul'a döndükten sonra ise Haydarpaşa Lisesi, Robert Kolej, Vefa Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi ve İmam Hatip Lisesinde görev yaptı.¹²

Siyaset sahasında da gayret gösteren Topçu 1961'de AP'nin kuruluşunda aktif rol aldı ve Konya'dan milletvekili aday oldu,¹³ fakat seçilemedi.¹⁴

¹⁰ Topçu, Millet Mistikleri, ss. 107 – 111

¹¹ Topçu, Millet Mistikleri, ss. 25 – 28

¹² Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, ss. 15–16

10 Temmuz 1975'te vefat eden Topçu, ömrü boyunca bir öğretmen ve fikir adamı olarak çalışmalarını sürdürdü. Ömrünün son yıllarında Bursa'da küçük bir camide vaizlik yapmak istese de bu emeline ulaşmadan hayata veda etti.¹⁵

Topçu'nun kişiliğiyle alakalı ipuçları vermesi bakımından onunla ilgili bazı düşüncelere de yer vermek istiyoruz. Ağabeyi Hayrettin Topçu, şunları söylemektedir: “Verdiği karardan kolay kolay dönmezdi, iradesi sağlamdı. İbadetlerini gizli yapmaya gayret ederdi. Eşyaya kıymet vermezdi. Zoraki elbise alır, zoraki yeni ayakkabı giyerdi.”¹⁶

Şehsuvaroğlu, kitabında Topçu'nun öğrencilerinden olan Orhan Okay'dan şu sözleri nakleder: “Gerek kendi intibalarım, gerekse zannederim bütün öğrencilerinin intibaları, başlangıçta, onun öğrenci üzerinde sert, haşin ve müsamahasız bir öğretmen olarak görülmesidir. Fakat zamanla öğrencilerine karşı derin ve gerçek bir sevgiyle dolu olduğunu fark etmemek mümkün değildir.”¹⁷

2.2. Topçu'nun Eserleri

Öncelikle Topçu'nun hazırladığı tezlerden bahsetmek istiyoruz. Topçu'nun Sarbone'da hazırladığı doktora tezi “Uysallık ve İsyan” adını taşıyordu. Kök; bu tezin konusu hakkında, “Dinin ahlaka yönelik bir felsefesi” ve “İç içe geçmiş bir din ve ahlak felsefesi” tabirlerini kullanmaktadır. Ayrıca bu eserde bir toplum felsefesi ve sanat felsefesi yapıldığını da eklemektedir.¹⁸ Bu eser “İsyan Ahlakı” adıyla dilimize kazandırılmıştır. Buradaki “isyan” kavramıyla ilgili sonraki bölümde bilgi vereceğiz.

Topçu'nun bir diğer tezi ise Bergson üzerinedir. Bu tezle Hilmi Ziya Ülkenin eylemsiz doçenti olmuştur.¹⁹ Bu çalışmanın adı ise “Sezginin Değeri” idi.²⁰

Bizim çalışmamızda esas kaynağımız olan Türkiye'nin Maarif Davası'nda din eğitiminin üniversite sorununa kadar pek çok eğitim meselesini ele almıştır.²¹

Yine bizim için çok önemli olan eserleri arasında yazdığı ders kitapları da başta yer almaktadır. Felsefe, mantık, sosyoloji ve psikoloji ders kitaplarının yanında liseler için ahlak kitapları da yazmıştır. Bu eserleri alelade birer ders kitabı değil, objektif bilimsel

¹³ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 16

¹⁴ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 18

¹⁵ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 19

¹⁶ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 17

¹⁷ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 83

¹⁸ Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, s. 14

¹⁹ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 16

²⁰ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 23

²¹ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 28

bilgilerin yanı sıra, sanatkârane bir üslupla yazdığı zevkle öğreten, sıkmayan eserlerdir.²² Ahlak ders kitabının içeriğine din eğitimi ile ilgili fikirleri işlerken değineceğiz.

Topçu'nun diğer kitaplarından bazıları: Komünizmi eleştirip kendi sosyalist düşüncesini anlattığı Ahlak Nizamı, İstanbul'un fethini işleyip bir devlet felsefesi ortaya koyduğu Büyük Fetih, Var Olmak, İradenin Davası, Kültür ve Medeniyet, Yarınki Türkiye ve Milliyetçiliğimizin Esasları, İslam ve İnsan - Mevlana ve Tasavvuf'tur.²³

Topçu'nun edebi eserleri de vardır. Taşralı adlı hikâye kitabında insanımızın trajedisini anlatır. Ayrıca on yedi yaşında yazmaya başladığı Reha isimli bir romanı vardır.²⁴

Topçu'nun eserleri arasında Hareket Dergisini de anmak gerekir. Nurettin Topçu, hareket felsefesini ve Anadolu milliyetçiliğini işlediği bu dergiyi aralıklarla 1939 – 1947, 1947 – 1949, 1952 – 1953 yılları arasında ve 1966'dan itibaren de düzenli olarak vefatına dek çıkarmıştır.

Basın hürriyetinin sınırlı olduğu bir devirde Hareket Dergisi ilk sayılarından itibaren din, milliyetçilik, sosyal nizam ve inkılâp gibi kavramlara resmi görüşün dışında yeni anlamlar yüklemesiyle önem taşır. Hatta devrin, ılımlı seviye de olsa tek muhalif dergisi olma özelliğini gösterir. Hareket'in yayın hayatına aldığı yıllarda hiçbir dini derginin bulunmadığını dini yayınların da gazetelerde bir çeşit romanlaştırılmış İslam Tarihi tefrikası veya ilmihal seviyesinde halk kitapları olduğu hatırlanmalıdır. Derginin ideolojisi hareket felsefesinin ışığında gelişmiştir. İlk dönem yazılarında doğrudan doğruya İslam'dan bahsedilmediği buna karşılık ahlak, mesuliyet, hizmet, hakikat, vicdan, sonsuzluk, ebedilik, iman, irade, diğergamlık gibi kavramlar altında bir İslam nizamı düşüncesinin verilmeye çalışıldığı görülür. Türkiye'de demokrasi hareketlerinin başladığı ve nispi bir basın hürriyetinin bulunduğu dönemlerde ise İslami ahlak, imanın deruni hazzı, mistik yaşayış ve cemiyet nizamı gibi düşünceler çerçevesinde meseleler ele alınmıştır. Dergi yayın hayatı boyunca aktif politikadan uzak durmuş, dergi yazarları belirli bir cemaat teşkil etmemekle birlikte Topçu'nun yaydığı fikirler çerçevesinde "hareket ekolü" denilebilecek bir tür özgün felsefe, ahlak ve sosyoloji anlayışı oluşmuştur. Dergide yazan şahısların isimleri şunlardır: Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan, Cahit Okurer, Hüseyin Batu, Miraç Katırcıoğlu, Lütfi Bornovalı, Ali Münif

²² Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 86

²³ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, ss. 27 – 29

²⁴ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 23

İslamoğlu, Remzi Oğuz Arık, Ahmet Kabaklı, Hasan Basri Çantay, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Ulaş, Ali Nihat Tarlan, Ercümend Konukman, Emin Işık, Ayhan Yücel, Hüseyin Hatemi, Ayhan Songar, Orhan Okay, Ezel Erverdi, Emel Esin, Muzaffer Civelek, Yaşar Nuri Öztürk, Mehmet Sılay, Mustafa Kara, Aclan Sayılğan, Cemil Meriç, Ali Bulaç, Abdullah Uçman, Ahmet Debbağolu, D. Mehmet Doğan, Dursun Özer, İsmail Kara, Sadettin Elibol, Süleyman Uludağ, Beşir Ayvazoğlu. Bu isimler dışında hikâye ve şiir yazarlar da vardır.²⁵

²⁵ Okay, “Hareket”, İslam Ansiklopedisi, c. 16, ss. 123 – 124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'NUN FİKİR DÜNYASINA GENEL BİR BAKIŞ

3.1. Topçu'nun Felsefi Görüşleri

Nurettin Topçunun hangi felsefi düşünceyi benimsediği veya hangi felsefeye yakın olduğu bizim için çok önemlidir. Çünkü felsefe ile eğitim arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğitimde hedeflerin belirlenmesinde, bu hedeflere ulaştıracak uygulamaların tesbit edilip uygulanmasında, hedeflere ulaşma düzeyinin sınanmasında bir felsefeye başvurmak gerekir.²⁶ Bu nedenle Topçu'nun felsefesinin onun eğitim anlayışına yön vereceğini söyleyebiliriz.

Nurettin Topçu bir hareket felsefecisidir. Hareket felsefesi geçen asrın sonları ile bu asrın ortalarına kadar yaşamış olan Fransız filozofu Maurice Blondel'in kurduğu çağdaş bir felsefe akımıdır.²⁷ Hareket felsefesi insan ve din ağırlıklı bir felsefedir. Materyalist, pozitivist felsefelere karşı koyan filozoflardan biri olan Blondel'in hareket felsefesi ruhçu bir felsefedir.²⁸ Bu felsefe bilhassa şu iki problemle meşgul olmuştur: Birincisi, düşüncenin hareketle ilişkisinin ne olduğu; ikincisi de ilim – iman ve felsefe – din ilişkisini araştırmak. Bu ilişkileri araştırırken de rasyonalizm kadar fideizmi de bir kenara bırakacak tarzda araştırma yapmak.²⁹ Rasyonalizm, yani akılcılık, genel anlamda aklın varlığını veya aklın üstünlüğünü ve önceliğini yani bilgi kaynağı olarak insan zihnini kabul etmektir.³⁰ Fideizm ise, imancılık diye de tabir edilen, bilgiyi imana, ilahi vahye olan inanca dayayan felsefedir.³¹ Demek ki hareket felsefesi ne akli ne de vahyi tek başına bilgi kaynağı olarak görmeyerek bunların birlikteliğini esas almaktadırlar.

İlk olarak bu hareket kavramını açıklamak isteriz. Hareket, insanın bütün davranışlarına kadar yayılmasına rağmen onu bir içgüdü ya da basit bir refleks olarak anlayamayız. Çünkü hareketin temelinde şuurlu bir irade vardır. Temelinde irade bulunan hareketin hür olması gerekir. Peki, buradaki iradede ne anlaşılır? Blondel'e göre, bizim irademizin iki tarafı bulunur. Bunlardan birisi bizde doğuştan bulunan ve Yaratıcının lütfu olan iradedir. Bunun adı isteyen iradedir. Diğerisi ise adı istenilmiş irade

²⁶ Sönmez, Eğitim Felsefesi, ss. 50 – 56

²⁷ Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, s. 14

²⁸ Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, s. 16

²⁹ Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 18

³⁰ Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 219

³¹ Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 105

olan bizim kendi cüzi irademizdir. İnsanın amacı hareket vasıtasıyla kendi varlığında bulunan iradenin bu iki yönü arasında denge kurmaktır. Bizde Yaratıcının lütfu olarak bulunan irade hareketlerimizin de temelinde bulunduğundan bu irade hareketin bir motifi olmakta ve Yaratıcının irade ve isteğiyle hareket bizim kendi gücümüzü aşmaktadır. Hareket bizden çıkıyor gibi görünse de onun asıl sebebi biz değiliz demektir. Blondel’e göre ister inansın ister inanmasın her insan muhakkak surette bir takım dini tecrübeler yapmaktadır. Şayet hareketlerimizde Yaratıcının bir müdahalesi bulunmasaydı ve hareketlerimiz sadece kendi istek ve irademizle oluşaydı inanan bir insanın dini tecrübeler yapması düşünülemezdi. Öyleyse bizim bütün eylemlerimizin hem de her türlüşünün anlamsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Her hareketin bir anlam ve amacı vardır ve bu Yaratıcıdan ötürü bir anlam ve amaçtır.³²

Topçu, hareket dergisinin ilk sayısında bu felsefenin bir bakıma özetinin sunduğu “Hareket Felsefesi” başlıklı bir yazı yazmıştır. Bu makalede, âlemin, varlık, düşünce ve hareketin bütünü, dolayısıyla var olmanın da düşünmek ve hareket etmek demek olduğunu söyler. Ona göre insanın her hareketinde ilahi iradenin rolü vardır. Bu sebepten her hareket ilahi bir karakter taşır. Topçu bu felsefenin metodunu ve kavramlarını İslam tasavvufu için değerlendirmeye çalışmış ve Anadolu insanının felsefesini yapmak için kullanmıştır.³³

Bu felsefenin, iman – akıl çatışmasındaki tutumu ise; aklın kendi yetersizliğini görerek deruni boşluğunu iman tarafından doldurmaya izin verdiğini kabul etmektir.³⁴

Topçu, inanç ile düşünce ilişkisinde Hamilton’u (William, 1788 – 1856) gerçeğe en yakın düşünür olarak görür. Çünkü o inancın psikolojik tahlilini yapmakta ve aklın ilk şartı kabul etmektedir. Ancak sonunda o da inancın bilgisi ile tanımanın bilgisi diye bir ikilik yaratıyor ve Topçu’ya göre yetersiz kalıyor.³⁵ Onu bu açıdan yetersiz görmesi de böyle bir ayrımı kabul etmediğini yansıtmaktadır.

Topçu’ya göre, inanç düşünceden ayrı bir yeteneğimiz değil, aksine düşüncenin kaynağıdır.³⁶ Düşünce ve inanç birbirinden ayrı değil, bir birinin tamamlayıcısıdır. İnanç hakiki bilgidir. O hem eşyanın ve bütün varlığın hem de bütün bir şahsiyetin kaynağıdır.³⁷ Böylece Topçu’nun dinden felsefeye giden bir yol izlediğini görmekteyiz.

³² Gündoğan, “Aksiyon Felsefesi”, Felsefe Dünyası, S. 11, ss. 36 – 38

³³ Okay, “Hareket”, İslam Ansiklopedisi, c.16, s. 124

³⁴ Kök, Nurettin Topçu’da Din Felsefesi, s. 16

³⁵ Kök, Nurettin Topçu’da Din Felsefesi, s. 42

³⁶ Kök, Nurettin Topçu’da Din Felsefesi, s. 8

³⁷ Kök, Nurettin Topçu’da Din Felsefesi, s. 43

Bu fikirleri öne süren Topçu, bu konuyla ilgili Ahmet Naim'i (Babanzade) de örnek göstermektedir. Çünkü ona göre Ahmet Naim(1872 – 1934) dini düşüncede metot gösteren bir örnek olabilirdi ve belki de ondan sonra dinden felsefeye geçilecekti.³⁸ Ahmet Naim, medrese hocası, mütercim ve fikir adamıdır. Doğu ve batı kültürüne hâkim, mükemmel bir Türkçe kullanan bir ilim adamıdır. Batı ilmine âşık olmakla birlikte maddeciliğin amansız düşmanı olan bir felsefecidir. İslam birliği idealine inanmaktadır. Ahmet Naim, Arapça öğretimini ve hadis okutma usulünü tenkit etmiştir. Onun dönemin eğitim tarzını tenkit etmesi bu konuda yeni fikirler üretmeye çalıştığının da bir göstergesi olabilir.³⁹

Topçu'nun bu “dinden felsefeye geçmek” tabiri yanlış anlaşılmalıdır. Bunu, dini bir aşama olarak görmek ve dini aşır felsefeye ulaşmak manasında anlayamayız. Buradan anlaşılması gereken dini bilgidir hareketle, dini temele alarak bir düşünce sistemi ortaya koyabilmek olabilir. Topçu'nun bir başka ifadesindeki sıralama şu şekildedir: “Uzviyetten ilme, ilimden felsefeye, felsefeden sanata ve ahlaka ve nihayet dine yükselmemiz lazımdır. Böyle adım adım yürüyüş hasta hem de şaşkın bir nesli Allah'a götüren yolda yeniden canlandırabilir.”⁴⁰ Yani din, düşünürün gözünde felsefeden daha üst bir konumdadır. Burada söylenecek en güzel ifade bize göre, felsefenin dini anlama ve hayata geçirmede bir araç olarak çok önemli olduğudur.

Dinin felsefeye kaynak olduğunu ifade eden düşünürümüz, dine felsefe arasındaki uyumdan da söz eder. Ona göre hakikat aşkından başka bir şey olmayan ilim ve felsefe ile Hakka teslim olmanın yolu olan din birbiriyle çatışmak şöyle dursun, birbirlerini tamamlarlar.⁴¹ Ancak, Topçuya göre ilim ve felsefe hakikati tanıtamazlar. Hakikat ancak dinde bulunur.⁴² Daha önceki söylenenlere bakarak diyebiliriz ki, burada kastedilen felsefe ile ilmin hakikat yolunda faydasız olması değil ancak inançla birlikte bir anlam ifade edeceğidir.

Bu söylenenler bize Topçu'nun ve bağlı bulunduğu hareket felsefesinin bilgi anlayışı hakkında fikir vermektedir. Bu düşüncede, vahiy de aklın ürettiği bilgi de kesin bilgi kabul edilir. Ancak vahiy öncelikli olup akıl oradan hareket etmektedir. Bu bilgi anlayışının dini eğitimi nasıl etkileyeceği önemli bir konudur. Bu felsefeye göre din eğitiminde vahiy esas olmalı ama akli kullanarak bu vahiyden bir felsefe çıkarılmalıdır.

³⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 29

³⁹ Çakan, “Babanzade Ahmet Naim”, İslam Ansiklopedisi, c. 4, ss. 375 – 376

⁴⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 26

⁴¹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 136

⁴² Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 80

Topçu'nun uğraştığı meselelerden birisi de hürriyet meselesidir. Hareket felsefesi bir bakıma kader konusunu da işlemiş olduğu için hürriyet konusu önem kazanmaktadır. Düşünürümüz bu problemi de hareket felsefesi içinde çözmeye çalışmıştır. Ona göre hürriyet, Aklın bize çizdiği nizam içindeki rolü yapabilme iktidarı ve harekete atılma cesareti, insiyaklarımıza karşı gelebilme kudreti, içten veya dıştan iradeye yabancı hiçbir kudret tarafından zorlanmaksızın bizzat kendi seçimi ile kendi kendisini bir harekete zorlamak hususunda iradenin sahip olduğu güçtür.⁴³ Bu tanımlamalar bize Topçu'nun hürriyet anlayışında insanın seçme özgürlüğüne yer verildiğini gösterir.

Aslında bu mesele İslam dünyasında mezhepler arasında çok tartışılan konulardan birisidir. Başlıca kelam mezheplerinin bu konudaki fikirleri vermenin karşılaştırma yapmak adına gerekli olduğunu düşünüyoruz. Mutezile, “Allah'ın irade ve kudretinin ancak insanların faydasına olan işlere yöneliktir” der. Bu düşüncenin zaruri sonucu insanlara irade hürriyetinin tanınmasıdır. Eşariler ise insanın fiillerini gerçekleştirmek hususunda bir ölçüde hür irade ve kudret tanımanın Allah'ın irade ve gücünün mutlaklığı inancına gölge düşüreceği kaygısıyla hareket etmişler ve cebre varan bir görüş belirtmişlerdir. Maturidiler ise insanın zıt ahlaki değerler arasında seçim yapma hürriyetine sahip olduğunu söyler. Bazı mutasavvıflar da Eşariler gibi cebir(zorlama) anlayışına giderken Sünni mutasavvıflar ise ahlaki sorumsuzluğa yol açmaması için ılımlı bir cebir anlayışını çıkar yol olarak görmüşlerdir.⁴⁴

Topçu, ayrıca, insan ile hayvanın hürriyetini de ayırır. Hiçbir kayıt ve şarta bağlanmaksızın her istediğini yapabilme yetkisi olan hürriyet hayvanın hürriyeti olup, şuarsuzdur. İnsanın hürriyetinin ise bu şekilde olması kabul edilemez. İnsanın hürriyeti başkalarının hürriyeti ile sınırlıdır. Bu ifade insanın başkalarının hürriyetine müdahale etmeyen sınırlar içinde hür olması gerektiğini belirtir. Karaman'a göre; düşünürümüz insanın hürriyetini iradeye etki eden bütün kuvvetlerden, beşeri bağlardan, baskılardan kurtulma olarak görmektedir. Bu şekilde hareket etmekle de cennet ümidi ve cehennem korkusuna varıncaya dek insanı sınırlayan ve engelleyen her türlü bağlardan soyutlanarak sadece Allah rızasını kazanmak amacı ile görevlerini yerine getirme anlayışını benimseyen tasavvuf ahlakını hatırlatmaktadır.⁴⁵ Burada Topçu'nun irade kavramına yüklediği anlamı da açıklamak gerekir. Ona göre irade, düşüncenin ortaya koyduğu gayeye doğru gitme hareketi, dışımızda hareket olmadan önce içimizden gelen

⁴³ Karaman, Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi, ss. 58 – 59

⁴⁴ Çağırıcı, İslam Düşüncesinde Ahlak, ss. 98 – 119

⁴⁵ Karaman, Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi, s. 60

bir itilmedir. Bu tanımda da seçme unsurunu görüyoruz. İradenin mahiyetini ise, ferdi oluşu, bizde meydana gelerek dış dünyaya yayılışı ve hiçbir gayede son bulmayarak sonsuzluğa uzanışı olarak ifade eder. O, insandan harekete başlayan iradenin bu hareketinin, insani hiçbir gayede son bulmayarak sonsuzluğa yani Allah'a uzanma amacıyla olduğu görüşündedir.⁴⁶

Bütün bunlarda anladığımıza göre, düşünürümüz açısından, hürriyetin beşeri ve din dışı bir çerçevede bir anlamı yoktur. İnsan Allah'a ulaşma yolunda engelleri aşabiliyorsa özgürdür. Böyle bir hürriyet anlayışında dinin ve ahlakın dolayısıyla da dini bir eğitimin hürriyetimizi sağlayan vasıtalar olduğunun kabul edileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca Topçu'nun seçme kavramına yer vermesinden hareketle onun Sünni anlayışa, her harekete ilahi karakter vererek de tasavvufi anlayışa yakınlaştığını söyleyebiliriz.

Topçu'nun bu fikirlerinden, dinden kaynaklanan, inançtan hareket eden ve dinle uyumlu, güç yetiremediği yerde imana teslim olan bir felsefi anlayış görüyoruz. Bütün bu söylediklerimizi din eğitimi ile birlikte düşünürsek, Topçu'nun zihninde bilimle ve felsefeyle çatışmayan ve vahye dayalı olmakla birlikte vahiyden bir düşünce – felsefe üretmeyi de amaçlayan bir din eğitimi tasarlandığını öngörebiliriz. Ayrıca onun eğitim anlayışı dini bilgi, bilimsel bilgi gibi bir ayrım da kabul etmeyecektir. Onun insan iradesine yer vermesi de eğitim açısından önemlidir. Çünkü insan iradesini tanımayan bir kader ve hürriyet anlayışını ileri süren bir felsefe olsaydı burada eğitimden söz etmek imkânsızlaşırdı.

3.2. Topçu'nun Din ve Ahlak Anlayışı

Hiç şüphesiz ki din anlayışı din eğitimi ile ilgili fikirlerin oluşmasında son derece önemlidir. Bu yüzden düşünürümüzün dine ve ahlaka bakışını ortaya koymak gerekir.

Öncelikle din – ahlak ilişkisini ele almak istiyoruz. Topçu, din ve ahlakı birbirinden ayırmanın, insanın iç dünyasını kendisinden ayırmak olduğunu söyler. Zira ahlak, esasında dini olgunluktan başka bir şey değildir. Esasen din ve ahlak haricinde sonsuzluğa göz diken gerçek ideal de yoktur. Halk için de büyük ruhlar için de bu böyledir. Fakat din ahlakı da içerisine alır ve onun ötesine geçer. Ahlak insanlaşmaksa, din insanlığımızın da üstüne yükselme iradesidir.⁴⁷

⁴⁶ Karaman, Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi, ss. 47 – 48

⁴⁷ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 186

Topçu'ya göre ahlak ilkeleri dini kurallara dayanır. Ahlaki olanda belirleyici olan esaslar vahye aykırı olmamalıdır. Din ile ahlakın ortaya çıkışlarının ise beraber olduğunu belirtir.⁴⁸

Topçu'ya göre ahlak İslam dininin özü, esası ve bizzat kendisidir. Müslüman olmak; İslam ahlakına sahip olmak, onu kendinde yaşatmaktır. İslam ahlakının gelişmesini Peygamberin hayatında tanımak gerekir.⁴⁹

Kısaca Topçu için ahlak din ahlakıdır. Ona göre din ve ahlak birbirinden ayrılmaz. Fakat her ahlaki sistemi de dini saymaz. Bir ahlak sisteminin dini olabilmesi için zorunlu esaslar olduğunu söyler. Bu esaslar; ilahilik temeline dayanan menfaatsizlik, sonsuzluğa uzanma, aşk ve samimiliktir.⁵⁰

Topçu'da din ve ahlak ilişkisini gördükten sonra onun din anlayışına bakalım. Ona göre insanda düşünce ve dini inanç ilk zamanlardan beri mevcuttur. Araştırmalar sonucunda ilk insan topluluklarının daha alet yapma özelliğinden önce bir olan yaratıcıya inandıklarının görüldüğünü belirten düşünür, bunun ancak vahiyle olacağını söyler.⁵¹ Yine, insan toplumlarının, tarihin hiçbir devresinde dine bağlanmadan yaşayamadıklarını belirterek bu sebepten dolayı dinin ortadan kaldırılamayacağını ileri sürer. Bu gerçeğin yanında dini esaslara aykırı bir takım hurafelerin de yirminci yüzyılın akıl, izan ve ilmi karşısında kabul edilemez olduğunu belirtir.⁵²

Topçu, dinin toplumsal bir gerçeklik olduğunu, inkâr edilemeyecek ve yok edilemeyecek bir hakikat olduğunu bu şekilde ifade eder. Elbette ki bu düşüncenin kabulü din eğitiminin zorunluluğu açısından çok önemlidir. Madem insan ve toplum dinsiz yapamıyor, din göz ardı edilemez bir gerçek, o halde onun eğitimi de kesinlikle dikkatle üzerinde durulması ve ihmal edilmemesi gereken bir konudur. Bu gereklilik, hurafelerin saf dışı edilmesi için de geçerlidir. Hurafelerle dolu bir din, özellikle de çağımızda insanın ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Bu konuda da yine doğru bir dini eğitim çözüm olabilir.

Topçu için din, her şeyden önce insan ruhu için bir idealdir. İdeal diye; hem zekâyâ hem de duyguya tatmin verebilen tasavvurlara denmektedir.⁵³ Düşünürümüz burada dini bir ideal olarak görmekte ve dikkat edilirse dinin akıl ve kalbe hitap edişine vurgu yapmaktadır. Topçu'ya göre dini zekânın eseri bir fikir sistemi sayanlar olduğu gibi,

⁴⁸ Karaman, Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi, s. 23

⁴⁹ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 86 – 87

⁵⁰ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 145

⁵¹ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 36

⁵² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 131

⁵³ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 131

onu sade bir duygu işi zannedenler de vardır. Oysa din hem zekâ hem de duygu âleminin üstünde bir irade hadisesidir.⁵⁴

Topçu, din okullarında yapılması gereken eğitimin sınırlarını çizebilmek için daha önce dinin bazı kültür kollarında ayrılması gerektiğini söyler. Ona göre din; müsbet ilim, ilim veya ilim tarihi, bir mantık sistemi, sanat, efsane, bir telkin psikolojisi, dünya saltanatı yahut bir meslek değildir. Ayrıca siyasetle de ilgisi olamaz.⁵⁵

Düşünürümüz, dini psikoloji ile başlayıp yine psikoloji ile biten mukadderatımızın metafiziği diye tanımlar.⁵⁶ Gerçekte din, psikoloji ile metafiziğin karışımıdır. Dini yaşayış psikoloji ile yani kendini düşünmekle başlar. Dinin esası ruhsal hayattır. Ancak ahkâm – feraiz gibi kanun ve şariat yönü, bedenın ruh üzerindeki çeşitli tesirlerini tanıtan ilimlerdir.⁵⁷ Dinin bütün dünyası ruh dünyasıdır. İslam'ın bütün hareketleri ve bütün dünya işlerimizi düzenlemiş olması; dünyaya ait işlerimizde bizi daha başarılı kılmak için değil, belki dünya işlerimizi ruhun selametini hiç engellemeyecek tarzda düzenlemek içindir. Dinin konusu ruhtur. Beden ise ruha yüküdür. Din, bedene saadet vermek iddiasında değildir.⁵⁸

Görüldüğü gibi, Topçu için din ruhsal bir hayat, bir idealdir. Onun madde ile ilgili hükümleri ise yüce gayeler için birer araçtır. Dinin amacı dünyevi mutluluk da olamaz. O halde Topçunun din eğitimi anlayışında dinin dünyevi faydalarını anlatmak gibi bir düşünce olmayacağını anlayabiliriz. Daha doğrusu böyle bir çabanın din eğitiminin esaslarından olmayacağı açıktır. Hâlbuki idealist değil de başka bir felsefi akım temele alınsa durum değişebilir. Mesela, realist bir eğitimde din ölçülebilir gerçekliği ile ele alınır. Ya da pragmatist bir felsefeye sahip olan için, din eğitimi dinin bireye ne gibi hayati yararlar sağladığı meselesi üzerinde durabilir.

Topçu'nun ahlak tasavvuru ise üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan birincisi “hürmet”tir. Ona göre İslam ahlakının esası mutlak varlığa aşk ile yöneliştir. Her varlığa çevrilen sevginin bizi ulaştırdığı hal hürmet durumudur. Ahlak yapımızın ilk ve temel mayası da odur.⁵⁹

⁵⁴ Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, s. 62

⁵⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 158 – 162

⁵⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 163 – 164

⁵⁷ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 157

⁵⁸ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 58

⁵⁹ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 88 – 91

Düşünürümüz, hürmet prensibinde hareket noktası olarak Allah'ı almıştır. Onun dışındakiler de ancak onun eseri olmaları sebebiyle hürmete layıktırlar. Burada Yunus Emre'nin meşhur “Yaratılanı sev yaratandan ötürü” sözlerini hatırlamaktayız.⁶⁰

Hürmet, benliğimizden taşarak âleme yayılan bir hal olunca her şeyin, her varlığın özellikle de her insan ruhunun kendimizden fazla sevilmesi demek olan “merhamet”i doğuruyor.⁶¹ Bu da ikinci aşamadır.

İslam ahlakının üçüncü esası ise “hizmet”tir. Hizmet, ruh olarak nefsinden taşıp başka insanlara yayılmak suretiyle Allah'ı aramaktır.⁶² Yani hak için halka hizmet gerekir. Bu üç aşamada da tasavvufi izler sezilmektedir.

Topçu, bu üç esasa yine onlara bağlanan ve bu esasları ayakta tutan sabır, şükür ve af gibi unsurları da ekler.⁶³

Topçu'ya göre, bizim ahlakımız hürmet, merhamet ve hizmet ilkelerini kendinde birleştiren aşk ahlakıdır. Her şeyden önce, Allah'ın yüzlerde güleceği yaşta içgüdülerinin üzerine yükselemeyen gençlere aşkı sevdirmek gerekir.⁶⁴

Topçu, ahlakın ruhun kuvvet kazanması demek olduğunu ve insanı Allah katına çıkardığını belirtir. Bu da onun ahlaka psikolojik ve tasavvufi bir açıdan baktığını gösterir.⁶⁵

Topçunun ahlakla ilgili düşüncelerini anlatırken tasavvufi yönü dikkatimizi çekmişti. Aslında Topçu'nun tasavvufla yakından ilgisi vardır. Kök, önce Nurettin Topçu'nun vahdeti vücutçu olduğunu söylemekte sonra ise aslında vahdeti kusud anlayışına yakın olduğunu belirtmektedir. Kök'e göre Topçu'nun vahdeti vücutçu bir İslam düşünürü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Mistik karakterine, tezindeki fikirlerine ve önem verdiği tasavvuf ehline⁶⁶ bakarak bunu ifade etmek mümkündür. Şimdi vahdeti vücut ve vahdeti kusud tabirlerini açıklamak istiyoruz. Vahdeti vücut, tasavvuf düşüncesini sistemli bir hale getiren İbnül Arabî (öl.1240) tarafından kurulmuştur.⁶⁷ Arapça, varlığın birliği demektir. Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuru sahip olmaktır. Hakkın ve onun tecellilerinin dışında başka hiçbir şeyin bulunmadığını bilmektir.⁶⁸

⁶⁰ Karaman, Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi, s. 33

⁶¹ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 91 – 96

⁶² Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 96 – 99

⁶³ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 99

⁶⁴ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 29

⁶⁵ Karaman, Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi, s. 25

⁶⁶ Topçu, eserlerinde daha çok Mevlana üzerinde durmakla beraber Yunus Emre ve hallacı Mansur gibi mutasavvıflardan da bahseder. Mevlana ile ilgili bir eseri olduğunu da düşünürsek en çok ona önem verdiğini söyleyebiliriz.

⁶⁷ Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 243; Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, s. 319

⁶⁸ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 683

Aslında vahdeti vücut; vahdeti kusud, vahdeti şuhut ve vahdeti vücut şeklindeki üç aşamalı bir sistemin en mükemmel hali olmaktadır. Birincisinde Allah'ın iradesini kendi iradesi yerine koymak, ikincisinde Allah'ın tecellilerini müşahade etmek vardır ve her ikisinde de Allah âlem ikiliği vardır. Vahdeti vücutta ise ikilik ortadan kalkmaktadır.⁶⁹

Burada hemen vahdet-i vücut ile panteizm arasındaki farkı da belirtmek gerekir. Panteistler eşyanın hem belirtilerinin hem de zatlarının hak olduğunu söylerler. Vahdet-i vücutçular ise eşyanın taayyünat ve hakikatının hak olduğunu söylerler. Yani varlıkların hak olması söz konusu değildir. Onlar sadece Allah'ın tecelligahıdır.⁷⁰ Panteizm, Allah ile âlemi bir ve aynı kabul eden felsefe olup, bu anlayışa göre Allah'ın âleminden ayrı ve müstakil bir şahsiyeti yoktur.⁷¹ Vahdeti vücut'ta ise varlıklar Allah'ın sıfatlarının tezahürüdür. Allah'ın sıfatları varlıklarda tecelli etmektedir.⁷² Vahdeti vücudu kabul edenlerin vücuda verdikleri mana tamamıyla farklıdır. Onlar akıl ve duyularla idrak edilen her şeyin Allah olmadığını açıkça belirtirlerken⁷³; panteistler bütün eşyanın Allah olduğunu ileri sürerler.⁷⁴ Aslında Allah âlem ikiliğinin ortadan kalkması gibi az önce geçen tabirler panteizmle aradaki farkı belirsizleştirmektedir. Bu zor anlaşılma durumu da vahdeti vücudun zevkle elde edilen ve yaşamakla bilinebilen bir hal olmasından⁷⁵ ve dışarıdan bakarak bu tür tecrübelerin tam olarak anlaşılmasının zorluğundan kaynaklanıyor diyebiliriz.

Bu açıklamadan sonra, daha önce geçen “Allah'ın yüzlerde güleceği yaş” ifadesini tekrar dikkate sunmak isteriz. Bu sözün, Allah'ın insanda tecelli etmesi şeklinde anlamak uygun olacaktır.

Topçu her ne kadar vahdet-i vücutçu görünse de, asıl, insan iradesinin Allah'ta yok olması idealine ağırlık vermiştir. Buna ise tasavvufta vahdet-i kusud denmiştir.⁷⁶

Topçu, külli irade ve cüzi irade⁷⁷ ayırımına karşı çıkmaktadır. Ona göre insanın kendisine ait bir iradesi olmayıp kişi evrensel iradeye iştirak halinde yaşamaktadır. Zaten hareket felsefesinde ferdi şuur kendisi bunu bilsin veya bilmesin evrensel bir

⁶⁹ Türer, Ana Hatlarıyla tasavvuf tarihi, s. 243; Kara, Tasavvuf ve tarikatlar tarihi, ss. 318 – 319

⁷⁰ Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, s. 66

⁷¹ Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 196

⁷² Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 282

⁷³ Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 213

⁷⁴ Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 246

⁷⁵ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 683; Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 209

⁷⁶ Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, s. 90

⁷⁷ Eşariler Allah'ın iradesinin her şeyi kuşattığını dikkate alarak bu iradeye külli irade adını vermişlerdir. Maturidiler ise Allah'ın iradesine ezeli ve ilahi irade adlarını vermişlerdir. Maturidilere göre külli ve cüzi iradenin her ikisi de kula aittir. Külli irade Allah tarafından kula verilen seçme kabiliyeti, cüzi irade ise iradenin iki taraftan birine yönelmesinden ibarettir. Maturidiler bu sebeple cüzi iradeye kesinleşmiş karar adını da verirler. (Kılavuz, Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş, ss. 153 – 154)

şuurdur. Sadece hareket etmek için hareket edilmeyeceğinden bir amaç olması gerekmektedir ve kendini arayan irade kendi kişisel alanının dışında daha yüce bir amaca yönelmelidir.⁷⁸

Tasavvufta ulaşılmak istenen nokta da kulun Allah'ın iradesini kendi iradesi yerine koyması yani vahdet-i kusud'tur.⁷⁹ İşte burada tekrar hareket felsefesine değinmemiz gerekiyor. Çünkü Topçu'nun tasavvufi fikirlerini ve hürriyet anlayışını ancak o zaman tam anlamış olacağız. Blondel'e göre kendimizi ilahi varlığa uyarlamak zorundayız. Bu uyarlama hareketlerimizin beşeri sınırların ötesine geçmesi anlamına geliyor. Zaten bütün hareketlerimizin kaynağında bir ilk irade bulunur. Bu iradenin hamlesiyle harekette bulunuruz. Bu iradenin hareketi hem kendimizi hem de çevremizi değiştirir. Bir bakıma bu bizdeki Yaratıcı iradesinin bizi değiştirmesi bizi kendi isteğine göre şekillendirmesidir. Peki, burada bizim varlığımızın anlam ve değeri nedir? İnsan kendi varlığının ve iradesinin Yaratıcının iradesiyle eşitlendiği anda bir anlam ve değer kazanacağını anlar. Burada hareket asli bir işleve ve insan ile yaratıcı arasındaki bir köprü vazifesine sahiptir. Dolayısıyla hareket insanın özünü oluşturur. İnsan ilahi ve lütufkâr bir düzene uymak suretiyle Yaratıcıya yükselir. Bu yükseliş din ve dini hareketle gerçekleştirilir. İnsan ile Yaratıcı arasındaki bu ilişki insanın her şeye gücü yeten mutlak varlığa boyun eğme ve ona ibadet etme ilişkisidir. İnsan sadece kendi kuvvetleriyle zorunlu gayesine ulaşamaz. İnsan ne yaparsa yapsın Yaratıcının lütfuyla yapar. İnsanın bütün yaptıkları Yaratıcı tarafından istenmiş şeylerdir. Bu bakıma insanda içkin olan harekette aşkın bir yön ortaya çıkıyor ve insanın hareketi insanı aşıyor. Böylece harekette beşeri olanla ilahi olan birleşiyor.⁸⁰ Bütün bu fikirlerin bizdeki tasavvuf düşüncesiyle özellikle de vahdeti kusud anlayışıyla benzerliği hatta aynılığı çok açık ortadadır. Bu fikirler Topçu'nun irade ve hürriyete bakışını da anlamamıza imkân vermektedir. O, insanın ilahi iradeye iştirak halinde olduğunu söylerken onun irade ve hareketindeki ilahi motiflere; insanın kendine ait bir iradesi olmadığını söylerken ise insan iradesinin ilahi iradeden soyutlanamayacağına dikkat çekmek istemiştir. Onun isyan kavramıyla anlattığı da bu ilahi iradeye teslim olmanın, beşeri sınırlarını aşarak Allah'ın iradesi ile kendininkini eşitlemenin bir ifadesidir. Yani o insan iradesini reddetmiyor ancak bu iradenin Allah'ın iradesi ile aynı doğrultuda olup

⁷⁸ Gündoğan, "Aksiyon Felsefesi", felsefe Dünyası, S. 11, s. 40

⁷⁹ Karaman, Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi, s. 48

⁸⁰ Gündoğan, "Aksiyon Felsefesi", Felsefe Dünyası, S.11, ss. 40 – 41

iki iradenin eşitlenmesiyle amacına ulaşacağını ve insanın ancak o zaman tam bir insan olabileceğini iddia ediyor.

Bütün bu bilgiler Topçu'nun tasavvufçu olduğunu göstermektedir. Aslında o, tasavvufun dini eğitimde esas olması gerektiğini de açıkça söyler. Ona göre din yayımında ve öğretiminde, ahlak dersinde, çocuk eğitiminde Mevlana kültürü en sağlam temel olacaktır.⁸¹

Topçu'nun din ve ahlak anlayışını, tasavvufi yönünü genel olarak ele aldık. Bir de onun "isyan" kavramına yer vermek istiyoruz. Bu kavramı, doktora tezinden hatırlıyoruz. Kök'e göre, düşünürümüz vahdet-i vücudçu bir anlayışa sahip olduktan sonra isyana geçmektedir. Topçu iki çeşit isyandan bahseder. Birincisi Allahsız ferdiyetçilik anlamında anarşizm, toplum kaynaklı her şeyi reddeden ferdiyetçilik ve bedbin iradecilik; ikincisi ise ferdi iradenin eksikliğini tamamlamak için ilahi iradeye iştirak, başka bir deyimle Allah'ın insandaki bir hareketi, bizzat bize karşı bir isyandır.⁸² Bu fikirlerin de bize tasavvuftaki fenafillâh kavramını hatırlattığını söylemek isteriz. Kök'e göre, Topçu'nun isyan kavramından anlaşılan; dinde duadır, tasavvufta aşktır, ahlakta insanlığa feda olmaktır, hedefi ise ulûhiyette fenadır.⁸³

3.3. Topçu'nun Milliyetçiliği ve Sosyalizmi

Milliyetçilik ve sosyalizm, Topçu'nun çokça üzerinde durduğu iki kavram olarak çalışmamızın alanına dâhil olmuştur. Onun fikir dünyasına girebilmek için milliyetçilik ve sosyalizm düşüncesini anlamak gerekir. Öncelikle bu kavramların tanımları üzerinde duralım. Elbette bu tür kavramlar tek bir şekilde tanımlanamaz. Biz sadece bilgi vermek için birkaç tanımlı buraya aldık. Milliyetçilik, bir şuur duygusu olarak millete sadakatle bağlılığı teşvik eden ve vatanseverliği en temel sosyal değer olarak alan ideolojidir.⁸⁴ Bir başka tanımlamaya göre ise milliyetçilik, millete ait bütün değerlere sahip çıkma, onları koruma ve yüceltme, başka milletleri ve onlara ait değerleri küçük görme esasına dayanan ideolojidir.⁸⁵ Görüldüğü gibi tanımların içeriği değişmektedir. Sosyalizme gelince, bu terim toplumdaki üretim araçlarının mülkiyetinin veya onları denetleyen toplum olduğunu ya da bunların toplum çıkarına tek bir elden yönetilmesi gerektiğini

⁸¹ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 114

⁸² Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, s. 73

⁸³ Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, s. 88

⁸⁴ Kızılcıkel; Erjem, Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü, s. 295

⁸⁵ Demir; Acar, Sosyal Bilimler Sözlüğü, s. 249

ileri süren siyasi, felsefi ve ekonomik teoriyi ifade etmektedir.⁸⁶ Topçu'nun bu kavramlara nasıl bir anlam yüklediğini de göreceğiz.

Şehsuvaroğlu, kitabında Okay'ın Nurettin Topçu'nun milliyetçiliği için söylediği sözleri nakleder. Buna göre; Topçu, milliyetçilik görüşünde yeni bir tebliğdir. Hoyrat ve kaba bir şovenizm yerine kaynağını önce insana sonra da İslam'a dayayan ruhçu bir milliyetçilik anlayışı vardır. Kitaplarında milliyetçiliğini filozofluğundan gelen derin ve sanatkârane bir üslupla ifade eder.⁸⁷ Topçu, milliyetçiliğini Türk'ün Anadolu'ya Malazgirt'ten girerek bu mübarek yurdu İslam'ın ruhu ile doldurduğu bin yıllık bir teoriye bağlamaktadır.⁸⁸ Dikkat edilirse Topçu'nun milliyetçiliği Anadolu'ya ve İslam'a sıkıca bağlıdır. Onun milliyetçiliği kuru bir ırk davası değildir. Özünde insan sevgisi, İslam vardır. Ayrıca şunu belirtmeliyiz ki o bir Anadolucudur. Yani Osmanlının son dönemlerinde ortaya çıkan ümmetçilik, Osmanlıcılık ve Turancılık gibi akımlardan daha farklı bir yol izlemektedir. Anadolu milliyetçiliği, imparatorluk yıkılırken bu üç siyaset tarzına tepki olarak gelişmiştir. Irk esasına dayanmak yerine, Anadolu coğrafyasında yaşamakta olan ve en az bin yıllık bir ortak maziye sahip olan toplumu millet anlayışına temel yapmıştır.⁸⁹ Topçu, Anadoluculuğunun temeline dini koyar. Ona göre Osmanlılık, Anadolu milliyetçiliğini içine almaktaydı ve Osmanlının yıkılışı İslam'ın ruhunun kaybedilmesiyle başlamıştı. Genç Anadolucular da kaynak olarak İslam ruhunu aramadıklarından kısa sürede karanlıkta kaldıklarını gördüler.⁹⁰ Bütün bunlara göre Topçu'nun milliyetçiliğinin din, ortak tarih ve vatan temeline oturduğunu söyleyebiliriz. Ama burada din derken, farklı dinden olanların millettan dışlanması kastedilmez. Çünkü zaten İslam bunu kabul etmez. Yüzyıllardır Hristiyanların, Yahudilerin ve başka inançtan insanların bu topraklarda özgürce yaşaması da buna delildir.

Topçu'ya göre milliyetçilik, milletin tarihine gömülü hayat kaynaklarında aranmalıdır. O; dilde ve dinde, sanatta ve devlette bulunur. Düşünlere, şarkılara ve çocukların oyunlarına varıncaya kadar milletin örf ve adetleriyle yaşar. Bunların hepsi terk edilince millet varlığı bir vehim, milliyetçilik ise sahte bir belge halini alır. Bu noktada eğitimin büyük önemi vardır; çünkü bunlar okulda yapılır veya yıkılır.⁹¹ Burada din eğitiminin oynayacağı rolü düşünmeliyiz. Madem Topçu'ya göre milliyetçilik ile din arasında bir ilişki var, din eğitimi de milliyetçiliğin nesillere aktarılmasında rol

⁸⁶ Kızılçelik; Erjem, Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü, s. 383

⁸⁷ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 103

⁸⁸ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 108

⁸⁹ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 41

⁹⁰ Topçu, Millet Mistikleri, s. 110

⁹¹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 32

oynar diyebiliriz. Mesela, milliyetçiliğin esaslarından olan vatan sevgisi dinin de bize kazandırdığı bir değerdir. Yine ortak tarih temelinin anlaşılmasında tarihimizle din arasındaki ilişkiyi anlamak gerekecektir.

Topçu'nun çıkardığı hareket dergisindeki milliyetçilik anlayışı da Gökalp'ın Türkçülüğünden farklıdır. Bu anlayışta ırkın yeri olmadığı gibi, dine ilgisiz kalan hatta ona olumsuz tavır takınan milliyetçiliğe de karşı çıkarak “milli tarihin Müslüman Anadolu'nun tarihi olduğunu, Türk'ün bütün dehasının İslam dini içinde ve onun sayesinde işlenmiş bulunduğunu” kabul eden bir milliyetçilik anlayışına sahip olmuştur.⁹²

Topçu'ya göre din adamlarının taassubuna tepki olarak ruhçu bir milliyetçilikten maddeci bir milliyetçiliğe adım atıldı. Bu milliyetçilik kuvvetini kaybedince bu kez dini cephe harekete geçti ve az kalsın İslamcılarını dini millettten ayırarak ona karşı koyma gayretleri tekrarlanacaktı. Tam bu esnada şuurlu bir zümrede İslam'ı Anadolu'nun tarihi ile sosyal yapısından ayırmayan gerçek sezgi hayat buldu diyen Topçu; Anadolucuların gerçek milliyetçiliğimizi bin yıllık tarihimizden çıkararak onun kalbine İslam'ı koyduklarını söyler.⁹³ Topçu'nun din ve milliyetçilik ilişkisi konusundaki bu bütüncül yaklaşımı şu sözlerinde çok net gözükmektedir: “İslamcılar bu memleket çocuğunu yetiştiren emek ve toprağın hakkını inkâr ettiler. Coğrafya işle iktisadın millet varlığının iskeleti olduğunu İslam'ın da ona hayat veren ruh olduğunu ruhun bedenden bedeninin de ruhtan ayrılamayacağını düşünmediler.”⁹⁴

Topçu'nun devletçi bir tutumu da vardır. Ona göre devlet fikrinde devletçilik ister istemez vardır. Liberalizm⁹⁵, devletin anarşiyi himaye etmesidir. Devletin ilk aslı vazifesi devletçiliği hakkıyla yapabilmesidir. Düşünürümüz bunları söyledikten sonra, dini zümrenin teşkilatlanmasının ve insanların imdadına yetişebilmesinin ancak devletin yardımıyla olacağını da ekler.⁹⁶ Onun bu düşüncelerinden hareketle, din eğitiminin de devlet eliyle yapılmasını isteyeceğini kolaylıkla söyleyebiliriz. Hareket dergisinde de aşırı sermaye birikimine ve aşırı sanayi gelişmesine karşı çıkılarak ekonomik anlamda da devletçi bir anlayış benimsenmiştir.⁹⁷

⁹² Okay, “Hareket”, İslam Ansiklopedisi, c. 16, s. 124

⁹³ Topçu, Milliyetçiliğimizin Esasları, ss. 34 – 35

⁹⁴ Topçu, Milliyetçiliğimizin Esasları, s. 42

⁹⁵ Liberalizm; serbestlik, bireysel ve toplumsal özgürlük savunuculuğu. Kamu otoritesinin ekonomik, sosyal, dinsel vb. süreçlere müdahale etmesine ya da bu süreçlere kendi istediği doğrultuda yön verme girişimine karşı çıkan görüştür. (Demir; Acar, Sosyal Bilimler Sözlüğü, s. 228)

⁹⁶ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 44

⁹⁷ Okay, “Hareket”, İslam Ansiklopedisi, c. 16, s. 124

Topçu'nun sosyalist düşüncesine gelince, bu tabirin zihinlerde soru işareti oluşturmaması için, hemen şunu belirtmek gerekir ki; Topçu'nun sosyalizmi ne bilimsel sosyalizm⁹⁸ yani Marksizm ne de diğer maddeci sosyalizm biçimleridir.⁹⁹ Ona göre Türk sosyalizmi Fransız, Belçika veya İngiliz ve Alman sosyalizminden tamamen farklı olacak karakterdedir.¹⁰⁰

Düşünürümüz, mülkiyet ve sınıf farklılıklarının kin ve nefrete yol açtığını söyler. Ancak bu kinin bir ruh ve ahlak davasıyla, kinin tam karşıtı olarak gördüğü dinle yok edilebileceğini belirtir.¹⁰¹ Burada toplumcu fikirlerin sebeplerine dikkat çeken Topçu, çözümün dinde olacağını söylemektedir.

Ona göre Müslüman Türk'ün devlet telakkisi Müslüman Anadolu'nun sosyalizmidir. Müslüman Anadolu sosyalizmi demek, İslam'ın ruh ve ahlakına sahip olacak Anadolu'nun insanını ve bütün hayat kuvvetlerini kişisel çıkar ve ihtirasların dışına çıkarıp, ilahi bir bölgede tam iktidarı ile sağlam iradenin disiplini altında millet selameti yolunda toplulukla seferber etmek demektir.¹⁰² Topçu için sosyalizm, İslam'ın ta kendisidir.¹⁰³ İslam sosyalizmi doğrudan Kuran'ın kendisinde mevcuttur. İnsanı seven, ona acıyan, vicdan ve kalp eğitime dayanan bir sosyalizmdir.¹⁰⁴ Görüldüğü gibi Topçu sosyalizmini de getirip eğitime bağlamıştır. Bu eğitim vicdanın ve kalbin eğitimi olacaktır. Elbette bu din eğitiminin sınırları içine girecektir. Yani Topçu'nun zihnindeki bu dünyada din eğitimi önemli rol oynar.

Topçu, hem Hristiyanlığın hem de ondan daha fazla olarak İslam'ın, ortaya koyduğu ahlaki esaslarla, eşitliği bize telkin ettiğini belirtir. İslam sosyalizmi yalnız Kuran'daki esasları toplandığında bile alelade bir bağlılık ve merhamet ahlakının ötesine geçebilen bütün bir felsefi doktrin teşkil eder.¹⁰⁵ Görüldüğü gibi düşünürümüz Kuran'dan hareket ederek bir felsefe ortaya koymaya çalışmaktadır. Onun dinden felsefeye gidişini daha önce ifade etmiştik. Onun sosyalizmini de bu şekilde anlamak durumundayız. Kanaatimizce onun yaptığı sosyalizmi benimseyip de İslam'ı onunla bağdaştırmaya

⁹⁸ Sosyalizm tarihsel olarak iki aşamadan geçmiştir. Karl Marx öncesi sosyalizm ve Karl Marx ile F. Engels'in savundukları sosyalizm anlayışı. Marx'tan önceki düşünürlerin savundukları sosyalizme ütöpik sosyalizm; Marx ve Engels'in sosyalizmine ise bilimsel sosyalizm denir. Sosyalist düşünce ve akımları her ne kadar 19. yy'da ortaya çıkmış olsalar da tarihsel olarak bu tür düşüncelerin başlangıcını çok eskilere götürmek mümkündür. (Kızılcılık; Erjem, Açıklamalı Sosyoloji terimleri Sözlüğü, s. 384)

⁹⁹ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 109

¹⁰⁰ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 112

¹⁰¹ Topçu, Ahlak Nizamı, ss. 32 – 33

¹⁰² Topçu, Ahlak Nizamı, s. 25

¹⁰³ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 174

¹⁰⁴ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 109

¹⁰⁵ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 133

çalışmak gibi bir yaklaşım değil, bizzat İslam'ın esaslarından bir sosyalizm çıkarmaktır. Bu ikisi arasındaki farkı anlamak gerekir.

Hareket dergisinde de özellikle ilk dönemde İslam'daki kul hakkı davasının asrımızda zaruri olarak bir İslami sosyalizm anlayışını ortaya koyması gerektiği fikri savunulmuştur. İslami karakterde bir dergi tarafından ilk defa ortaya atılan bu fikir, 1966 – 1970 yılları arasında özellikle dini çevrelerde basına pek yansımamış olsa da bir takım olumsuz tepkilere yol açmıştır. Dergi kalem kavgasına girmeksizin Topçu'nun "Ne İçin Sosyalizm?" başlıklı yazısıyla konuya açıklık getirir. Topçu bu yazısında Türk toplumunun komünizm, kapitalizm ve masonluk ağına düşmemesi için sosyalizmin gerektiğini, böyle bir sosyalizmin ise İslam'ın ta kendisi olduğunu ileri sürer. Bu yazıda sosyalizmi "hak ile gücün terkibi" olarak tanımlar. Derginin konuya ilişkin anketine gelen cevaplardan anlaşıldığına göre genel olarak ilkelerin benimsendiği ama bazı okuyucuların bu meseleye sosyalizm adının verilmesinden rahatsız oldukları anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

3.4. Topçu'nun Eğitim Anlayışı

Bu bölümde Topçu'nun eğitim anlayışını genel olarak ele alacağız. Onun bu başlık altındaki düşünceleri bizim için birinci derecede önemlidir. Çünkü onun genel eğitim görüşünün özelde din eğitimi için söyledikleri ile yakından ilişkili olacağını düşünmekteyiz. Aynı zamanda felsefi düşüncesi ile eğitim anlayışı arasındaki bağları da tesbit etmeye çalışacağız.

Öncelikle Topçu'nun eğitime verdiği önemi anlatmak istiyoruz. Ona göre milletimizin üç asırdan beri geçirmekte olduğu buhranların sebebi kaynağı kültür ve eğitim sahasında aranmalıdır.¹⁰⁷ Hâlbuki yaygın olan görüş, teknik sahada sebep aramaktır. Bu yaygın görüşün en açık delili ise yapılan ve yapılmaya çalışılan yeniliklerin genelde bu sahada yapılmasıdır. Bu gerçeği Hamdullah Suphi Tanrıöver eğitimle ilgili bir konuşmasında şöyle ifade etmiştir: "En yakın ıslahat tarihimizi ele alırsak görürüz ki her alanda ıslahat yaptık fakat medreseler bunun dışında kaldı. Acaba tababet ve ordumuz için yaptığımızı din teşkilatımız için de yapsaydık netice almaz mıydık? Mutlaka alırdık. Bizim tarihimizde medreselerin ıslahına gidilseydi dokuz asırlık üniversitelerimiz var diye övünebilirdik. Ta Alpaslan'dan başlayarak üniversitelerimiz istihale ede ede son zamana kadar ilmi hareketleri takip edebilseydi,

¹⁰⁶ Okay, "Hareket", İslam Ansiklopedisi, c. 16, s. 124

¹⁰⁷ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 11

bugün bu kabil olacaktı.”¹⁰⁸ Topçu da asıl sorunun ilmi ve dini sahada olduğunu düşünmektedir. Topçu’ya göre millet ruhunu yapan eğitimidir. Eğitime değer vermeyiş millet ruhunun yıkılışını hazırlar. Eğitim hangi yönde yürürse millet ruhu da onun arkasından yürür.¹⁰⁹ Dinde ve dilde, sanatta ve devlette büyük millet varlığının sönük bir hayal olup veda ettiği bir devrin yetimleri olduklarını söyleyen Topçu, onu yok olmaktan kurtaracak olanın millet eğitimi olduğunu belirtir.¹¹⁰ Düşmüş bir milleti ayağa kaldıracak olan da okuldur.¹¹¹ Yani Topçu milletin içinde bulunduğu sorunların sebebi olarak da çözüm olarak da eğitime işaret etmektedir.

Topçu yeni eğitim sisteminin Amerikancı ve pragmatist bir sistem oluşunu eleştirir. Onun bu konudaki fikirlerini aktarmadan önce, pragmatik eğitim sistemini anlamamıza yardımcı olacak bazı alıntılar sunmak istiyoruz. William James, kitabında pragmacılığın Grekçe eylem anlamına gelen “pragma” kelimesinden çıkarıldığını ve pratik kelimesinin de bununla bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Nitekim bu felsefeyi anlatmada “pratik” ifadesi gerçekten açıklayıcı olmaktadır. Ona göre, pragmatik metot, her şeyden önce bir türlü son verilemeyecek olan metafizik tartışmaların yatıştırılmasıdır. Bir takım kavramlar ki doğru ya da yanlış olmaları muhtemeldir ve üzerlerinde tartışmanın da sonu gelmez. Böyle hallerde pragmatik metot her bir kavramı kendilerine değer verilebilecek pratik sonuçlar çıkarmak suretiyle tefsir etmeye çalışmaktır.¹¹² Pragmatik yöntemin, hakikat olması muhtemel olan şeyler hakkında kullandığı biricik test, hangi şeylerin bize hayatta yol göstermede işe yarar olduklarıdır. Eğer teolojik fikirler bunu yaparsa ve bilhassa Allah kavramı bunu yaptığını gösterirse nasıl olur da pragmacılık Allah’ın varlığını inkâr edebilir?¹¹³ Görüldüğü gibi dini konularda bile asıl önemsenen, neyin ne yarar sağladığıdır. Böyle bir anlayışın idealist bir düşünür tarafından eleştirilmesi de kaçınılmazdır.

Topçu, bu sistemin milletimizin ruhçuluk idealine son vererek bu vatani yakın bir gelecekte kör ve sağır makinenin vatani yapma gayretinde olduğunu söyler.¹¹⁴ Ona göre her sahada başarının sırlarını araştıran ve pratik başarıya hakikat unvanı bağışlayan Amerikan felsefesi pragmatizm, her şeyden önce eğitimde benimsenmiş bir

¹⁰⁸ Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, s. 126

¹⁰⁹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 27

¹¹⁰ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 33

¹¹¹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 41

¹¹² James, Çev. Muzaffer Aşkın, Pragmacılık I, s. 34

¹¹³ James, Çev. Muzaffer Aşkın, Pragmacılık I, s. 59

¹¹⁴ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 28

musibettir.¹¹⁵ Topçu'nun karşı çıktığı bu felsefe, zekânın asıl işlevinin bize eşyayı tanıtmak olmayıp, onlar üzerinde pratik olarak tesir etmemize faaliyet göstermemize imkân vermesi olduğunu söyler. Birçok çeşidi bulunan pragmatizmin Amerikancı tarzı ise, hakikat olarak sadece pratik değeri olan, başarı, kullanışlılık, verimlilik ve zamanın tecrübesi gibi ölçülerden birine göre tahkik ve kontrol edilebilen şeyleri kabul eder.¹¹⁶

Ona göre kendi zamanında Amerikan eğitimi bütünüyle benimsenmiş ve teknik hâkimiyeti okullarımıza öğretime yerleşmiştir. Bu eğitimin amacı ise gençliğin eğitimini ahlaktan maddeye yönleltmek olmuştur.¹¹⁷ Okulun dışında ondan daha etkili unsurlar olduğunu söyleyen düşünürümüz, bu etkenlerin milli bir eğitimi yaşatmadığını öne sürmektedir. Bu unsurlar; gazete, radyo, çeşitli dernek çalışmaları, kontrolsüz ve boğucu yayınlar, sinema, batıdan gelen zehirli akımlar, fitne temelli particilik, lüks ve tekniğe bağımlı hırslar olarak sıralanmaktadır.¹¹⁸

Ülkemizde pragmatik eğitim sisteminin yerleşmesi ile ilgili bazı bilgiler vererek konuyu aydınlatmak istiyoruz. Bu eğitim felsefesinin son büyük filozofu olan John Dewey (1859 – 1952) 1924 yılında Türkiye'ye davet edilmiş ve kendisinden Türk eğitim sistemini inceleyerek tesbit ve görüşlerini rapor etmesi istenmiştir.¹¹⁹ Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkökul eğitiminin amaçlarından birisi de, bilgiyi öğrenciye maddi hayattan başarılar elde ettiren bir vasıta haline getirmektir.¹²⁰

Buraya kadar, Topçu'nun pragmatik felsefeye bağlı bir eğitim sistemine karşı çıktığını açıkça anlamış bulunuyoruz. Peki, düşünürümüz hangi felsefi akıma yakın durmaktadır? Eğitim felsefeleri içinde, onun, idealist felsefeye dayalı bir eğitim taraftarı olduğu kanaatindeyiz. İdealizm, eşyanın değil, düşüncenin biricik hakikat olduğunu ancak onun hakiki varlığa sahip olduğunu ve bütün hakikatlerle varlıkların aslı olduğunu kabul eden felsefedir. İdealistler, Allah'ı mükemmel bir varlık olarak kabul etmekte ve bizim âlemi ve eşyayı ancak Allah'ın zihne attığı yanılmaz ve doğru fikirlerle bileceğimizi düşünmektedirler. Bunlar içinde dış âlemi inkâr edenler olduğu gibi kabul edenler de vardır.¹²¹ Tabi ki şunu da belirtmek gerekir, Topçu'nun idealistliği ile burada tanımlanan idealistlik birebir örtüşmeyebilir. Mesela, Topçu az önce söylenen “Allah'ın zihne attığı fikirler” yerine vahyi koyuyor diyebiliriz. İdealizme göre eğitim,

¹¹⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 86

¹¹⁶ Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, ss. 212 – 213

¹¹⁷ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 135

¹¹⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 34

¹¹⁹ Ata yiğit, İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası, s. 12

¹²⁰ Ata yiğit, İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası, s. 58

¹²¹ Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, ss. 116 – 117

insanın bilinçli ve özgür bir biçimde Allah'a ulaşmak için sürdürdüğü sürekli çabalarıdır.¹²² Topçu'nun hareket felsefesini, din ve ahlak anlayışı ile tasavvufi düşüncesini göz önüne getirirsek bu tanımla birebir uyuştuğunu söyleyebiliriz. Bu konuyu burada ayrıntılı olarak anlatmayacağız. Çünkü bir sonraki bölümde Topçu'nun din eğitimi ile ilgili fikirlerini işlerken idealist eğitimle karşılaştırıp uyumu ya da eğer varsa farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız.

Topçu'ya göre eğitim yalnızca okullarda okutmak ve okuyanlara bir takım bilgiler vermek demek değildir. O, bir milletin bütün halinde düşünmesi ve yaratıcılık sahasında seferber edilmesidir.¹²³ Eğitimin işlevlerinden birisi de toplum içinde idealler doğurucu olmasıdır. İdeal, genç ruhların hayat sahnesinde tırmanmayı gaye edindiği ilim, sanat, ahlak ve din dünyasına ait zirvelerdir.¹²⁴

Topçu'ya göre okulun hikmeti, anlamı bizi içine serpilerek dağıldığımız hayattan zaman zaman sıyrarak kendimize getirmek, düşünce kudretini kullanmaya zorlamaktır. Hayat çok gayeli bir öğretim yapar, okul ise tek gayeli öğretim yapar. Hayat hadiselerinin anlamsız, hikmeti anlaşılmaz çokluğundan kurtararak zihinleri anlamlı ve tatmin edici bir birliğe ulaştırır. Böylelikle insan iradesine yol gösterir, sonsuzluk sevgisine kavuşturur.¹²⁵ Topçu'nun eğitim ve okul tasavvuru hayattan çok onun ötesine çevrilmiş ideallere yönelik bir sistemdir.

Topçu'nun okuldan bekledikleri vardır. Her şeyden önce bizi Hakka götüren bir yol olmalıdır ki¹²⁶ bu tam da idealizmin temelidir. Okul, yalnız bilgi yükleyici değil aklın yetilerini ayrı ayrı işletmeyi öğretici bir maharet kazandırma ve olgunlaştırma yeri olmalıdır. Zaten akıl yürütme, idealist eğitimde esastır.¹²⁷ Yine Topçu'ya göre, okul bizi kendi ruhumuza kavuşturmalı, her hareketimizin ahlaki değeri olduğunu tanıtmalı, insanlığı seven temiz gönüller yetiştirmeli ve vicdanlarımıza her an Allah'ın huzurunda yaşamayı öğretmelidir.¹²⁸

Topçu'ya göre her dersten pratik ve kendine yeterli amaçlar beklemek aldanıştır. Çünkü hayatta hiçbir gaye sonuncuya doğru uzanmada içinde barınıp kalamıyor. Sınırlı gayesinden sonsuzluğa ışık tutamayan bir öğretim gerçek gayesini bulamamış bir öğretimdir. Böyle bir zihniyet okulla hayatı birleştirir. Hayatta esas olan yaşamak,

¹²² Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 36

¹²³ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 78

¹²⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 79

¹²⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 45

¹²⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 41

¹²⁷ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 75

¹²⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 42

okulda ise tanımaktır. Birincisi dışsallık ifade ederken, diğeri içsellik ifade eder.¹²⁹ Demek ki Topçu için okul hayatla birlikte olmamalı ve hayata hazırlıktan ibaret kalmamalıdır. İnsanı sonsuzluğa taşıyacak mahiyette olmalıdır. Daha önce Topçu'nun din ve ahlaktan başka sonsuzluğa çevrili gerçek bir ideal bulunmadığı yönündeki fikrini belirtmiştik. İşte bu nedenle Topçu'nun bu beklentilerini karşılayacak okulda dini ve ahlaki eğitimin ne kadar önemli olduğunu vurgulamak isteriz. Ona göre her dersin dünyamızı bir tarafından aydınlatan lakin hepsi aynı hakikatlere ulaştıran, varlık denen biricik meseleyi her biri bir tarafından çözen metotları vardır.¹³⁰

Topçu'nun milliyetçiliği de eğitim anlayışını etkilemiş, hatta “milli okul” kavramını ortaya koymasına sebep olmuştur. Ona göre millet bünyesinde inkılâplar okulda başlar ve her milletin kendisine özel bir okulu vardır. Milli okul, zihniyet ve örfleriyle, metotları ve müfredatıyla, eğitim ilkeleri ve psikolojik temelleriyle hatta binasının yapı tarzıyla kendini başka milletlerinkinden ayırır. Topçu'ya göre medrese vaktiyle bizim için bir milli okuldu. Ancak milletin ruhi ve toplumsal gelişimini takip edemeyerek yıkılmıştır.¹³¹ Milli okulun kapıları, toplumu her yönden kavrayacak, ilimde ve sanatta, iktisatta üstat, ahlakta önder din adamlarının yetişip toplumun kalbine hakikat aşkının tohumlarını serptikten sonra açılacaktır. Bu yetişecek zümre ise hareket kuvvetini Kuran'dan alacaktır. Ancak her şeyden önce böyle bir sistemin esaslarını hazırlayacak felsefi görüşün doğması lazımdır.¹³² Topçu yetişecek din adamlarından çok şey beklediği gibi, felsefesiz yola çıkılamayacağını da vurgulamıştır.

Milli okulun dört unsuru vardır. Bunlar: Ders, öğretmen, öğrenci ve okulun kendisidir. Ders, hakikatlerin araştırılmasıdır. İlköğretimde kalp eğitimi, Ortaöğretimde akıl eğitimi yüksek öğretimde ise ihtisas esas olmalıdır. Bu nedenle ilkokulda fazla bilgi verilmesine gerek yoktur. İlkokul, kalbi dinin sevgi telkinleriyle ve milli, tarihi gururla yoğurmalıdır. Dolayısıyla her eğitim kademesindeki dersler bu aşamalara göre düzenlenmelidir. Öğrenci, hakikatler peşinde koşmayı meslek edinen insandır. Halka karışan değil, halkın önünden yürüyen bir sınıf olmalıdır. İlim dışında bir şeyle meşgul olmamalıdır. Hatta okuldaki dersle ilgisiz etkinlikler bile gereksizdir. Milli okulun üçüncü unsuru öğretmen olup, Topçu'nun en esaslı kabul ettiği unsurdur. Öğretmenler, öğretmenlik mesleğinin dışına çıkmayan idealist bir zümre olmalıdır. Öğretmenlik bir takım evrakları hazırlamak ya da imzalamak değildir. Öğretmen kendisini öğrencilerine

¹²⁹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 46

¹³⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 185

¹³¹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 12

¹³² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 13

feda edebilen insandır. Son olarak ise okulun kendisi gelir. Bu okul, özellik ve yabancılık tanımayan, siyasete yer vermeyen, öğretmenden başka otorite tanımayan, ruhları huzur içinde birleştiren disiplinin barındığı bir okuldur.¹³³

Böyle bir milli okul tablosu çizen düşünürümüz, yabancı okullara ve özel okullara da şiddetle karşı çıkmaktadır.¹³⁴ Her şeyi devletten beklemenin bir hak olduğunu söyleyen Topçu'ya göre hayatımızın düzen vericisi devlettir. Okul, ahlak hayatımızda etkisi olan devletin kurduğu bir büyük aile ocağıdır.¹³⁵ Milli Eğitimin alan ve istikameti her hangi bir idare tarafından değil millet üniversiteleri tarafından düzenlenmeli ve devlet eliyle gerçekleştirilmelidir.¹³⁶ Burada da Topçu'nun milliyetçi ve devletçi tutumunun etkilerini açıkça görmekteyiz. O halde, din eğitiminin devlet eliyle mi yoksa başka şekillerde mi yapılması gerektiği konusundaki tartışmalarda, düşünürümüzün devletin din eğitimi vermesine taraftar olacağını düşünebiliriz.

Topçu'nun sosyalist oluşu, onu eğitimde fırsat eşitliğini savunmasına sebep olmuştur. Ona göre, her şeyden önce adil olmak ve eşitliği kurmak isteyen devlet, bütün çocuklarına aynı şartlarda okuma imkânı verebilmeli ve devlet merkezinden memleketin en ücra köşelerine kadar aynı yapıları yaptırmış olmalıdır.¹³⁷

Topçu'nun üzerinde durduğu konulardan birisi de ferdiyetçi eğitimidir. Okul, gençleri bir bütünün parçaları olmaktan kurtarmalıdır diyen Topçu, öğretmenin, öğrencilerin ayrı ayrı şahsiyetlerine çevrilmesini ister. Ona göre, şahsi kanaatini, kararını hiçbir topluluğun arzusuna feda etmeyen insanlar yetiştirilmelidir.¹³⁸ Ona göre millet ferdiyet ister. Cemiyetçilik hakiki milliyet hayatına uygun değildir. Çünkü o, şahsi ferdiyeti ortadan kaldırmaktadır.¹³⁹ Onun bu düşünceleri sosyalist düşünceyle çelişir gibi gözükse de, Topçu'nun sosyalizminin dine yani İslam'a dayandığını düşünürsek tutarlı olduğunu görebiliriz. Nitekim İslam dini her konuda cemaat halinde olmayı teşvik ederken Peygamberin kendisine soru soran kişilerin özelliklerine göre aynı soruya farklı cevaplar vermesi bu konuda bizi aydınlatan bir örnek olabilir. Üstelik İslami eğitim tarihinde de esas olan anlayışın ferdiyetçi bir eğitim olduğunu söyleyebiliriz.

Topçu'ya göre eğitimde esas olması gereken bir ilkede ihtisastır. Ancak bu ihtisasla beraber hayatı ve kâinatı görüş ufukları da açılmalı, hayatın bütününden sorumlu

¹³³ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 100 – 103

¹³⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 56

¹³⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 180

¹³⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 105

¹³⁷ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 35

¹³⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 183 – 184

¹³⁹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 184

vatandaş yetiştirilmelidir.¹⁴⁰ Topçu'ya göre öğretimde ihtisasa değer vermeyiş eğitimde üzerinde durulmayan bir hatadır. Asrımızın ihtisas asrı olduğunu belirten Topçu, bilginin sürekli çoğaldığını ve her şeyden öğretmek kaygısıyla derslerin üst üste yığılıp durmadan tekrarlandığını anlatarak şunu sorar: “Acaba birkaç asır sonrakiler o zamana kadar ilimlerin alacağı genişlik içinde hâsıl olacak müfredatı bu sınıflara nasıl bölecekler?”¹⁴¹

Topçu, okulda neyin öğretilip neyin öğretilmeyeceği meselesini de ele alır. Ona göre her şeyden evvel şahsiyetimizin hayatı için var olması zorunlu bilgiler öğretilmelidir. Çocuğa her şeyi öğreten okul, onu düşüncesiz yapabilmektedir. Ona göre ahlak kanunları da her şeyi bilmemize karşı gelir. Fenalıkların bilgisinin bizi fena yapabileceğini söyler. Çünkü insan bir dereceye kadar öğrendiklerinin esiridir. Öğrenci her duyduğunu öğrenen değil, ne öğreneceğini seçebilen kabiliyette bir insan olmalıdır.¹⁴²

¹⁴⁰ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 54

¹⁴¹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 87 – 88

¹⁴² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 49 – 50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU’NUN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde artık asıl konumuza geçmiş bulunuyoruz. Din Eğitimi çalışmaları bugün, Din Eğitimi Tarihi ve Din Eğitimi Bilimi olarak iki kolda yürütülmektedir. Bu yüzden Nurettin Topçu’nun fikirlerini tarihi süreçle ilgili fikirleri ve din eğitimi ile ilgili görüşleri olarak iki kısımda ele almayı uygun gördük. Ayrıca, Topçu’nun din ile ahlakı ayırmadığını söylediğimiz için yaygın tabir olduğundan sadece din eğitimi demeyi yeterli gördük. Ama aslında din ve ahlak eğitiminden bahsetmekteyiz.

4.1. Din Eğitiminin Tarihi Süreci İle İlgili Düşünceleri

4.1.1. Peygamber Dönemi Ve İlk Devirler Hakkındaki Fikirleri

Topçu, İslam’ın ilk öğretmeni olarak Hz. Peygamber (sav)’i görmektedir. O, öğreten, inandıran ve yürütendi. Devlet işleri ile mektep işlerini birleştirmişti. Devleti okul haline getirmişti. Sonraki devirlerde ise bu ikisi ayrılmakla beraber birbirlerine sıkı teması korumuşlardır. Devlet adamı öğretmenin emrinde bulunduğu müddetçe toplum ikbal halinde yaşamıştır. Öğretmen devlet adamının bendesi olduğu zaman ise toplum bozulup felaketler baş göstermiştir. Topçu ayrıca, İslam âleminin en mutlu günlerini Kuran ve hadislerin muallimliğinde yaşadığını da ekler.¹⁴³ Burada kastedilenin, topluma eğitim ve bilimin yön vermesinden, vahiy ve aklın esas olmasından, eğitim-öğretim ve bilimsel çalışmaların siyasetin gölgesinde kalmasına doğru bir gidiş yaşandığı düşüncesi olduğunu söyleyebiliriz. Yani Topçu’ya göre peygamber devrinde her şey hakikat yolculuğu diyebileceğimiz ilim ve eğitim çabalarına araç iken, bu durum sonradan tersine çevrilmiştir. Topçu’nun bu sözleri, onun eğitimin temeline Kuran ile sünneti koyduğunu da göstermektedir. Bu yorumuna örnekle de açıklık getiren Topçu, Abbasilerin ilim üzerinde korkunç bir tahakküm kurduğunu, Osmanlılarının tarih sahnesine çıkmasıyla ahlakın ve ilmin koruyucusu olan İslam Medeniyetinin kurtulduğunu belirtmektedir. Bu fikirlerinden hareketle, Topçu’nun, ilim ve eğitim-öğretimin siyasi baskıya maruz kalmasından ve bu faaliyetlerin bir temsilcisi olan

¹⁴³ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 64

öğretmenin özgürlüğünün kısıtlanarak menfaat peşinde koşturulmasından rahatsız olduğunu anlamaktayız.

Bu zor günlerden sonra ise, Nizamül Mülk'ün Bağdat'ta açtığı medrese ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu medresede, Anadolu'ya yerleşme hareketinin ruh ve manasını, ahlakını ve devamının şartlarını nesillere telkin edecek öğretmenler toplanmıştı.¹⁴⁴

4.1.2. Medrese İle İlgili Düşünceleri

Topçu'nun milli okulundan bahsederken onun medreseyi örnek verdiğini hatırlatmak isteriz. Topçu'nun milli okulun binasıyla bile özel olması gerektiğini de söylemişti. Medrese binası ile ilgili düşünceleri de bu yöndedir. Topçu'ya göre, medresenin binası içinde okutulan kitapların kalın cildini andıran tipik bir yapıdır. Bu üslup, aynı zamanda kendi içine kapanan okuma adamının beli bükük duruşunu da canlandırmaktaydı. Her nerede bu yapı görülse oranın medrese olduğu, içinde kitap ve öğrenci bulunduğu anlaşılır ve saygı duyulurdu.¹⁴⁵

Topçu'nun bu yorumundan sonra medreselerin serüveni hakkında düşündüklerini belirtelim. Topçu'ya göre, İslam kültürünü on iki asırdır tasavvufla yan yana gelişen hukuk ve kelam ilimleri teşkil ediyordu. Onuncu asırda kurulan Bağdat külliyesinde evrensel bir değere ulaştırılan İslami eğitim on yedinci yüzyılda ictihad kapısının kapatılmasıyla Aristo mantığının kısır çerçevesi içinde bunaldı. O zamandan beri medrese İslam kültürünün özünü kaybetmiş olarak kıyas mantığının kelime tekrarları içinde bocalıyordu. Daha onuncu asırda İslam düşüncesinden kovulan felsefe ile beraber sosyal düşüncenin temeli olan tarih şuuru ve sanatta esas olan hayal gücünün yaratıcı aşkı medresenin tanımadığı hatta suçladığı değerler halini almıştı. Ancak medrese bu iflas yolunda yürürken, Müslüman cemaat içinde özellikle de Türk dünyasında bu değerler geliyordu. Tarikatlar halka İslam'ın ahlakını aşıyor, devlet hukukun bekçiliğini yapıyordu. Yunus Emre ve Fuzuli gibilerin ruhundan taşan terennüm Mehmet Akiflere kadar uzandığı halde medrese bunlardan habersizdi. Medreselerde Kuran'dan bir felsefe çıkarılamadığı gibi, övgüyle bahsedilen Fatihlerin ve Yavuzların ruh ve ilham dolu maceralarının manası da anlaşılamadı. Üç asır süren bu ruhsuzluk ve duygusuzluk medresenin kapılarının kapatılmasıyla son bulmuştur.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 65

¹⁴⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 98

¹⁴⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 37

Dini, inanç, ibadet ve ahlak diye üç kısma ayırmak malum bir sınıflandırmadır. Bu açıdan bakarsak Topçu'nun kelam, hukuk ve tasavvufu İslam kültürünün temeli olarak göstermesi dikkat çekicidir. Kelam, inancı; hukuk, ibadet ve dünya hayatını; tasavvuf ise ahlakı düzenlemektedir. Burada kelam ve hukukun medreseyle ilgili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak Topçu'ya göre tasavvuf yoluna devam etmiş, hukuk devletin koruması altına girmiş, medrese ise yerinde saymıştır. Medreseden felsefenin kovulması ilk eleştiri konusu olmuştur. Asıl çöküş ise on yedinci asırda başlamıştır. Topçu'ya göre bu çöküşün sebebi medresenin kendini yenileyememesi ve bir skolâstik¹⁴⁷ düşüncenin içerisine gömülmesidir ve bu durum medreseler kapanana dek devam etmiştir. Topçu, medresenin, ilahi iradenin emrinde ilerleyen insan şuurunu inkâr ederek ve Aristocu muhafazakârlığında inat ederek yıkıldığını söylemektedir. Topçu medreseyi yıkan sebepler arasında “ulemayı rüsum” ve “beşik uleması” diye tabir edilen durumu da saymaktadır.¹⁴⁸ Ulemayı rüsum tabiri; dindeki amacın zahiri hükümlerden ibaret olduğuna kanaat getiren din âlimleri hakkında kullanılmaktadır.¹⁴⁹ Bunlar, Arapça, Tefsir, Fıkıh, Hadis ve Kelam gibi zahiri ilimlerde uzman olup devlette görev almış bulunan makam sahibi âlimlerdir. Tasavvufçular ise bunun karşıtı olarak batın uleması diye anılmıştır.¹⁵⁰ On yedinci yüzyılla birlikte padişah hocalarının oğulları, şeyhülislamın oğulları gibi makam sahiplerinin çocukları daha çocuk denecek yaşta müderris yapılmaktaydı. “Beşik uleması” tabiri de bundan kaynaklanmaktadır. Yani adam kayırmacılık gerçekten ilim peşinde olanları engelliyor ve şevklerini kırıyordu.¹⁵¹ Topçu'nun bahsettiği Aristo mantığı ise, medresenin temellerinden birisi olup; tümdengelim yöntemine dayanan ve bir tür kısır döngü oluşturan mantıktı. Bu mantık asırlarca aşılamayan bir mantık olmuştur.¹⁵²

Medresedeki ilim zihniyetinin skolâstik yapıda olduğunu ısrarla söyleyen Topçu, bilimin eskinin tekrarıyla değil yeni eskiyi geliştirerek yeni fikirler üreterek

¹⁴⁷ Bu kavram, inanç ile bilgiyi, kilise öğretisiyle özellikle Aristo'nun bilim dizgesini uyumlu bir biçimde birleştirmeye çalışan ortaçağ felsefesini ifade eder. (Akarsu, Felsefe terimleri Sözlüğü, s. 157) Topçu bu kelimeyi kullanırken medresenin Aristo mantığına saplanıp yeniliklere adım atmadığını kastediyor diyebiliriz. Hatta sadece onu kastetmeyip, ilim adamlarının hep kendinden öncekilerin fikirlerini doğru kabul ederek ilmi yeniliklere kapalı olmasını da vurguluyor diyebiliriz. Topçu, bu kelimeyi tanımlarken; bir fikrin doğruluğunu ispat için “falan filan böyle demişlerdir” tarzında konuşmanın skolâstik düşünüş olduğunu söyler. (Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 81) Bir başka yerde ise; skolâstiğin, üstatların otoritesini kabul edip düşünce hürriyeti tanımayan bir zihniyet olduğunu söyler. (Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 83)

¹⁴⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 64

¹⁴⁹ Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. 3, s. 544

¹⁵⁰ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 525

¹⁵¹ Yakuboğlu, Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi, ss. 223 – 224

¹⁵² Yakuboğlu, Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi, s. 257

ilerleyeceğini savunur. Ona göre ilim diye henüz üzerinde tenkit ve münakaşa yapılan fikirler üzerindeki çalışmalara denir. İnsan zekâsı ebedi hakikatleri bir hamlesiyle ortaya koyamıyor diyerek birikimin değerine işaret eden Topçu, ilmi hakikatin en yukarı basamakta bulunduğunu alttaki basamakların onu yükselten vasıtalar olduğunu belirtir. Yukarı basamaklara ulaşıldığı zaman artık onların işi kalmaz.¹⁵³

Medrese ile tekke çatışmasına da değinmek isteriz. Medrese mensupları ile tasavvuf erbabı arasında zaman zaman fikir çatışmaları olmuştur. Hatta bu çatışmalar bazen fiili müdahalelere kadar ileri gitmiştir.¹⁵⁴ Hem bu fikirlerden hem de Topçu'nun tasavvufçuluğundan hareketle, onun bu çatışmada tekke mensuplarını haklı bulduğunu söyleyebiliriz. Topçu'nun medreselerin bozuluşunu onuncu asra dayandırıp asıl çöküşünü de on yedinci asırdan başlattığını ve bunlar olurken tekkelerin yoluna devam ettiğini söylemesi bizim bu kanaatimizi desteklemektedir. Tarihte medrese ve tekke arasındaki esas anlaşmazlık eğitimin amaçlarının farklılığına dayanır. Medreselerde sadece dini bilgilerin ezberlenmesi onun dış görünümüne uygun yaşanıyor gözükmüş ve dış görünümlere göre uygulama yapılması yeterli oluyordu. Tekke eğitiminde ise kişilere sadece bilgi aktarılması yeterli görülüyordu. Eğitimin asıl amacı kişilerin olgunlaştırılması idi.¹⁵⁵ Bu açıdan bakarsak Topçu'nun ikinci seçeneği destekleyeceğini görürüz. Çünkü ona göre eğitim sadece bilgi aktarma değil karakter yapmaktır.¹⁵⁶

4.1.3. Mektep İle İlgili Düşünceleri

Topçu, meşrutiyet devrini bir geçiş devri olarak görmektedir. Ona göre bu devirde eskiyi savunanlarla yeniye isteyenler arasında bir mücadele vardır. Eskiler İslam adına ve benliğimiz için değil, kuru kaideler uğruna savaşılmaktadır. Elleriindeki hayatla ilgisi olmayan kalıplardır. Bunlar batıdan gelen her şeyi suçlayan dar bir görüşe sahip insanlardır. Onların karşısında olanlar ise, her çareyi batıda arayan, ilim, felsefe ve hatta ahlakı bile orada bulmaya çalışanlardır. Bunların da batıdan aldıkları şeyleri tahlil edecek durumları yoktur. Her şeyi kopyalamaktadırlar. Hocaların yüzyılların eseri olan düzmeceliğini İslam'ın ruhçuluğu sanarak İslam'a saldıran ve maddeci felsefelere sığınanlardır. Bu karşılaştırmada eskiler yerine medreseyi, yeniler yerine de yeni okulları yani mektebi koymak herhalde yanlış bir yorum sayılmaz. Topçu bu konuda bir

¹⁵³ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 82

¹⁵⁴ Yakuboğlu, Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi, s. 195

¹⁵⁵ Ergün, Mevlana'nın Eğitim Görüşleri, s. 318

¹⁵⁶ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 80 – 81

de örnek vermektedir: “Meşrutiyet neslinin çocukları derste henüz sarıklı hocadan teyemmümle misvak kullanma tarzını öğrenirlerken sıra altında gizlice Buchner’in madde ve kuvvet¹⁵⁷ tercümesini okuyarak elden ele dolaştırıyorlardı”. Sonunda, eskilerin ruhsuzluğu yenilerin şuarsuzluğu ile devam etmişti.¹⁵⁸

Medreselerin yaşadığı durumları bir önceki konuda anlattığımız gibi yorumlayan Topçu, medreselerin iş görmez hale gelmesiyle açılmaya başlayan mektep diye ifade edilen yeni okulları da böylece eleştirmiştir. Topçu’ya göre son iki asırda açılan birçok yeni okulda eskinin taklidi yerine moda kelimesiyle ifade edilen yeninin taklidi yer almıştır. Avrupa, körü körüne taklit edilmek istenmiştir. Bu yeni okullarda yeni ilimler okutulmuş fakat ilim sevgisi aşılanamamış ve âlimin üstünlüğü ve önderliği telkin edilememiştir. Bunun sebebi de ilme gerçekten inanılmamasıydı. İlim hayatı menfaatler için vasıta haline gelmiş teknik putlaştırılmıştı.¹⁵⁹ Medresede eskiyi tekrar etmekten ibaret bir skolâstik düşüncenin olmasına karşın, yeni okullarda da batıyı tenkit etmeden saf bir itaatle taklit etme davranışı ortaya çıkmıştı.¹⁶⁰ Evet, bazı yenilikler yapılmıştı ama bu yenilikler medresenin ruhunu ıslah edici değil, onu yıkarak yerine batı eğitimi koyucu idi.¹⁶¹

Topçu’nun medrese ile ilgili düşüncelerine baktığımızda onun yeni okullar açılmasına karşı olmayacağını anlayabiliriz. Fakat onun tahammül edemediği nokta bir yanıltan dönmek isterken başka bir yanıla düşmektir. Topçu’ya göre medreseyi takip eden mektep de, üstatların otoritesini kabul eden ve düşünce hürriyeti tanımayan skolâstik düşünceden kurtulamadı, sadece yönünü batıya çevirdi. Topçu’ya göre yeni okullar da dertlerimize çare olamamıştı. Ayrıca bu yeni okullarda idealden uzaklaşma ve maddeye yönelme eğilimi de onu oldukça rahatsız etmektedir. Topçu bu yeni okullardan mezun olanların bir din anlayışına sahip olamadıklarını söyler.¹⁶² Az önce naklettiğimiz tırnak içindeki ifadenin göstermek istediği gerçek ise, dünyanın hızlı ilerleyişi karşısında din adamlarımızın ve din eğitimi veren kurumlarımızın aynı şeyleri tekrar etmekten başka bir şeyle uğraşmadığıdır.

¹⁵⁷ Ludwing Buchner (1824 – 1899) tarafından ortaya konan bu eser materyalizmi bütün iddialarıyla izah etmektedir. Bu eserin Baha Tevfik ve Ahmet Nebil tarafından yapılan tercümesi İstanbul hatta Türkiye fikir çevresini derinden etkilemiştir. Bu kitap materyalist ve pozitivist fikirlerin yayılmasına sebep olmuş ve ruhçu çevrelerle İslamcılar arasında büyük tepki meydana getirmiştir. (Biçer – Silkin, “Din Bilim İlişkisi Bağlamında Hüseyin el Cisri’ye Göre Yaratılış”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.13, s. 107)

¹⁵⁸ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, ss. 38 – 39

¹⁵⁹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 11

¹⁶⁰ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, ss. 80 – 84

¹⁶¹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 37

¹⁶² Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 85

Mektebin bu şekildeki yanlışı devam ettirme özelliğini düşüncenin ilerlemesi ile birlikte izah eden Topçu, madde, hayat ve ruh dünyasına ait bilgilerin sentezinin iç gözlem kanalıdan geçerek bizi bir ahlak kültürüne yükseltmesi gerektiğini söyler. İlk Yunan filozoflarının önceleri fizikçi iken ahlaka yöneldiklerini hatırlatan düşünürümüz, bizde düşüncenin yol alışının böyle olmadığını eklemektedir. Ona göre İslam'ın ruh sahasında başlattığı iç gözlem çalışması, sonraki devirlerin nefsanî dogmatik zihniyetiyle felce uğramış, cansız madde üzerindeki dıştan tanıma metodundan tamamen farksız, keyfi ve kontrolsüz bir tasvirçilik metoduna yerini bırakmıştır. İnsanın ruh ve ahlak yapısına dışarıdan yapıştırılan etiketler halinde ortaya konan genel hükümler, ilimden ziyade mitolojiyi doğurmuştur. Medrese sinesinden bu mitolojiyi atamadı diyen Topçu mektebin de metot değiştirmek yerine iç dünya araştırmasına büsbütün veda ettiğini ifade etmektedir.¹⁶³

4.1.4. Dönemin Din Eğitime Eleştirisi

Öncelikle Topçu'nun genel olarak eğitimle ilgili tenkitlerini ele aldıktan sonra dönemin din eğitime yaptığı eleştirilere geçeceğiz. Öncelikle belirtmeliyiz ki, düşünürümüz ülke olarak zor günler geçirdiğimiz bir devirde yaşadığı ve bu devirde din eğitiminde büyük sorunlar mevcuttu. Bunun örneği olması açısından bazı örnekler vermek istiyoruz. Halkevlerindeki kütüphanelerde dinle ilgili her hangi bir yayının bulunması yasaklandığı için dini bilgileri ve duyguları hatırlatacak, öğretecek bir faaliyetin olması söz konusu değildir. Bu dönemde geleneksel usullere dayalı olarak dini bilgilerin nesillere aktarılması bile neredeyse imkânsızdır.¹⁶⁴

Topçu'ya göre dönemin kültür hayatı teknik bilgi ihtirası içinde kıvrınmaktadır. Bu durum karşısında ahlaki yapı ise nesillerde adeta yok olma tehlikesindedir.¹⁶⁵ Eğitimin temeline kültür yerine teknik oturtulmuştur.¹⁶⁶ Asrın başından beri ilk, orta ve yüksek öğretimde ahlaki kültür gerilemekte onun yeri teknik kültür ile doldurulmak istenmektedir.¹⁶⁷

Eğitimin maddeci bir niteliğe bürünüşünü tek parti döneminin son Milli Eğitim Bakanı olan Tahsin Banguoğlu da şu sözlerle dile getirmiştir: “Laik değil materyalist bir eğitim sistemi kurulmuştu. Din dersleri kaldırılmış, mesleki din mektepleri kapatılmıştı.

¹⁶³ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 84

¹⁶⁴ Atayığit, İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası, ss. 50 – 51

¹⁶⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 112

¹⁶⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 40

¹⁶⁷ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 29

Kitaplarda ve derslerde dini kavramlara yaklaşımdan kaçınılır olmuştu. Batıl inançlarla mücadele havası içinde iyi ve masum dini ahlak ve adetler de kötüleniyor, terk ediliyordu...”¹⁶⁸ Sadece bir kısmını aktardığımız bu açıklamalar dönemin din eğitimi sorunlarının ne boyutta olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Elbette ki böyle bir dönemden geçen düşünürümüzün döneminin eğitim ve din eğitimi anlayışını eleştirmesi çok doğaldır.

Topçu ahlak ve ruh kültürünün ilkokulun eşiğinde yani ilk basamakta kurban edildiğini belirterek, insanın unutulduğunu ve içte barınan kavrama hamlesinin ilköğretim çağında kısırlaştırıldığını söyler. Ona göre öğretim, ilim ideali için bir vasıta iken hayatın realitesinde başarılı olmak için bir basamak haline getirilmiştir.¹⁶⁹ Artık gençliğe karakter mayası aşılayamayan okul, düşünen ve seven adam yerine usta ve çok kazanan adam yetiştirecektir.¹⁷⁰

Görüldüğü gibi düşünürümüz eğitimin idealist bir çizgiden uzaklaşıp pragmatist ve realiteye dönük bir yolda ilerlediğini belirtmekte ve bunu eleştirmektedir. Topçu’nun pragmatik felsefeye dayalı bir eğitimi tenkit edişini önceki bölümde de dile getirmiştik. Topçu’ya göre dönemin mevcut eğitim anlayışı ruhsuz, idealsiz ve inançsız bir öğretim yaparak gençliğe karakter yerine hüner verecek ve insanı aşağı canlılar seviyesine indirecektir.¹⁷¹

Topçu, öğrenciliğin bir ilim yolculuğu değil, diploma avcılığı haline geldiğini ve öğretmenliğin iman ve irşat yolu olmaktan fikir ve kültürün otorite merkezi olmaktan çıkarak küçük bir memuriyet konumuna düştüğünü söyler.¹⁷² Yani öğrenci ve öğretmen artık idealin değil menfaatlerin peşindedir. Eğitim – öğretim etkinliği manadan maddeye, ruhtan bedene indirgenmiştir. Böyle bir zihniyetin en büyük ideal olan dinin eğitimine ne ölçüde yer vereceği aşîkârdır.

Topçu, 1958 yılında yazdığı bir yazısında, iki yıldır ortaokullarda din eğitimi denemesinin yapıldığını ancak neticeye ulaşamadığını belirtmektedir. Çocuklarda dini hayat ve sevginin başlamadığını, ilahi bir kudret duygusunun ruhlara sinmediğini söyleyen Topçu sadece çocukların sınıf geçme amacıyla ezberledikleri derslere bir tanesinin daha katıldığını vurgulamaktadır.¹⁷³ Bu sözlerinden Topçu’nun din eğitimi

¹⁶⁸ Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, s. 81

¹⁶⁹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, ss. 85 – 86

¹⁷⁰ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 42

¹⁷¹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 40

¹⁷² Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 80

¹⁷³ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, ss. 129 – 130

bir bilgi aktarımı olarak değil bireyi dindar yapma süreci olarak gördüğünü de fark etmekteyiz. Aynı zamanda ezberci eğitimi de eleştirmektedir.

Topçu'ya göre din dersini okutacak öğretmenlerin seçiminde de büyük hatalar yapılmıştır. Bu ders ya medrese görmüş ve din bilgilerine vakıf olan kişilere ya da din aleyhtarı kişilere verilmiştir. Birincisi dogmatizmin kucağına sığınma; ikincisi ise dersi din aleyhinde bir propaganda aracı yapma ile sonuçlanmıştır. Her iki halde de din dersi körpe zekâlara yarı mitolojik bazı tohumlar serpen zayıf ve faydasız bir propaganda dersi olarak kalmıştır.

Oysaki düşünürümüze göre, her şeyden önce ortaokul programlarına girecek dini öğretimin konusu olması gereken meseleler, bu öğretimin metotları önceden açık bir şekilde tesbit edilmeliydi. Ancak böyle ilmi bir yöntemle hareket edilmemiş, gelişigüzel bir takım telakkiler karmaşığı olan kitaplar programa alınmıştır.¹⁷⁴ Topçu, ilimsiz metotsuz, sistemsiz ve felsefesiz olarak canlandırılmak istenen dini kültürün ruhlara kurtuluş getiremeyeceğini savunmaktadır.¹⁷⁵

Topçu'nun bu fikirleri, din eğitimi çabalarının belki iyi niyetli olsa bile bilimsel dayanaktan mahrum olduğu ve faydasız olduğu yönündedir. Bu düşünceler din eğitimi biliminin gerekliliğini de ortaya koymaktadır diyebiliriz.

Topçu din dersinin okuldaki yeriyle ve diğer derslerin işlenişini de eleştirmektedir. Ona göre ilk ve ortaokulda, liselerde din kültürünü bütün derslerin içerisinde vermek en doğru yoldur. Sıradan bir ders olarak karnenin en altında yer alan din derslerinin gençler tarafından da önemsenmemektedir.¹⁷⁶

Topçu'ya göre programdan kaldırılan din dersleri yeniden programa konmasına rağmen gayesinden uzak kalmıştır.¹⁷⁷ Ahlakın müstakil bir ders olmaktan çıkarılması da eleştirilen bir başka husustur. Topçu felsefe programlarından metafiziğin Allah konusunun kaldırılmasını¹⁷⁸ ve birkaç yıl sonra da metafiziğin tamamen lise programlarından çıkarılmasını tenkit ederek din lisesi olan imam – hatiplerde bile aynı durumun olmasını esefle karşılar.¹⁷⁹

Din okulları da eleştirilerinden nasibini almıştır. Topçu'ya göre din okulları bile insanı teknik bir unsur olarak ele almakta ve ona maddeye ve bedene ait hareketler teklif etmektedirler. Tartışmaları, idealleri bedenle ilgilidir. Her bireyin ancak bedensel

¹⁷⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 130

¹⁷⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 131

¹⁷⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 166

¹⁷⁷ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 85

¹⁷⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 140

¹⁷⁹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 172

davranışlarıyla Allah'a ulaşabileceğine inanıyorlar. Onlar da pozitivist ve pragmatisttir.¹⁸⁰ Yani idealizme en yakın durması gereken dini okullar bile modern çağın maddeci rüzgârından etkilenmiştir. Burada hemen pozitivistliği de kısaca açıklamak isteriz. Ünlü sosyolog Auguste Comte tarafından geliştirilen bu anlayışta felsefe mutlak anlamda bilimselleştirilmeye çalışılır. Pozitivist anlayışa göre bütün zihinlerdeki ayrılık teolojik, metafizik ve pozitif felsefe gibi bir biriyle uzlaşmaz üç ayrı felsefenin aynı zamanda kullanılması doğmaktadır.¹⁸¹ Topçu'nun felsefesinde inanç ile felsefenin ve bilimin uyumu söz konusu iken bu felsefe de bunun zıddını görmekteyiz. Bu felsefede insan zihninin doğanın mahiyetini ve eşyanın gerçek sebeplerini anlamada kabiliyetsiz olduğu kabul edilir. Doğrudan doğruya deneyle sağlanamayan her bilgi teolojik ya da metafiziktir, hayal ürünüdür. Pozitivism, teolojik izahları ve metafiziği reddeder.¹⁸² Böyle bir anlayışla idealizmin zıtlığı açıkça ortadadır. Ama biz Topçu'nun bu sözlerinde tam olarak bunu kastetmediği görüşündeyiz. Kanaatimizce, onun asıl söylemek istediği din okullarının dini bilgiyi inkâr etmesi değil, her şeyi ispata dayandırmaya çalışmaları ve dinin gözlenebilir, maddi yönlerine odaklanmaları olabilir.

İmam – hatip okulları ve İslam enstitülerine de değinen Topçu, bu okulların başlangıçta İslam kültürüne hakikat kapısını açacak bir rönesans¹⁸³ gayesiyle kurulduğunu söylemektedir. Fakat bu okullar bir kısmı İslam'a karşı olan, bir kısmı da cahil ve mutaassıp öğretmenlerin elinde kuruluşlarındaki gayeden uzaklaşmış ve eski taassubun yuvaları haline gelmiştir. Binlerce köyde kurulan Kuran kursları ise Müslüman çocuklarını iki bin yıl önceki karanlığa sürüklemektedirler.¹⁸⁴

İmam – hatiplerin bu durumu dönemin belgelerinde de dile getirilmiştir. 18 Temmuz 1959 tarihli Türkiye Eğitim Milli Komisyonu adıyla kurulan bir komisyona ait raporda imam – hatiplere gelen medrese kökenli öğretmenlerin medrese ruhunu da beraber getirdikleri ifade edilmiştir. Bu durum okulların geleceği için tehlikeli olarak

¹⁸⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 28

¹⁸¹ Kızılcıkel; Erjem, Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü, s. 339

¹⁸² Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, s. 208

¹⁸³ Burada da Topçu'nun bir kavramı kendi açısından anlamlandırarak kullandığını görüyoruz. Rönesans, olgusal olarak ortaçağdan yeniçağa geçişi simgeleyen aynı zamanda Tanrı merkezli bir evren tasavvurundan insan merkezci ve insan biçimci bir evren tasavvuruna, dinsel rasyonalizmden din dışı rasyonalizme ve aşkıncılıktan dünyeviliğe, tümdengelimden tümevarıma geçişi de ifade eder. (Demir; Acar, Sosyal Bilimler Sözlüğü, s. 306 – 307) Topçu'nun burada bu kavramı kullanarak, bu okulların eskiyi tekrar etmekten, dinle ilgili yanlış anlama ve uygulamalardan kurtulması gerektiğini ifade etmek istediğini söyleyebiliriz. Nitekim kendisi rönesans kelimesini şöyle tarif etmektedir: “Her çeşit otoritelerle his ve menfaat zincirlerinden kurtuluş, hakikatlerin kutsal kapısını bize açacaktır ki, bu ulvi açılışa “rönesans” diyebileceğiz.” (Topçu, Türkiye'nin Maarif davası, s. 78)

¹⁸⁴ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve tasavvuf, s. 52

değerlendirilmiştir.¹⁸⁵ Aslında bu okulların yeni bir anlayışla ortaya konulmasından önce bu zihniyete uygun bir öğretim kadrosu yetiştirilmesi düşünülebilirdi.

Topçu'nun Kuran kursları ile ilgili bu sözleri çok sert ve haksızca bulunabilir. Belki böyle bir eleştiri haklı da olabilir. Ancak Kuran kursları ile ilgili 1963 yılında içinde Diyanet İşleri Başkan Yardımcısının da bulunduğu bir komisyonun raporunda yer alan bir cümle bu konuda bize ışık tutmaktadır. Bu raporda Kuran kurslarının tek amacının isteyen vatandaşa Kuran'ı yüzünden okutmak veya ezberlemesini sağlamak olduğu belirtilerek bu gayenin dışına çıkmadan işleminin sağlanması istenmekte ve eğitim – sağlık esaslarına aykırı durumlardan kurtarılması istenmektedir.¹⁸⁶ Özellikle ilk ifadeye dikkat çekmek isteriz. Kuran kurslarının sadece Kuran okumayı ya da ezberlemeyi hedef olarak görmesi elbette ki Topçu gibi bir düşünür tarafından eleştirilmeye açıktır. Çünkü ona göre din aslında bir ruh dünyasıdır. Kuran'ın okunması ve ezberlenmesinden daha çok manasının kavranmasını önemseyeceği açıktır. Kursların ancak bu kadar hedef koyabileceği daha fazlasının beklenemeyeceği de öne sürülebilir. O zaman da bu kurslardan başka din eğitimi alma imkânı olmayan vatandaşların durumu sorun olarak karşımıza çıkacaktır.

Ancak 1970 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran kursları özel talimatının maddelerine baktığımızda durumun biraz değiştiğini görmekteyiz. Bu talimatnamede Kuran kurslarının gayeleri; arzu eden vatandaşlara Kuran okumanın öğretilmesi, inanç, ibadet ve ahlakla ilgili bilgiler verilmesi ve Kuran ilimleri ile ilgili (tecvid vb.) ihtisas yapma imkânı sunma olarak sayılmıştır.¹⁸⁷

4.1.5. Hayat Şartları Karşısında Din Eğitimi

Nurettin Topçu'nun daha önce de milli bir eğitime engel teşkil eden etkenlerden bahsettiğini söyleyerek bunları sıralamıştık. Topçu aynı şekilde ruh yapısını harap eden bazı sebeplerden bahsetmektedir. Biz bu sebepleri din ve ahlak eğitiminin önündeki engeller olarak görebiliriz. Zaten hep ahlaki örnekler vermesi de bunu göstermektedir. Topçu'nun gördüğü bu engelleri sıralamak istiyoruz. Bunlar; basın yayın organlarının menfaatçi ve samimiyetsiz, duygusuz halleri, siyasetçilerin saldırganlığı, spor meydanlarında yaşanan şiddet, trafiğe çıkan insafsız şoförler, büyüklerin kötü örnek olan hürmetsiz hareketleri olarak sayılabilir. İşte bu ve benzeri durumlar çocuğun ruh

¹⁸⁵ Dinçer, İmam – hatip Okulları Meselesi, s. 68

¹⁸⁶ Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 207

¹⁸⁷ Ertan - Küçük, Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi Din Müesseseleri ve Din Âlimleri, s. 70

yapısını harap etmektedir. Bu örneklerle düşünürümüz, ahlakın temelleri olarak kabul ettiği hürmet, merhamet ve hizmet halinin, hayatın içindeki olaylarla nasıl yok edildiğini ve yetişen bireye bu değerleri kazandırmaya bizzat hayatın engel olduğunu dikkatlere sunar. Yani büyüklerinin yapmadıklarını çocuklara öğretmek zor olacaktır.

Topçu'ya göre büyükler çocuklara örnek olması gereken şahıslardır. Ancak onlar, hürmetsizliği bir hayat mücadelesi saymakta, tarih ve din gibi değerlere saldırmakta, siyasi alanda ise bir hoşgörüsüzlük ve şiddet örneği sergilemektedirler. İşte böyle bir çevrede çocuğun güzel ahlak örneklerini, sevmeyi, acımayı, ideal sahibi olmayı, bencillikten uzaklaşarak fedakârlığa ulaşmayı nereden öğreneceği bir soru işaretidir. İşte bu noktada düşünürümüz ilköğretime işaret etmekte ondan bir şeyler beklemek zorunda olduğumuzu söylemektedir. Ona göre bunda din dersinin rolü ise oldukça büyüktür.¹⁸⁸ Daha önce Topçu'nun hayat okul ilişkisi ile ilgili düşüncelerini aktarırken, hayatın okula girmemesini, istediğini belirtmiştik. Bu biraz, hayattan kopuk bir eğitim anlayışı sezdirmiş olabilir. Ancak görüyoruz ki düşünürümüz hayatın eğitimi, eğitimin de hayatı ne kadar çok etkileyeceğini göstermektedir. Ona göre hayatta kötü örnekler vardır, hayatla iç içe eğitim bu yüzden istenmemektedir; ancak eğitim bu hayatı değiştirebilir diyebiliriz. Yani hayatın yön verdiği bir eğitim yerine hayata yön veren bir eğitim olmalıdır. Oysaki pragmatizme göre okul, hayata hazırlık değil, hayatın bizzat kendisi olmalıdır. Okulla hayat iç içe olmalıdır.¹⁸⁹ Burada Topçu'nun bu konuda pragmatist değil de idealist düşündüğünü açıkça görüyoruz.

Ayrıca belirtmek isteriz ki, Topçu basın yayın araçları üzerinde çokça durur. Özellikle televizyonun bir ahlak suçlusu olduğunu söyleyerek her eve girdiğini ve yakın bir zamanda büyük ahlaki çöküntülere neden olacağını söyler. Ruha yönelmeyen bayağı basının çokluğu ve serbestliği de gençleri ilmi ve ciddi eserler okumaktan alıkoymaktadır.¹⁹⁰

Şüphesiz ki halkın din konusunda bilgi ve davranışlar edinmesinde, bazı duygulara sahip oluşunda dini dergi, gazete, radyo gibi basın ve yayın araçlarının da rolü vardır. Önce Topçu'nun bu vasıtalara bakışını aktaralım. Ona göre radyo, henüz halkı eğlendiren, tehlikeli bir oyuncaktır. Ama bu halden çıkarılarak bir yetiştirme ve halkın eğitimi vasıtası haline getirilmelidir.¹⁹¹ Gazete ise bir haber organı olmakla beraber ve bu özelliğinden daha fazla, sosyal ve siyasi kanaatlerin, hür ve vicdanlara saygılı bir

¹⁸⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 113

¹⁸⁹ Ergün, Eğitim Felsefesi, s. 78

¹⁹⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 42

¹⁹¹ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 90

mübadele vasıtasıdır.¹⁹² Gazete ona göre, yirminci asrın seyyar bir okulu ve mürşididir. Üstelik herkesin ulaşabileceği bir kaynak olması onu daha da önemli yapmaktadır. Gazete ve radyoya böyle önem veren düşünürümüz gazetenin büyük etki gücünden de söz eder. Gazete, her şeyi farklı gösterme gücüne sahiptir diyerek, onun Müslümanlıkla üfürükçülüğü birleştirdiğini ve halkı tarihinden soğuttuğunu belirtir.¹⁹³ Yine belirtelim ki bunlar herkesi kapsayıcı ifadeler değildir diye düşünüyoruz. Ama bu ifadeler gazetenin halkı din konusunda nasıl yanıltabileceğini ve halkın din eğitimi konusunda nasıl olumsuz rol oynayabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Elbette ki bunun aksi de mümkündür. Topçu'nun yakındığı şey, bu vasıtaların pedagojik bir kontrole tabi olmayışıdır. Bu vasıtalar ilmin, pedagojik endişelerin, mukaddesat ve ahlak otoritesinin kontrolünden çıkınca bilhassa gençler için çok tehlikeli olmaktadır.¹⁹⁴

Topçu, İslami denem neşriyatın din ticareti yaptığını söyleyerek, bu kapsamdaki gazete ve kitapların rahmet, merhamet ve sevgi gibi ilkeler yerine karşı cepheyi telin ve itham yolunu tutarak müminlerin kalbini çeldiğini belirtir. Bu durumun Müslüman cemaati ve gerçek iman temizliğini bozmaya yeterli olduğunu vurgular.¹⁹⁵

Dini dergileri ise genel fikir âleminde ayrılmış olarak gören düşünürümüz, bu dergilerin kendi kalesine sığındığını ve mezhep kavgaları, itham, tekfir ve üfürükçülükle meşgul olduklarını ayrıca dini istismar ettiklerini söylemektedir.¹⁹⁶ Sonuçta Topçu'ya göre dinci denem neşriyat, ulvi hakikatleri araştırması gerekirken, hezeyanlara düşmekte ve toplumun değişik hareketlerine karşı kimine münafık kimine zındık diyen; medeniyet davalarının bir kısmına küfür bir kısmını ise bidat kabul eden ilköğretici ile ruhlarımıza huzur, hayatımıza düzen vermekten uzaktır.¹⁹⁷ Demek ki Topçu, dini yayınları halkın eğitimi açısından pek olumlu değerlendirmemektedir. Elbette burada bütün yayınları kastettiği söylenemez. Zira kendisinin çıkarmış olduğu "Hareket" de dini yayınlar kapsamına dâhil edilebilir.

4.1.6. Din Dersi Tartışmaları ve Topçu

Toplumumuzda değişimin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan ve hala da süren bir tartışma konusu da din dersidir. Daha din dersinin varlığı bile çözülemeyen bir sorun

¹⁹² Topçu, Ahlak Nizamı, s. 91

¹⁹³ Topçu, Ahlak Nizamı, ss. 63 – 64

¹⁹⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 90 – 91

¹⁹⁵ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 74

¹⁹⁶ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 66

¹⁹⁷ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 72

olarak önümüzde durmaktadır. Topçu'nun yaşadığı dönemde de bu konuda tartışmalar ve farklı uygulamalar olmuştur. Biz bu tartışmada Topçu'nun durduğu yeri belirtme açısından fikirlerini anlatmak istiyoruz.

Öncelikle şunu söylemek isteriz ki Türkiye'de din eğitimi ile ilgili gelişmeler ve değişimler siyasi gelişmelere göre şekillenmekte konunun uzmanlarının görüşleri dikkate alınarak din eğitiminin esasları belirlenmemektedir.¹⁹⁸ Böyle olunca din eğitimi tartışmaları da genelde siyasi ve ideolojik bir zeminde gerçekleşmektedir. Bu söylediklerimize güzel bir örnek teşkil etmesi bakımından 1949 yılında mecliste yapılan bir tartışmayı aktarmak isteriz. Tahsin Banguoğlu, İlahiyat Fakültesi ile imam hatip okullarının skolâstik zihniyetin ifadesi olduğunu ve modern bir devlet olarak bu okulları açamayacaklarını söylerken, İbrahim Arvas (Dönemin Van milletvekili) ise cevap olarak asıl skolâstik zihniyetin haham ve papaz mekteplerinde olduğunu ve bu okulların bütçeden yardım aldıklarını ifade etmektedir.¹⁹⁹ Tartışma uzayıp gitmektedir ama bizim maksadımız sadece bir fikir vermektir. Tabi buradan anlaşıldığına göre başka dinlere ait okullara maddi destek sağlanırken kendi din okullarımız hakkında böyle bir söz sarf edilmesi gerçekten dikkate değerdir.

Topçu'ya göre, “din dersi iyi midir, kötü müdür?” sorusu, hayatın iyi olup olmadığı sorusu kadar anlamsız bir sorudur. Hayat nasıl şuurlu insan için iyi, şuursuz için kötüyse, din dersi de şuurlu için iyi şuursuz için kötüdür. Yani tartışılması gereken dersin olup olmaması değil, kime nasıl sunulduğudur.

Din dersi tartışmalarında lehte ve aleyhte pek çok şey söylendiğini belirten düşünüyoruz, önemli bir noktaya dikkat çekmektedir: Lehte ve aleyhte bulunan hiç kimse yapılacak din eğitiminin mahiyeti üzerinde bir an bile zihin yormamıştır. Muhafazakâr zümre ne olursa olsun din dersi okutulmasına taraftar iken, onlara muhalif olanlar ise her türlü dini fikir, his, kültür ve ahlakın aleyhindedirler.²⁰⁰ Sonuçta iki tarafta ideolojik olarak konuya yaklaşmakta bu konuyu bir çekişme aracı olarak kullanmaktadır. Bilimsel bir yaklaşım ise görülmemektedir.

Topçu'ya göre ruhlara selamet verecek olan dini kültür; ilim, felsefe, sistemli çalışma ve metotla canlandırılabilir.²⁰¹ İşte bütün bu düşünceler aslında din eğitimi biliminin önemine de işaret etmektedir. Bu bilimin kendine özgü bir yol çizerek çalışmalarını

¹⁹⁸ Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 27

¹⁹⁹ Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 140

²⁰⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 129

²⁰¹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 231

hızlandırmasıyla Topçu'nun vurguladığı bu problemin çözümü için büyük bir adım atılmış olacaktır.

Pedagoji Cemiyeti reisinin dini pedagojik bulmamasını da eleştiren Topçu, dinin binlerce seneden beri insanlığın pedagoğunu yaptığını belirtir. Ona göre dinin kendisi bir terbiye sistemidir.²⁰²

Sonuçta o, din eğitimi yapılmasına elbette taraftardır; ancak bunun bilimsel bir tavırla ve felsefeye başvurularak yapılmasını istemekte, yani gelişigüzel yapılmasından ve bu meselenin bir tür söz dalaşı konusu haline gelmesinden rahatsızdır.

4.2. Nurettin Topçu'ya Göre İdeal Din Eğitimi

Bu başlığı kullanmamızın iki nedeni var. Birincisi Topçu'nun idealist eğitim anlayışına ve dolayısıyla idealist felsefeye dayanan din eğitimi anlayışına vurgu yapmak, ikincisi ise Topçu'nun idealinde bulunan yani olması gerektiğini düşündüğü fikirleri anlatacağımızı belirtmektir.

Öncelikle din eğitimi tanımlamak ve hemen onu temellendirmek gerektiğini düşündük. Ve bunu Topçu'nun dilinden yapacağız. Felsefi bir sisteme dayanan eğitimde bu felsefeye göre hedefler, metotlar, olması gereken öğrenci ve öğretmen portresi, içerik, sınav gibi durumlar düzenleneceğinden dolayı biz de bu kategorilerde onun düşüncelerini ele almaya çalışacağız.

4.2.1. Din Eğitimi Nedir?

Öncelikle eğitim öğretim kavramları üzerinde durmak gerekiyor. İslam kültüründe eğitim – öğretimin karşılığı talim – terbiyedir. Terbiye, eğitimi; talim ise öğretimi ifade eder. Ancak terbiye, eğitim kelimesinde olduğu gibi olumlu ve olumsuz kazanımları değil, sadece olumlu kazanımları ifade eden bir terim olarak kullanılmıştır. Terbiye “rab” kökünden türetilmiş Arapça bir kelimedir. Bu kelime efendi, sahip gibi anlamlara gelmekte aynı zamanda Allah'ın isimlerinden birisi olup, onun kâinatın sahibi ve efendisi oluşunu anlatmaktadır. Terbiye kelimesi bir şeyi halden hale çevirerek uygun şekil vermek, mükemmelleştirmek demektir. Terim olarak ise terbiye, insana olumlu tavır ve davranışlar kazandırarak onu bulunduğu seviyeden daha üst bir seviyeye çıkarma ve mükemmel bir insan durumuna getirmektir. Günümüzde eğitim kavramı

²⁰² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 130

terbiyenin tam olarak karşılığı olmamakla birlikte onu da aşan bir anlama sahiptir.²⁰³ Bu bilgileri verdik çünkü Topçu eserlerinde terbiye kavramını kullanmıştır. Ancak biz çalışmamızda daha yaygın olduğu için eğitim kelimesini kullandık.

Topçu'ya göre din eğitimi nesilleri Allah'a yöneltmelidir,²⁰⁴ idealizme göre de eğitimin Allah'a ulaşmak için bilinçli ve özgürce çabalamak olarak tanımlandığını düşünürsek²⁰⁵ idealist bir tanımlamaya gidileceğini görürüz. Aslında bu tür tanımlamalara, bu şekildeki amaçlara günümüz dünyası biraz yabancıdır. İdealist eğitimin amacı günümüz toplumu için çok soyut bir özellik taşıyabilir. Eski Yunan'da sofistlerin relativizmine Sokrates ve Platonun karşı çıktığı gibi çağdaş idealistler de materyalizm, meslekçilik ve faydacılığa dayalı değerler ve hedeflerle savaşırlar.²⁰⁶ Bu nedenle Topçu'nun bu fikirlere karşı olduğunu gördük ve muhtemelen görmeye devam edeceğiz.

Topçu'ya göre din eğitimi bir şahsiyet eğitimidir. Çok bilgi ve öğüt insanı dindar yapmaya yetmemektedir. Verilmesi gerekenler bir aşî halinde, aşk terbiyesi ile verilmelidir.²⁰⁷ Burada görüldüğü gibi din eğitimi kişiliği inşa etmede etkili olan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Topçu'ya göre din eğitimi bireye bir takım dini bilgiler vermekten ya da öğütler vermekten ibaret olamaz. Ona göre din eğitimi, bireyi öğrendiklerini benimseyip yaşayan birisi haline getirmektir. O halde şöyle bir tanım yapmak doğru olacaktır: Din eğitimi bireyi dindar hale getirme sürecidir. Nitekim idealizmde insan bilgi depolayan bir varlıktan daha fazlası bir şeydir. İdealizm eğitimde kendini gerçekleştirme olarak savunulur.²⁰⁸

Bununla ilgili Topçu'nun okul yıllığında yazdığı şu cümleler dikkati çekmektedir: “Bize ne iş yapar, ne vazife görürsünüz diye sorduklarında sonsuz bir sevinçle ve içimiz taşarak, “Bizim vazifemiz karakter yapmaktır, şahsiyet yaratmaktır” diye cevap vermede saadet buluruz.”²⁰⁹ İdealist bir eğitimde sağlam ve kültürlü bir kişilik geliştirmenin önemli olduğunu²¹⁰ düşündüğümüz zaman Topçu'nun bu sözlerle idealizmini ortaya koyduğunu anlamaktayız.

Burada Topçu'nun şahsiyet kavramıyla ilgili düşüncelerini de belirtmek gerekir, çünkü ona göre eğitim bir şahsiyet terbiyesi idi. O, şahsiyetin üç unsuru olduğunu

²⁰³ Cebeci, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, s. 16

²⁰⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 167

²⁰⁵ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 36

²⁰⁶ Gutek, Eğitimde Felsefi İdeolojik Yaklaşımlar, ss. 26 – 27

²⁰⁷ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 80 – 81

²⁰⁸ Ergün, Eğitim Felsefesi, s. 75

²⁰⁹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 187

²¹⁰ Ergün, Eğitim Felsefesi, s. 76

belirtir. Bu unsurlar; maddi unsur, ruhi unsur ve içtimai unsurdur. Maddi unsur, biyolojik varlık olan vücudumuzdur. Ruhi unsur; duygular, tasavvurlar, istek ve ideallerle örülen iç varlığımızdır. İçtimai unsur ise aile ve toplumdaki yerimiz ve başkaları tarafından nasıl görüldüğümüzdür.²¹¹ Ruhi şahsiyetin işlenmesini ahlak eğitimi olarak tanımlayan Topçu, bunu J. J. Rousseau'nun deyimi ile tarif eder: İnsanın insan olan yapısını kalbine uygun olarak işlemek.²¹²

Topçu'nun din ve ahlakı birbirinden kopmaz olarak gördüğünü hatta ahlakı dinin temeline yerleştirdiğini daha önce ifade etmiştik. Din eğitiminde de ağırlıklı olarak ahlaki eğitimi ön plana çıkarmaktadır. Çünkü Topçu, din eğitimini bir hayâ, merhamet ve hürmet terbiyesi olarak görmektedir.²¹³ Yani diyebiliriz ki Topçu için din ve ahlak eğitimi ayrılmaz bir bütündür ve din eğitimi denilince daha çok ahlaki eğitimi kastetmektedir.

4.2.2. Din Eğitiminin Temellendirilmesi

Din eğitimi ve öğretiminin temellendirilmesi ele alınması gereken önemli bir meseledir. Bu sorunun temelinde ise din eğitimi ve öğretiminin lüzumu ya da niçin din eğitimi sorusu yatmaktadır.²¹⁴ Peki, Topçu'ya göre din eğitimi niçin yapılmalıdır? Bu sorunun cevabı aynı zamanda Topçu'nun din eğitimini nasıl temellendirdiğinin de açıklaması olacaktır.

Bu soruya, öncelikle az önce bahsettiğimiz şahsiyet terbiyesi açısından cevap vermeye çalışacağız. Topçu'ya göre, çocuğun henüz yaşamakta olduğu maddi şahsiyetidir. Onu şahsiyet sahibi olmaya hazırlamak gerekir. Bunun için de ruhi şahsiyeti işlenmelidir.²¹⁵ Demek ki düşünürümüze göre çocukluğunu yaşayan birey şahsiyet bakımından eksiktir. Kişiliğinin sadece bir bölümünü gerçekleştirmektedir. Hâlbuki tam bir kişiliğe sahip olması için ruhi ve içtimai unsurları da geliştirmesi gerekir. İçtimai unsurun gelişmesini sosyalleşme diye de ifade etmek bizce doğru olur. Elbette bu da maddi unsur da eğitimle alakalıdır. Ancak Topçu'nun asıl üzerinde durduğu ruhi unsur din eğitimiyle doğrudan alakalıdır. Çünkü o, ruhi unsuru açıklarken ideallerden bahsetmişti. Daha önce de din ve ahlak dışında gerçek ideal olmadığı yönündeki düşüncesini aktarmıştık. Demek ki ona göre ruhi unsurun işlenmesinde din

²¹¹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 109

²¹² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 111

²¹³ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 80 – 81

²¹⁴ Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, s. 85

²¹⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 111

ve ahlakın, dini eğitimin etkili olacağını söyleyebiliriz. Bu duygular ve tasavvurlar için de böyledir.

Aynı soruya bir de başka açıdan cevap buluyoruz. Topçu'ya göre din eğitimi, Allah'a yöneltmek içindir.²¹⁶ Nesilleri Allahsızlıktan kurtarmak için hem de dini içinden çürüten bazı davranışlardan kurtarmak için din eğitimi verilmelidir. Bu davranışlar; dinin korku ve baskı terbiyesi haline getirilmesi, dinin halkın hurafeler dünyasına atılması ve dinle ilimin karşı karşıya getirilmesidir.²¹⁷

İdealizme göre eğitimin Allah'a ulaşmak için bilinçli ve özgürce çabalamak olarak tanımlandığını düşünürsek²¹⁸, Topçu'nun bu temellendirmesinin idealist eğitim anlayışıyla örtüştüğünü fark ederiz. Topçu'nun idealist bir eğitimci olduğunu tahminlerimizde belirtmiştik. Bu durum bu bilginin doğruluğuna işaret etmektedir.

Topçu'nun bu sözlerinden anlıyoruz ki onun temellendirmesinde dinin özünü koruma duygusu da vardır. O dinin yanlış anlaşılmasını, hurafelerin içinde kalmasını ya da ilimle karşı karşıya getirilmesini istememektedir. Zaten onun düşüncesinin temellerinden birisi de din ve ilimin hatta felsefenin uyumudur. İşte, bütün bunların olmaması için din eğitimi olmalı demektedir. Aslında bu cümlelerde Topçu'ya göre din eğitiminin sorunlarını da görmekteyiz. Denilebilir ki ona göre din eğitimindeki başlıca sorunlar; dinin doğrusunun öğretilmemesi, hurafelerin din hayatına dolması, din ile ilimin karşı karşıya getirilmesidir.

Topçu'nun daha önce anlattığımız hürriyet anlayışı da temellendirmenin bir ayağını oluşturmaktadır. Ona göre hürriyet, insanın Allah'a ulaşacağı yolda engellerden kurtulabilmesi idi. Onu Allah'a ulaştıracak vasitalardan biri de eğitim olduğuna göre, denilebilir ki, din eğitimi Topçu'ya göre bireyin hürriyetini sağlayan bir destek olmaktadır. Yani, hür olmak için din ve dinin eğitimi – öğretimi bir araç olmaktadır.

Tek bir cümle ile ifade etmek gerekirse, Topçu'ya göre bireyin tam bir kişiliğinin olması, yaratıcısına ulaşması ve hür bir fert olabilmesi, ayrıca dinin aslından uzaklaşmaması ve hurafeler dünyasına atılmaması için din eğitimi verilmelidir. Sonuçta o, din eğitimine psikolojik, felsefi ve dini temeller koymaktadır. Ayrıca Topçu'nun kişiliğin içtimai unsurunun gelişmesinde de dine yer vereceğini önceki fikirlerine bakarak anlayabiliriz. Çünkü o dine toplum hayatında büyük yer vermişti. Hatta sosyalizm gibi bir fikri bile din temelli olarak ortaya koymuştu. İşte bunları bir araya

²¹⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 167

²¹⁷ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 79

²¹⁸ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 36

getirdiğimizde onun sosyalleşme ve toplum hayatında da din eğitime önemli rol vereceğini ve böylece sosyolojik bir temelin de olacağını anlayabiliriz.

4.2.3. Din Dersinin Eğitim Sistemindeki Yeri

Bu konunun hedefi Topçu'nun din eğitimini genel eğitim içinde nerede gördüğünü ya da nerede olması gerektiğini düşündüğünü anlamaktır. Bu başlığı din eğitimi ve genel eğitim içindeki yeri diye de anlayabiliriz.

En başta şunu söylememiz gerekir ki, Topçu'ya göre din ve ahlak eğitiminin tek bir derste verilmesi yanlıştır. Çünkü din müstakil bir alan değildir. Varlığın her sahasına nüfuz etmiştir.²¹⁹ Din ideali bütün idealleri kucaklamaktadır. Bu sebepten din öğretimini insan ruhunun ulaşmak istediği bütün ideal sahalarında yapmak gerekir. Dini kültür belirli konulara ve yalnız bir dersin sınırları içine hapsedilemez. Dini kültüre felsefede temel aramak, onu sanatlarla işlemek, tarih içinde din hayatından örnekler çıkarmak gerekir.²²⁰

Dini kültürün bu şekilde farklı alanlarda ve derslerde verilmesine örmekler de veren Topçu, tarih ve edebiyat dersleri üzerinde durmaktadır. Ona göre tarih dersinde konular hem dar hem de kültür ve medeniyet elemanlarından sıyrılmış haldedir. Edebiyat dersinde ise ezber ve edebi sanatlarla uğraşılıp işin ruhu ihmal edilmektedir. Edebiyatımızda Allah'a götürücü bir ruhun varlığı belirtilmemektedir. Gençlere ideal sunmak için sanat en güçlü vasıta. Din ruhunu aşlamak için, her sanatkârdan birkaç parça okuyup, Yunus Emre'nin, Mehmet Akif'in tahlil edilerek okutulması, ezberletilip sevdirmesi yeterlidir.²²¹ Bize Yunus'tan, Fuzuli'den, Şeyh Galip'ten, Hamid'den, Akif'ten ruh ve iman dalgaları getirecek büyük edebiyat dersini hasretle bekliyoruz diyen Topçu, sanat için sanat sevgisinin bizi Allah'a ulaştıracağını ifade etmektedir.²²² Bu ifadeler bize Topçu'nun hem sanat felsefesi hakkında ipuçları vermekte hem de din eğitimi ile sanatın ilişkisi hakkında düşüncelerini göstermektedir. Sanat için sanat diyen Topçu, sanat sevgisinin bizi Allah'a ulaştıracağını söylerken aslında sanatın din eğitiminin gayesine hizmet edebileceğine işaret ediyor. İdealist bir eğitimde tarih ve edebiyat dersleri müfredat hiyerarşisinde önemli yere sahiptir. Ayrıca bu disiplinler düşünsel uyarıcılık işlevlerinin yanı sıra değer yüklüdürler. Çünkü tarih, biyografi ve

²¹⁹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 140

²²⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 131

²²¹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 32

²²² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 140

otobiyografiden ahlaki ve kültürel modeller ve kahraman örnekleri bakımından kaynak olarak yararlanılabilir.²²³

Topçu'nun, din eğitimi bütün kültür dersleri içinde verilmeli demesi, müstakil bir derste verilmesini yanlış bulması, onun din dersi diye bir derse gerek duymadığı şeklinde anlaşılabilir. Ancak bunun böyle olmadığını onun sözlerinden çıkarıyoruz. Çünkü o, din dersinin ilkokulda her sınıfta okutulması gerektiğini söylemektedir. Ortaokulda da İslam medeniyeti okutulmalı diyen düşünürümüz lisede de Kuran'ın izah edilmesini ve İslam felsefesinin okutulmasını uygun bulmaktadır. Ayrıca o, ahlak dersi okutulmasını da ister.²²⁴ Demek ki müstakil din dersinin olmasına değil, sadece müstakil din dersinde dini eğitim verilmeye çalışılmasına karşı çıkmaktadır. Hemen şunu da belirtmek gerekir ki idealizme göre eğitimde, dersler arasında ilişki kurulması önemlidir²²⁵. Bu düşünceleri bu bağlamda da değerlendirebiliriz. Bu da Topçu'nun idealist eğitim anlayışına bir başka delil olmaktadır.

Daha önce, döneminin din eğitimine getirdiği eleştirileri anlatırken belirttiğimiz bir fikrini, bu konuyla da ilgili olduğu için yine hatırlatmak isteriz. Karnenin en sonunda yer alan din dersinin, öğrenci için bir önemsememe hatta alay konusu olabildiğini söylemişti. Bugün de bazı derslerin temel dersler diye adlandırılması ve öğrencilerin ve velilerinin çok önem verdiği sınavlarda birkaç dersin rol oynaması diğer derslerin ikinci plana atılmasına neden oluyor desek yanlış olmaz.

Topçu, lise tahsili yapmayacaklar için köy ve kasabalarda iki – üç yıllık hayat – iş mektepleri açılmasını isteyerek bu okulların programlarında da ziraat, teknik, aritmetik, tarih ile birlikte din dersinin olmasını gerekli görmektedir.²²⁶ Daha önce Topçu'nun hayatla okulu ayırmaya çalıştığını görmüştük. Burada ise bir hayat okulundan söz etmektedir. Bunu, ideale uygun olmasa da hayat şartları icabı uygun gördüğü bir okul biçimi olarak yorumlayabiliriz. Yani herkes ilim peşinde koşan bir idealist olamayacağına göre, meslek öğreten hayata hazırlayan bir okul da olmalı. Bu okulda felsefe dersine yer vermeyen Topçu'nun din dersine yer vermesi ilgi çekicidir. Bundan din idealini her şartta vazgeçilmez olduğunu düşündüğünü ve bu din dersinin diğer okullardakine göre daha yüzeysel ve pratik olacağını anlamak mümkündür. Ama önemli olan, bu çeşit bir okulda da din dersine yer vermesidir.

²²³ Gutek, Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar, ss. 28 – 29

²²⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 141

²²⁵ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s.

²²⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 115

Topçu, kızların öğretiminde kalp eğitimine büyük bir önem vermiş ve bu eğitime temel olarak da din ve sanatın rolüne vurgu yapmıştır.²²⁷ Bu şekilde söylemesinden kızlarla erkeklerin farklı yapısına ve özellikle kızların duygusal yönden kuvvetli oluşuna dikkat çekmekte olduğunu anlayabiliriz. Demek ki kız öğrencilere yönelik bir öğretim varsa, orada din eğitiminin rolü daha da önem kazanacaktır.

4.2.4. Din Dersi Öğretmeni

Topçu, öğretmen konusunda çokça durmuş ve birçok şey söylemiştir. Gerçi şu ya da bu öğretmeni diye ayırım yapmamıştır ama onun öğretmenlerle ilgili düşüncelerinin din dersi öğretmeni için de geçerli olduğu kanaatindeyiz. Zaten konu ilerledikçe bunun doğruluğu kendini belli edecektir.

Düşünürümüz, öğretmen meselesini eğitim davasının ana meselesi olarak görmektedir. Çünkü eğitimi yapacak olan da değerlendirilmediği takdirde yıkacak olan da odur der.²²⁸ Ona göre eğitim demek, öğretmen demektir. Bütün öğretim meselelerini çözümleyecek olan da odur.²²⁹ Daha önce söylediğimiz bir gerçeği tekrar etmek istiyoruz. Topçu öğretmenin yükseltilmesiyle devletin ve milletin yükselişini birbirine bağlamaktadır. Öğretmenin alçaltılmasının ise devletin emrinde özgürlüğünü kaybetmiş biri oluşuyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Yani Topçu'ya göre eğitim davasının temelinde yer alan öğretmen saygın bir konumda ve özgürce çalışma imkânı bulabilmelidir.

Ona göre öğretmen, toplumun ideal hayatının ve ruhi iradesinin sahibi sayılır. Karmaşık sosyal teşkilat içinde gençlerin maneviyatını öğretmenlere emanet etmekteyiz. Öğretmen insanı beşlikten alarak mezara kadar götürüp teslim eden dünyanın en büyük sorumluluğuna sahip olan insandır. Bireyler ve nesiller onun eseridir. Medeniyetler onunla kurulmuştur.²³⁰ Öğretmenin öneminin büyüklüğüne nispetle sorumluluğunun da o denli büyük olduğunu söyleyen Topçu, toplumdaki bütün sorunlardan öğretmenleri sorumlu tutar. Çünkü toplumun ruh yapısı onların elinden çıkmaktadır.²³¹

Öğretmenin ne olup olmadığı konusundaki fikirlerini de ele alalım. Ona göre öğretmen bir nakilci, tüccar, sadece bir memur değildir. Yani sadece elindeki bilgileri

²²⁷ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 89

²²⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 95

²²⁹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 72

²³⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 63

²³¹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 66

öğrencisine aktaran, para gibi maddi değerlerin hesabıyla meşgul olan ya da yalnızca kendisine verilen emirleri uygulamakla görevli olan bir öğretmen gerçek bir öğretmen değildir. Programı, müfredatı sene sonuna kadar bitirmeyi başarmak, dersini hakkıyla kavratmak da onun için yeterli bir başarı değildir. Onun yetiştirmesi gereken bir insan vardır ve onu kâinat karşısında kendine mahsus görüşlere sahip, kendisi için hayat kuralları ortaya koyabilen bir bütün insan olarak yetiştirmelidir.²³² İdealist eğitimciler insanın değerini çok yüksek görürler ve eğitimle bunun daha da yükseleceğine inanırlar. Eğitim uzun vadede insanda yüksek değerler oluşturmalıdır. İnsan kendisi karar verebilmeli, kendiliğinden hareket etmeli, yaratıcılığını ve aklını tam olarak kullanabilmelidir.²³³ Kâinat karşısında kendine has fikirler üretmek ve hayatının düzenleyecek prensipler çıkarabilmek için şüphesiz ki düşünmek ve düşünmeyi öğrenmek gerekir. Zaten daha önce de eğitim sisteminin seven ve düşünen adam yetiştirmedigini eleştirmişti. İdealistlerde, öğretmenin, eğitim durumunda bilgi aktarmayıp yalnız öğrencinin aklını çalıştırmasını ve doğruyu bulmasını sağlaması esas olduğuna göre²³⁴; Topçu'nun çizdiği öğretmen resminin idealist bir eğitimciyi tasvir ettiği söylenebilir.

Topçu, öğretmenin ruh yapısını meydana getiren karakterleri de anlatır. Ona göre öğretmen en doğru ve güzel hayat örneğini hazırlayan ve bize sunan fedakâr bir varlıktır. Hem doğru ve güzel yaşayan hem de bunu insanlara sunarak onlara yaşatan bir insandır. Başarısızlığının ve zaaflarının sebebini arayan ve kendini düzeltmeye çalışan bir insandır. Yani özeleştiri yapmak onun niteliklerinden birisidir. Öğretmenlik sevgi işidir, öğretmen seven ve sevmeyi öğretendir. Öğretmen halk gibi yaşayamaz. Herkesin sevinip güldüğü gibi gülemez. “benim bildiklerimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız” hadisinin manasının bilincindedir. O, iman ve anlayış vasıtalarıyla bizleri tedavi eden bir doktordur. Tehdit ve dayak onun işi olamaz. Ruh dünyamızın hem duygu hem bilgi hem de irade bölgelerinin aşılayıcısıdır.²³⁵ Düşünürümüz; seven, fedakâr, sabırlı, örnek, kendini hesaba çekebilen, manevi yaraları tedavi eden bir öğretmen istemektedir. Bu öğretmenin maddi endişeleri ise yoktur.

Artık babanın tesiri öğretmeninkinden daha azdır diyen Topçu, öğretmenin öğrenciye bir baba gibi merhametli ve tam anlamıyla adil olması gerektiğini söyler.²³⁶ Yani

²³² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 60 – 61

²³³ Ergün, Eğitim Felsefesi, s. 76

²³⁴ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 47

²³⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 66 – 72

²³⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 180 – 181

öğretmen çocuğa şefkatle yaklaşmalı ve öğrencileri arasında da ayırım yapmamalıdır. İdealist bir öğretmenin öğrencisiyle ilişkisine yer veren Gutek şunları söylemektedir: “Öğretmen – öğrenci ilişkisinde en merkezi rol öğretmenindir. Tecrübeli bir kişi olarak idealist öğretmen kültürel bir bakış açısına sahip ve birçok değer uyumunu gerektiren çeşitli rolleri özümsemiş olmalıdır. Öğrencinin ruhsal doğası ve kişiliği en önemli değerlerdir. Böylelikle öğretmen öğrencilerine sahip oldukları kişiliğin kapsamını göstermeli ve bu kişiliği tanıtmalıdır. Öğretmen değerlerin taşıyıcısı olmalı, öğrencileri sevmeli ve coşkulu, heyecanlı olmalıdır.”²³⁷ Buraya kadar anlattıklarımızla bu fikirlerin aynı doğrultuda olması Topçu’nun idealist fikirleri olduğu düşüncesini perçinlemektedir.

Ona göre ahlak vericilikte en esaslı iş örnek olmak olduğu için öğretmen öğrenciye güzel örnek olmalıdır.²³⁸ Yani öğretmen öğreteceği bilgiyi kazandırmak istediği davranışı önce kendisi yaşmalıdır.

4.2.5. Din Dersine Muhatap Olan Öğrenci ve Aile

Din eğitiminde esas unsurlardan birisi de öğrencidir. Topçu da milli okulunu anlatırken onun dört unsurundan biri olarak öğrenciyi göstermişti. Topçu, toplum olarak çocuğa harcadığımız emeklerin ve fedakârlıkların pek değersiz ölçüler olduğunu söyler. Yani ne kadar çabalasak yine de fazla bir şey yapmış olmayız der.²³⁹ Bu sözlerinden öğrenciyi yani çocuğu ve ya genci çok önemseydiği anlaşılmaktadır.

Topçu, ailenin çocuk üzerindeki etkisinin neredeyse yok olduğunu belirtmektedir.²⁴⁰ Bu demektir ki düşünürümüz çocuğun dini ve ahlaki eğitiminde aileden çok okula ve öğretmene daha çok önem vermektedir. Nitekim öğretmen konusunu anlatırken neredeyse bütün sorumluluğu ona yüklediğini görmüştük. Bunun yanında devletten bir şeyler beklemenin hak olduğunu da daha önce beyan etmişti.

Topçu’ya göre öğrenci, hayat adamı değildir. Onun kendisine ait bir ruhi teşekkül mesleği vardır ve bunun dışındaki işlere ayıracak vakti ve enerjisi olmamalıdır.²⁴¹ Yani öğrenci sadece ilimle ve kendini ruhen yetiştirmekle meşgul olmalıdır. Hatta bu konuda Topçu’nun okulda yapılan ders dışı etkinliklere bile karşı olduğunu daha önce belirtmiştik.

²³⁷ Gutek, Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar, ss. 32 – 33

²³⁸ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 178

²³⁹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 97

²⁴⁰ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 180

²⁴¹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 184

Topçu'nun kullandığı önemli bir kavram da “çocukluk mesleği” kavramıdır. Bunu, çocukluğun nasıl yaşanması gerekiyorsa o şekilde yaşayabilmek olarak anlamalıyız. Çocukluk mesleğini düşünürümüz şöyle tanımlamaktadır: Çocuk olarak yaşamasını bilmek, çocukla yetişkin insan arasındaki basamakları birer birer aşabilen mutlu bir varlık olmanın hazzını doyasıya tatmaktır. Hâlbuki Topçu'ya göre çocuklarımız bunları tatmadan, çocukluk çağının masumluğunu yaşamadan hayatın olumsuzlukları ve kötülükleriyle karşı karşıya getirilmekte ve çocuk olamadan büyümektedir.²⁴²

Topçu'nun ferdiyetçi fikrini daha önce dile getirmiştik. İşte bu sebeple Topçu öğrenci şahsiyetine büyük önem verir. Öğretmenlerin öğrencilerin ayrı ayrı şahsiyetlerine yönelmesi gerektiğini aksi takdirde tek tip insan yetişeceğini belirtir.²⁴³ Kişiliğine önem verdiği çocuğun, kendi kararlarını verebilen, yaratıcılığını ve aklını kullanabilen bir fert olarak yetişmesi gerektiğini önceki konuda belirtmiştik.

Örgün eğitimin hedef kitlesinin çocuklarla birlikte gençler olduğu malumdur. İşte Topçu, gençlerdeki zihniyet değişimini de ele almıştır. Topçu'ya göre günümüz genci idealsizdir. Hayallerden kaçır. Realitenin sahibi olmak azmindedir. Çünkü onu yetiştirenler geçmişin idealist nesillerini hasta ve hulyaperest diye damgalamışlardır. Gençlerin inançları ve ıstırapları yoktur. Pozitivist olmuşlardır. Gülmek ve eğlenmek için yaşamaktadırlar.²⁴⁴ Topçu bu ve benzeri ifadelerle dönemin gençliğinin zihin yapısını ve psikolojisini tahlil etmektedir. Demek ki ona göre gençler dünyayı saran maddeci bir hayat tarzının esiri olmuşlar ve ideallerden uzaklaşmışlardır.

4.2.6. Din Eğitiminde Metot

Topçu'nun eğitim metotlarıyla ilgili düşüncelerini anlatırken hep ahlak ile ilgili örnekler vermesinden yola çıkarak, bahsettiği metotların din eğitimi metotları olarak görülebileceğini düşündük. Ayrıca Topçu, din ve ahlakın birbirinden ayrılmaz olduğunu ve din ile ahlak kültürünün aynı öğretim yollarıyla verileceğini belirtmiştir.²⁴⁵

Öğretimin üslubu üzerinde duran Topçu, iyi bir üslupla iyi öğretim; kötü üslupla ise kötü bir öğretim yapılacağını belirtir. Bütün ruh ve aşk eserleri gibi bütün dini metinlerin de güzel olduğunu, Kuran'ın ise dünyanın en güzel eseri olduğunu söyler.²⁴⁶ Nasıl ki Allah, kullarıyla sözün en güzeli ile iletişim kuruyor, derste de iyi ve çocuğa

²⁴² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 98

²⁴³ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 184

²⁴⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 75

²⁴⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 137

²⁴⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 48

uygun bir dil kullanılması elzemdir. Hem ders kitaplarında kullanılan dil, hem öğretmen anlatımında kullandığı dil bu niteliklerde olmalıdır.

Ezber konusuna da değinen düşünürümüze göre çocuğa çeşitli adlar ezberletmekle ve göstermekle hayat tanıtılmış olmaz. Sadece bir takım şekiller ezberletilmiş olur. Hem çocuk onları yaşarken tanıyacaktır. Okul, bu hayata manasını vermelidir. Yani derste ezber değil kavrama ve anlamaya yönelik öğretim yapılmalıdır.

Topçu bu anlamda “aklın iradesi altında çalışan bir müşahede terbiyesi”nden bahseder. Mesela, çocuğa hayatın kıymetinin ne demek olduğu anlatılır. Ancak çocuk bu ifadelerden bir şey anlamaz. Bunu anlatmak için o, sokağa çıkarılır. Hayatın kıymetini bilmeyenler; dilenciler, kahvede oturanlar vb. ona gösterilir. Bak işte, bunlar vakitlerini boşa harcayanlardır, hayatlarını telef edenlerdir denir. Sonra çocuğa en çok zevk aldığı bir iş yaptırılır. En sonra ise ahlakın emri ona sunulur. “Bu insanlar gibi olma” denir. O zaman çocuk bu sözü benimser ve hissine mal eder.²⁴⁷ Biz, burada anlatılan yönteme gözlem diyebiliriz. Ancak bu gözlem aklın faaliyette olduğu bir gözlem olacaktır. İbret nazarıyla bakmak şeklinde gerçekleşmelidir. Demek ki çocuğa dini ve ahlaki bir davranışı kazandırmak için ona bir şeyler anlatmak yeterli değildir. Çocuğa davranışla ilgili hayattan örnekler sunulmalı, çocuk bu örnekleri gözlemleyerek aklını kullanmalıdır. Ayrıca bu ifadelerde dikkati çeken bir konu da sıralama yapılmasıdır. Yani önce gözlem yapılmalı, sonra çocuk sevdiği bir faaliyetle uğraşmalı ve en son ahlakın emri ona bildirilmelidir. Demek ki bu düşünceye göre, çocuk sevdiği işi yaparken öğrenmeye ve benimsemeye daha açık bir hale gelmektedir denebilir. Topçu’ya göre ilköğretim, gözleme dayalı böyle bir eğitimi aklın hizmetinde kullanırsa üzerine ilim ve ahlakın yükseleceği insan ruhundan ibaret temel konulmuş olacaktır.²⁴⁸ Topçu’ya göre, yıllardır çocuklara öğretilen gözlem metotları hiçbir işe yaramadı çünkü körü körüne bir uygulama olarak kaldı. Çünkü bu yöntem ancak aklın idaresi altında yapıldığında faydalı olabilirdi ve insan sık sık kendine dönmeye mecburdu.²⁴⁹

Gözlem ile birlikte Topçu’nun ortaya attığı bir diğer yöntem ise “iç gözlem” dir. Ona göre bu yol en büyük mürşidimizdir. Bugün ilkokuldan başlayarak öğretimin bütün basamaklarında kullanılan somut eşyayı tanıma ve yalnızca tecrübeye bağlanma metodu kısırdır. Bu şekliyle tamamen değersizdir. Tecrübe bizi gerçeğe yaklaştırdığı için önemlidir. Dışımızdaki gerçeğin değerini tayin edecek ve değerler zincirine onu

²⁴⁷ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, ss. 106 – 107

²⁴⁸ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, ss. 107 – 108

²⁴⁹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 106

yerleştirecek olan iç varlığımızın ölçüleridir.²⁵⁰ Yani sadece gözlem yapmak ya da tecrübe etmek doğruyu yanlış, iyiyi ve kötüyü kavramaya yetmez. Akıl ve vicdan gibi içsel varlıkların işe koşulması gerekir. Öyleyse öğrenci, öğrendiği dini ve ahlaki bilgileri akıl ve vicdanında, gönlünde tartmalı, düşünerek, hissederek anlamaya çalışmalıdır. Bu sözleri Topçu'nun idealizme yakınlığının bir delilidir. Çünkü idealizmde öğrenci kendi içine dönerek öğrenmelidir.²⁵¹ İdealizmde düşünme süreci temelde öğrenen kişinin yaşadıklarına ve davranışlarına yönelttiği iç gözlem ve yaptığı açıklamalardan oluşur.²⁵²

Topçu, ahlak vericilikte en esaslı işin örnek olmak olduğunu söyleyerek öğretmen ve idarecilerin öğrenciye örnek olması gerektiğini belirtir.²⁵³ Çoğu kere etrafında örnek iyi bulamayan öğrenci öğretmenini örnek insan olarak görecektir.²⁵⁴ O halde ahlaki öğretmen isteyen öğretmen öncelikle ahlaki davranışlarıyla örnek olacaktır. Bu da idealist bir eğitim sisteminin özelliğidir. İdealizme göre öğretmen, öğrencilerine iyi örnek olmalıdır. Çünkü öğrenmenin bir yolu da örnek alıp taklit etmektir.²⁵⁵

Başka bir önemli yöntem de telkindir. Topçu, zamanımızda telkinin insan ruhundaki olumlu rolünün ilim dünyasında anlaşıldığını söyler. Topçu'ya göre, “öğüt vermekle ahlak sunulmaz” diyenler, insanda hareketler meydana getiren inanılmış sözler ve telkinler olduğunu bilmeyenlerdir.²⁵⁶ Tabi ki burada, daha önceki bilgilere dayanarak, şunu da eklemek gerekir; öğüt verenin önce söylediğine inanması ve kendisinin yaşaması gerekir. Aslında değerlerin mutlak olduğu kanaatinin yerleşmesinde telkinlerin payı büyüktür. Mesela çocuğa sürekli yalanın kötü olduğu anlatılırsa o artık “yalan kötüdür” şeklindeki hükmü kesin bilgi sayar. Gazali'ye göre, hiçbir telkin almadan tek başına büyüyen ve yetişen bir bireyin ahlaki bilgiye sahip olması düşünülemez.²⁵⁷ Tabi ki ahlaki bilginin tamamen buna bağlanması eleştirilebilir ancak önemli olan telkinin bu husustaki önemidir.

Topçu, dini ve ahlaki eğitimde yaşayarak öğrenmeye de yer vermektedir. Bu hususta şöyle bir örnek vermektedir: Eğitimde ilk işimiz, çocuğa hürmet denemesi yaptırmak olmalıdır. Çocuğa merhamet telkin yoluyla aşılansak ruhi varlığındaki hayvani ve hoyrat unsurlar ayıklandıktan sonra ona hizmet ve fedakârlık denemeleri yaptırılmalıdır.

²⁵⁰ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 38

²⁵¹ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 76

²⁵² Gutek, Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar, s. 29

²⁵³ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 178

²⁵⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 113

²⁵⁵ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 76

²⁵⁶ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 139

²⁵⁷ Çağırıcı, İslam Düşüncesinde Ahlak, s. 270

Çocuğa her yaşa uygun ölçüde arkadaşlarına ve başkalarına yardım vazifesi yüklenmelidir.²⁵⁸ Topçu'nun ahlak konusunda hürmet, merhamet ve hizmet şeklinde üç basamaktan oluşan yapıyı hatırlarsak, burada yaptığı sıralama daha anlamlı hale gelmektedir. Çünkü bunlar birbirini takip eden, doğuran ahlaki ilkelerdir.

Topçu'nun, ilkokulda dini menkıbelere yer verilmesi gerektiği yönündeki sözünden hareketle, bir diğer yöntem olarak da hikâye ve yaşanmış olayların incelenmesini gösterebiliriz.²⁵⁹ Mesela, hürmet duygusunun kazandırılması için, tarihin ve atalarımızın ruhundan olaylara yansıyan büyüklüklerin anlatılmasını istemektedir.²⁶⁰ İdealist bir eğitim sisteminde tarihi şahsiyetlerin, kahramanların örnek gösterilmesi esaslardan biridir.²⁶¹ Buna göre din eğitiminde dini ve ahlaki davranışları ideal bir şekilde gösteren şahsiyetlerin yaşadıkları olayları ya da kurgulanan hikâyeleri kullanmak önemli bir yöntem olmaktadır. Düşünürümüz bu konuda batıdan bir örnek vererek, Fransız çocuklarının Lafontaine'in masallarında hayatın ilk hikmetlerini bulduklarını söyler.²⁶²

Onun yazmış olduğu ahlak ders kitaplarına baktığımızda her konunun bitiminde sorulara yer verdiğini görüyoruz. Buradan yola çıkarak Topçu'nun eğitimde soru – cevap yöntemine de yer verdiğini diyebiliriz.²⁶³ Bu soruların içeriğine daha sonra bakacağız. Ancak şunu söyleyebiliriz, bu sorular klasik diye tabir edilen sorulardır. Yani düşünme, karşılaştırma vb. becerilere dayanır.

Şiddet ve tehdit ise kesinlikle uzak durulması gereken yöntemler olarak anılmıştır. Topçu'ya göre, “sınıfta bırakırım”, “okuldan kovarım”, “döverim” diyen bir öğretmen daha başlarken bitmiş ve kendisine emanet edilen ruhları da bitirmiş demektir. Öğretmen öğrenciye onların ruhuna örnek getirici bir arkadaş olduğunu bilirse onları kurtarabilir. Onlara kuvvet ve destek olabilir.²⁶⁴ Hele de din dersinde, yani merhametin öğretildiği bir derste elbette bu tavırlar yanlış metotlar olarak sayılacaktır. Bir de bu belirttiğimiz son metotları ders işlenişinde kullanılan yöntemler değil de sınıf yönetimi için uygulanan yöntemler olarak anlamalıyız.

4.2.7. Din Eğitiminin İçeriği

²⁵⁸ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 111 – 112

²⁵⁹ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 141

²⁶⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 111

²⁶¹ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 76

²⁶² Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 106

²⁶³ Topçu, Ahlak, s. 52

²⁶⁴ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 182

Şüphesiz, eğitimin her alanında neyin öğretileceği sorusu önem taşımaktadır. Aynı şekilde din eğitiminin meselelerinden birisi de nelerin öğretileceği olmalıdır. Topçu, ilköğretimden yüksek öğretime kadar her aşama için bu sorunun cevabı olacak fikirler beyan etmiştir. Bu cevaplar bir araya geldiğinde Topçu'nun idealindeki din dersi programı ana hatlarıyla önümüze gelmektedir.

Ona göre din dersi, ilkokulda her sınıfta ve dini menkıbelerle ahlak aşısı şeklinde olmalıdır. Yani din dersinin içeriği hikâyeler, yaşanmış olaylar ve ahlakın benimsetilmesini sağlayacak vasıtalar olmalıdır. Ortaokulda ise geniş ve tam bir İslam Medeniyeti tarihi okutulmalıdır. Ayrıca temel akaid bilgisi de verilmelidir. Lise bölümünde ise Kuran'dan parçalar izah edilmeli ve İslam felsefesi okutulmalıdır. Ayrıca öğretimin her aşamasında ahlak dersleri olmalıdır.²⁶⁵

Din okullarının programı hakkında da detaylı düşüncelerini belirten Topçu, öncelikle bu okulların hepsinde esas ders olarak ve en çok felsefe dersinin okutulmasını ister. Yani dini okulların programına temel olarak felsefeyi koyar.²⁶⁶ Ona göre, imam – hatip okulları, yine lise düzeyinde kalmak kaydıyla İslam enstitülerine dönüştürülmeli ve programlarında üç zümre derse eşit olarak yer verilmelidir. Üçte biri psikoloji, din psikolojisi, tasavvuf, felsefe, kelam ve sosyoloji derslerine; diğer üçte biri tefsir, hadis, fıkıh ve hukuk dersleri ile metodoloji ve dinler tarihi derslerine ayrılmalıdır. Son üçte biri ise Kuran ve Arapça ile bir batı dilinden oluşmalıdır. İlahiyat fakültelerinde ise birinci zümrede sayılan derslere en geniş yer verilmelidir. Tasavvufu da kapsayan felsefi kültür hâkim rol oynamalıdır.²⁶⁷ Bu programların Topçu'nun dinden felsefeye hareket eden felsefesiyle ve kalp eğitimi, akıl eğitimi, ihtisas şeklinde yaptığı sıralamayla tamamen uyumlu olduğu açıktır. Ayrıca öne sürdüğü bu muhteva, idealist eğitim anlayışının göstergelerinden biri olmaktadır. Zira idealist bir eğitimde temel derslerden birisi felsefedir ve ahlak ile din dersi okutulacak dersler arasında yer almaktadır.²⁶⁸ İdealist bir müfredat, felsefe ve teoloji gibi insanın Yaraticıyla ve evrenle olan en temel ilişkilerini açıklayan en genel disiplinlerin belirlediği bir hiyerarşi biçiminde ortaya konulabilir.²⁶⁹

Ayhan, kitabında Topçu'yu işaret ederek o dönemde din eğitiminin diğer derslerle birlikte ve uyum içinde verilmesi gerektiği ve imam – hatiplerin İslam enstitülerine

²⁶⁵ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 141

²⁶⁶ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 54

²⁶⁷ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, ss. 164 – 165

²⁶⁸ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 75

²⁶⁹ Gutek, Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar, s. 28

dönüştürülmesi yönünde fikirler olduğunu ama bu fikirlerin geniş katılımlı ve sabırlı çalışmalarla ele alınıp değerlendirilmediğini belirtir.²⁷⁰

Aslında Topçu'nun tasavvufa verdiği önem çok daha büyüktür. Ona göre, din yayımında ve öğretiminde, ahlak dersinde, çocuk eğitiminde Mevlana kültürü en sağlam temel olacaktır.²⁷¹

Burada Topçu'nun yazmış olduğu ahlak ders kitaplarından söz etmek gereklidir. Onun Lise birinci ve ikinci sınıflar için hazırladığı bu kitaplar bize önemli ipuçları verecektir.

Topçu'nun, kitabında din ile ahlakın ayrılmaz oluşuna yer verdiğini görmekteyiz.²⁷² Yani o sahip olduğu bu görüşü ders kitabı vasıtasıyla öğrencilere de kazandırmak istemektedir. Topçu, ders kitabında okuma parçalarına yer vermiştir. Mesela Mevlana²⁷³, Ali Fuat Başgil²⁷⁴, Pascal²⁷⁵, Dostoyevski²⁷⁶ alıntı yaptığı isimlerden bir kaçıdır. Okuma metinlerinde böyle geniş bir yelpazeden seçimler yapan Topçu, ahlak konularını işlerken de hem din büyüklerinden, hem filozoflardan, doğulu – batılı ya da Müslüman – Hristiyan ayrımı yapmadan fikirler almıştır. Mesela iyi – kötü konusunda Blondel²⁷⁷, ahlak ve mutluluk konusunda Spinoza²⁷⁸, kendini feda etmede Hallac-ı Mansur ve Nesimi²⁷⁹ fikirleri veya kendileri örnek olarak gösterilen isimlerdendir.

Ayrıca düşünürümüzün bol miktarda tarihi örnekler sunduğu görülmektedir. Mesela intikam almamak ve affetmek, hoşgörü ile ilgili, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Hristiyanlara karşı gösterdiği tavır²⁸⁰; ödev ahlakıyla ilgili, Temeşvar Kalesinin teslim edilmesi karşılığında evine serbestçe gitme hakkı teklif edilen Cafer Paşa'nın, bütün zorluklara rağmen "kale benim değil, benim olmayanı size veremem, benim görevim onu korumak" diye cevap vermesi²⁸¹, Adalet ve eşitlikle ilgili, Hz. Ömer'in hizmetçisiyle yolculuk ederken ata sıra ile binmeleri²⁸² örnek olarak gösterilen olaylardandır. Zaten idealist bir eğitimde kahramanlık timsali şahsiyetlerin örnek olarak

²⁷⁰ Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 211

²⁷¹ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve tasavvuf, s. 114

²⁷² Topçu, Ahlak, ss. 29 – 32

²⁷³ Topçu, Ahlak, ss. 34 – 36

²⁷⁴ Topçu, Ahlak, ss. 65 – 66

²⁷⁵ Topçu, Ahlak, s. 98

²⁷⁶ Topçu, Ahlak, s. 109

²⁷⁷ Topçu, Ahlak, s. 47

²⁷⁸ Topçu, Ahlak, s. 75

²⁷⁹ Topçu, Ahlak, s. 156

²⁸⁰ Topçu, Ahlak, s. 31

²⁸¹ Topçu, Ahlak, s. 61

²⁸² Topçu, Ahlak, s. 173

sunulması önemlidir.²⁸³ Dolayısıyla düşünürümüzün izlediği bu yol onun idealist eğitimciliğinin uyumlu bir parçası olmaktadır.

²⁸³ Sönmez, Eğitim Felsefesi, s. 76

BEŞİNCİ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU’NUN YAYGIN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ FİKİRLERİ

Niteliği itibariyle eğitim kontrollü (programlı) ve kontrolsüz (programsız) olarak ikiye ayrılır. Kontrollü eğitim ise örgün ve yaygın olarak ikiye ayrılır. Örgün eğitim, çocuğun yetiştirilmesini esas alan düzenli, sürekli ve yaş gruplarına göre kademeli yürütülen eğitim organizasyonlarıdır. Yaygın eğitim ise her yaştan ve eğitim düzeyinden insanlara hitap eden bireylerin eğitim ihtiyaçlarına ihtiyaç duyulan zamanlarda planlanıp yürütülen eğitim faaliyetleridir. Kontrolsüz eğitim insanın doğumdan ölümüne kadar hayatı boyunca etkilendiği bütün hadiseler, sosyal ve kültürel değerler, dar ve geniş çevre, iş hayatı, seyahatler ve çeşitli iletişim kanalları ile edinilen tecrübelerin bütünü buna girer. Bu anlamda eğitim bir bakıma hayatın kendisidir.²⁸⁴

Kontrolsüz eğitim adını verdiğimiz alanla ilgili Topçu’nun fikirlerini, hayat şartları karşısında din eğitimi başlığı altında zaten vermiştik. Orada Topçu’nun gözünden yaşanmakta olan hayatın ahlaksızca yaşandığını büyüklerin çocuklara kötü örnek olduğunu, maddeciliğin her yanı sardığını ve basın yayın organlarının olumsuz bir rol oynadığını belirtmiştik. Yani ona göre dönemin kontrolsüz eğitim kapsamına giren hadiseleri olumsuz olarak değerlendirilmişti.

Yaygın eğitime gelince, yaygın din eğitimi denilince aklımıza en başta camilerde verilen eğitim gelmektedir. Bir önceki bölümde örgün din eğitimi ile ilgili konulara açıklık getirmeye çalıştık. Bu bölümde ise Topçu’nun yaygın din eğitimi ile ilgili görüşlerini açıklamaya çalışacağız. Yaygın din eğitimi konusunun temeline ise din görevlilerini koyacağız. Gerçi din görevlisi tabiri tam olarak Topçu’nun ifadelerini karşılamıyor çünkü o çok daha geniş bir açıdan bakıyor. Ama bizim asıl meselemiz bu çerçevede olduğu için dar anlamda değerlendireceğiz. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, bize göre yaygın din eğitimi de en az örgün din eğitimi kadar önemlidir. Çünkü çok geniş bir muhatap kitle vardır. Üstelik bu eğitime tabi olanlar tamamen gönüllü bireylerdir. Yani okuldaki çocuk okula gönderilmektedir; ama mesela camiye gelip de bir vaaz dinleyen insanın öğrenmeye ve öğrendiklerini uygulamaya daha açık olduğunu söyleyebiliriz. Bu eğitimin eksik olduğu nokta ise planlamasının ve sistemli bir şekilde yapılmasının zorluğudur. Ayrıca her yaş gurubundan insanı kapsamaktadır.

²⁸⁴ Cebeci, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi, s. 17

5.1. Din Görevlileri

Topçu'nun kullandığı din adamı tabiri yerine din görevlisi demeyi tercih ettik. Çünkü bu ifade bir tür sınıf akla getirmektedir. Hâlbuki Topçu'nun kastı bu değildir. Nitekim kendisi de bu gerçeği dile getirerek İslam'da bir ruhban sınıfı ve din adamı zümresinin bulunmadığını söyler.²⁸⁵ Topçu'ya göre din görevlisi, toplumun din hayatında üzerine görevler almış kimse, Allah ve kul huzurunda cemaatin dini hayatından mesul olan kişi demektir.²⁸⁶ Topçu'nun din adamı ifadesi ile sadece günümüzdeki müftü, imam, müezzin gibi görevlileri kastetmediğine bu ifadeyi daha geniş anlamda kullandığına dikkat çekmek gerekir.²⁸⁷

Topçu'ya göre, din görevlilerinin vazifesi, halkı her yerde madde batağından çekip çıkararak Allah'a götüren yolda yaşatmak, hayat mücadelesini bu yolun yakınlarında yaptırmak için gayret etmektir.²⁸⁸ Görüldüğü gibi dini eğitimin gayesi olarak belirttiği Allah'a gitme ideali burada da amaç olarak öne sürülmüştür. Demek ki düşünürümüz okullardaki din eğitiminin gayesiyle bunun dışında kalan dini eğitimin gayesini birbirinden ayırmamakta ve her ikisinde de idealist bir yaklaşım sergilemektedir.

Topçu'ya göre, din görevlisi kendini başkalarından üstün göremez. Aksine ruhların kurtuluşu yolunda gururunu, şöhretini ve servetini hatta bütün varını harcamaya hazır fedakâr bir mücadele adamıdır. Ruhlara nizam ve hayat aşısı yapacak doktordur. Mücadele silahı sevgi olan, ümit ve iman kaynağı bir insandır. Sözü ile, yazısı ile ve örnek hareketleriyle insanlığa kurtuluş yolunu gösterecektir. Onun görevi en başta namaz kıldırımdan ibaret değildir. Cami kapısındaki dilencileri azaltmak dahi onun görevidir. Ayrıca din görevlisi, Allah sevgisini yaymaya kabiliyetli, sağcısı ve solcusuyla bütün bir milleti kucaklayabilen bir hizmet adamıdır. Din görevlisi ahlakı ile halka örnek olan kimsedir.²⁸⁹ Bu ifadeler Topçu'nun görmek istediği din görevlisini tarif etmektedir. Topçu din görevlisinde fedakârlık, hoşgörü, topluma örnek olma yani söylediklerini önce kendi yaşama gibi özellikler olmasını istemektedir. Bu durumda diyebiliriz ki düşünürümüz bize idealist bir din görevlisinin tarifini yapmaktadır.

Peki, ona göre din görevlilerinin vazifeleri nelerdir? Öncelikle, toplumda ayrılık doğuran fitne vesilelerini ortadan kaldırarak ruhları birleştirmek onun görevidir. Nefreti

²⁸⁵ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 65

²⁸⁶ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 69

²⁸⁷ Karaman, “Nurettin Topçu'da Önder İnsan Arayışı”, Tabula Rasa, S. 13, s. 25

²⁸⁸ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 62

²⁸⁹ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 63 – 65

unutturacak sevgi egzersizlerine başvurarak toplumdaki siyasi ve sosyal zihniyet ayrılıklarını yok etmelidir. Çocukların yetiştirilmesinde çalışmalı ve gençlere idealler aşılmalıdır. Kadınlığın yükseltilmesine çalışmalıdır. Zenginlere merhamet duygusu kazandırmak hak ve emek sahiplerinin ise haklarını aramak ve onlara ümit vermek onun görevidir. Sahipsiz gençlerin ruhlarına ümit vermeli, din eğitimi okulda olduğu gibi hastane ve hapishanede bile inanan ve inanmayan bütün ruhları hayran bırakacak bir ahlak heyecanı ve insanlık aşkı seviyesine çıkarmalıdır. İnsana hürmet, insana hizmet ve merhamet sevgisini insanların temel iradesi haline getirmelidir.²⁹⁰ Bütün bu sayılanlar zihinlerde din görevlisi bunları nasıl yapabilir, onun görevleri de yetkileri de bellidir şeklinde bir itiraz oluşturabilir. Gerçekten bugün, din görevlisinin cami dışında etkinliğinin çok az olduğunu söylemek doğru olur. Ancak Topçu, din adamının adeta sınırlarını aşmasını istemektedir. Ona göre din görevlisi toplumun her sahasına nüfuz etmeli, hayatın her alanında vazifeler yüklenmelidir. Öyle ki, onun mihrap ve minberdeki görevi en sonuncu vazifesi olmalıdır. Dernekler açmalı, sahipsizlere sahip çıkmalı, hastalara yardım elini uzatmalı, yetimlerin, kimsesiz çocukların ve hatta işsizlerin yanında olmalıdır. Kitaba, sahneye, sanata kısaca her türlü beşeri ve sosyal vasıtaya elini atmalıdır.²⁹¹ Anlaşılabacağı üzere Topçu, din görevlilerinden çok şey beklemektedir. Ancak şunu da kabul etmektedir ki, günümüzde ruh ve manasını kaybetmiş olan, örf ve adetlerin cansız yığını haline gelen din hayatını tutup kaldırmak, ona peygamber döneminin ruh ve manasını getirmek için din müesseseleriyle din görevlilerinin hiçbir rolü ve fonksiyonu kalmamıştır.²⁹² Bu gerçeğin yanında, özellikle bizim dikkatimizi çeken şey bütün insanları kapsayıcı bir hizmet adamına işaret edilmesidir. Yani sadece cami cemaatini değil, her meslekten ve görüşten insanı hatta dini inancı olmayanları bile hayran bırakacak bir örnek insan ortaya konulmuştur. Böyle bir görevlinin toplumdaki çatışmaların çözümünde başrol oynayabileceği önemli bir gerçektir.

Topçu, din görevlisine yakıştırmadığı şeyleri de dile getirmekte hatta bu konuda eleştiri dozunu epeyce yüksek tutmaktadır. Ona göre, hem fert hem toplum hayatında ahlakın hâkim olmamasının ve İslam'ın yanlış anlaşılıp yorumlanmasının arkasında İslam'ın güzelliklerini tanıtmak yerine insanları korkutarak hareket eden, ruhlarını kaybetmiş dini hayatı maddi şekil ve hareketlere bürümüş maddeciler haline gelmiş

²⁹⁰ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 67 – 68

²⁹¹ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, ss. 76 – 77

²⁹² Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 75

sözde din adamları vardır. Topçu bu kişileri ifade etmek için eserlerinde “sözde din adamları, din hayatının teknisyenleri, din ve ahret maddecileri, menfaat tellalları” gibi birçok ifade kullanmıştır.²⁹³

Topçu, din görevlilerinin teganni ve terennümlerle vakit geçirmelerine veda edelim demektedir. Mevlithan diye bir esnaf sınıfının ortaya çıkmasını İslam’ın ruhuna aykırı bularak, dinin ticaret metai olmadığını söyler.²⁹⁴ İslam adının, cami kapılarından Kâbe eşiğine kadar soygunculuk ve ticaret hareketlerine bağlandığını belirtir.²⁹⁵ Ona göre, irade eğitimi en kuvvetle verebilecek olan din görevlileri olmalıydı. Hâlbuki onlar affedilmez bir gafletle başka meslek sahiplerininkine benzer işler görüyorlar. Mevlit okuyorlar, para ile dua ediyorlar ve para ile Kuran ticareti yapıyorlar.²⁹⁶ Topçu din hayatının ve bu hayatı düzenlemekle görevli olanların da maddeye bağlandığından bu şekilde şikâyet etmektedir. Karaman’ın tespitlerine göre, Topçu’nun gözünde din görevlileri toplumdaki genel bozulmanın dışında kalamayarak düzenin bir parçası olmuşlardır. Onun kullandığı “para ile namaz kıldıran imam” ve “toprakbastı tellalları olan hac delilleri” gibi ağır sözleri ilk bakışta haksız bir itham gibi görünse de düşünürümüzün burada genelleme yapmadığını ve din görevini menfaatlerine alet edenler için bu tür ifadeler kullandığını bilmeliyiz. Ancak yine de o dönemde din hayatının baskı altında olduğu düşünülürse Topçu’nun bu eleştirilerinde haksızlık yaptığı söylenebilir.²⁹⁷

Düşünürümüz din görevlilerinin maaşlarıyla ilgili de fikir belirtmiştir. Ona göre imam, müezzin ve müftüler yüksek maaş davası üzerinde durmaktadırlar.²⁹⁸ Oysaki Topçu’ya göre dini hayatın yaşanmasında para ile maaşın hiç yeri olmamalıdır. Bu hayata önderlik edenler ancak bulundukları ilim yerlerinden maaş almalıdırlar. Topçu’nun zihnindeki düşünce bir ilim yerinde çalışıp din hizmetini de gönüllü olarak gören kişilere dayanmaktadır.²⁹⁹ Ancak bunun hayat şartları karşısında geçerliliği ya da uygulanabilirliği çok tartışılır. Çünkü bir camide yapılması gereken vazifeler düşünülürse bunu kendi işi ile beraber yapacak gönüllü insanları bulmak, bulunsa bile onların bu görevlere zaman ayırabilmesi neredeyse imkânsızdır. Topçu’nun idealistliğinden dolayı böyle bir arayış içinde olduğunu anlayabiliyoruz ama çözümün

²⁹³ Karaman, “Nurettin Topçu’da Önder İnsan Arayışı”, Tabula Rasa, S. 13, s. 23

²⁹⁴ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 74

²⁹⁵ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, s. 65

²⁹⁶ Topçu, Ahlak Nizamı, s. 137

²⁹⁷ Karaman, Nurettin Topçu’da Ahlak Felsefesi, ss. 96 – 97

²⁹⁸ Topçu, İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf, s. 65

²⁹⁹ Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, ss. 162 – 163

de uygulanabilir bir tarafı olmalıdır. Ama şunu rahatlıkla söyleyebiliriz, din görevlisi olan kişi fedakâr olmalı ve para gibi maddi endişelerden mümkün olduğu kadar sıyrılabilmesi hele de bunu bir amaç olarak görmekten kaçınmayı görev bilmelidir.

5.2. Tasavvuf ve Din Eğitimi

Tasavvufi eğitimi yani tekkelerde verilen eğitimi de yaygın din eğitimi içinde görmekteyiz. Topçu'nun bir tasavvufçu olduğunu daha önce açıklamıştık. Bu nedenle onun böyle bir eğitimi doğru ve güzel bulacağı açıktır. Nitekim düşünürümüz, Kur'anı ilahi bir kalp sedası olarak anlayanların mutasavvıflar olduğunu dile getirerek, onların dinin bir kalp eğitimi olduğunu bildiklerini ve tekkelerin temiz oldukları yıllarda yani henüz sahtekârların eline geçmediği yıllarda tasavvufun halka gerekli dini eğitimi verdiğini savunur.³⁰⁰ Yani Topçu, din eğitiminde tasavvufun olumlu rolüne değinmekle beraber tasavvufi kurumların sahtekârların eline geçtiğini de ekler. Tabi ki bu sözü bütün tasavvufçular için söylediğini iddia edemeyiz. Kastedilen dinin bile bir istismar aracı olması nedeniyle bu tür kurumların da işlevlerini yerine getirememesidir. Zaten Topçu din istismarcılığına en çok şiddetle karşı çıkanlardan birisidir. Ona göre bin yıldır haçlılar İslam'ı dıştan yıkmaya çalışırken içteki sahtekâr kaidecilerin İslam'ın ruhunu zehirleyerek içinden yıktığını belirtir.³⁰¹ Topçu daha önce medrese erbabının bozuluşunu anlatmıştı. Ve medresenin bu durumu karşısında tasavvufun yoluna devam ettiğini belirtmişti. Anlaşıyor ki, ona göre en sonunda tasavvufi bazı kurumlar da dünyevileşmeden ve İslam'ın ruhundan uzaklaşmadan kurtulamamıştır.

Topçu'nun en çok etkilendiği mutasavvıf Mevlana'dır. Zaten eğitimde Mevlana kültürünün temel olması gerektiğini savunmuştu. O zaman Mevlana'nın eğitim anlayışının Topçu'yu etkilediğini düşünebiliriz. Ya da Topçu eğitim anlayışına onu yakın bulmuş olabilir. Ergün, Mevlana'nın eğitim ile ilgili fikirlerini anlattığı kitabında Mevlana'ya göre eğitimin üzerine kurulması gereken temele değinmektedir. Buna göre, her varlığın bir yaratılış amacı vardır. Bu amacı gerçekleştirmek ve Yaratıcının iradesini yerine getirmek için birçok işi vardır. Eğitim insanların yaratılış gerçeği üzerine kurulmalı ve kişilerin tabiatlarındaki sanat ve hünerleri geliştirmelidir.³⁰² Burada geçen Yaratıcının iradesini yerine getirmek tabiri bize hemen hareket felsefesinin temel esasını

³⁰⁰ Topçu, Türkiye'nin Maarif Davası, s. 156

³⁰¹ Şehsuvaroğlu, Nurettin Topçu, s. 70

³⁰² Ergün, Mevlana'nın Eğitim Görüşleri, s. 321

ve vahdeti kusud kavramını hatırlatmaktadır. Demek ki Topçu'nun bağılı olduğu hareket felsefesi ile Mevlana'nın gösterdiği bu eğitim anlayışı uyuşmaktadır.

SONUÇ

Son dönemde ülkemizin yetiştirdiği büyük münevverlerden birisi olan Nurettin Topçu'nun fikir dünyasına aşina olarak, onun eğitim ve din eğitimi alanında ürettiği düşünceleri sistemli bir şekilde ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmada Topçu'nun felsefi ve edebi bir üslup kullandığını yoğun anlamlar içeren ifadelerle başvurduğunu gördük. Aynı zamanda çoğu kez coşkulu bir dil kullandığını gördük. Ayrıca çoğu kez bir nutuk havasında yazmış özlü ifadeler kullanmıştır. Şüphesiz ki bu dil, çalışmamızı yaparken bir zorluk olarak karşımıza çıkmıştır.

Fikir dünyasına genel bir bakış yaptığımız Topçu, karşımıza pek çok nitelikte çıktı. Onu tanımlamak için; dindar, milliyetçi, sosyalist, idealist ve filozof gibi pek çok sıfat kullanmak mümkündür. Peki, bazıları bir birine zıt gibi bile görünen bu çeşitli özellikler nasıl bir kişide toplanabilir? Bunu anlamak için elbette ki düşünürümüzün bu kavramlara yüklediği anlam önemlidir. Çalışmamız gösterdi ki, Topçu bütün bu kavramları bir şekilde İslam dini ortak paydasında bir araya getirmektedir. Mesela, milliyetçiliğinde dine çok önem verdiği gibi sosyalistliğinde de dinin kaynaklık ettiğini gördük. Bütün bu kavramları açıklarken dini bir bakış açısı olduğunu anladık. Ancak kanaatimizce, Topçu'nun bu kavramları bu şekilde kullanması onun anlaşılmasını güçleştirmiştir. Bir anketle ilgili yaptığımız alıntıyı da hatırlarsak bunun tepki çeken bir durum olduğu ortadadır.

Nurettin Topçu'nun dikkat çeken önemli bir özelliği neredeyse her şeyi eleştirmesi olmuştur. Dönemin eğitim politikalarını ve uygulamaları ilim zihniyetindeki bozulmaları da şiddetle tenkit etmektedir. Hem eski eğitim anlayışını hem de onun yerine konmaya çalışılan eğitim sistemini eleştirmiştir. Eleştiri elbette bir filozof için son derece doğal bir eylemdir. Ancak bunu sadece felsefeci olmaya bağlayamayız. Kanaatimizce yaşadığı dönemin bunalımlı bir zaman dilimi oluşu ve toplumun hatta tüm dünyanın hızlı değişimi eğitim de dâhil birçok konuda yanlışlar yapılmasına sebep olmuştur. Eleştirileri ve ortaya koyduğu fikirler kabul edilsin ya da edilmesin, inkâr edilemez bir gerçek vardır ki Topçu, doğru bildiği yolda kararlı bir şekilde yürümüş, bu ülke ve insanları için hayatını adanmış bir mütefekkindir.

Topçu sadece eleştirmekle yetinmemiş, daha da önemlisi kendi felsefesine de uygun bir şekilde yeni fikirler üreterek düşünce dünyamıza katkılar sağlamıştır. Ancak fikirleri o dönemin şartlarında değerlendirilmemiştir. Çalışmamızda Nurettin Topçu'nun

zihninde nasıl bir eğitim ve din eğitimi tasarlandığını da anlamaya çalıştık. Bu bölümü ulaştığımız sonuçları kısaca sıralamak isteriz.

Bir filozof olan Nurettin Topçu, Fransız filozofu ve hocası olan Blondel'in hareket felsefesinden etkilenererek bu felsefeyi temele alıp insanımıza özgü bir felsefe ortaya koymaya çalışmıştır. Bu felsefe ile tasavvufi anlayışlar arasında bir paralellik olduğunu ve Topçu'nun tasavvufi fikirlere de sahip olduğunu söylemek gerekir.

Milliyetçi olan düşünürümüz, milliyetçiliği ırk yerine vatan temeline oturtmuş ve dini milliyetçiliğin ayrılmaz parçası olarak görmüştür. Dolayısıyla onun milliyetçi oluşu ile Müslüman oluşu bir bütün olmuştur. Topçu toplum hayatı üzerinde de düşünmüş ve sosyalist bir düzen istemiştir. Tabi ki bu sosyalizm maddeci ve din dışı değil, İslam'ın ilkelerinden çıkarılmış ruhçu bir sosyalizmdir.

İşte böyle bir dünya görüşüne sahip olan düşünürümüz, geçmişteki ve dönemindeki eğitim ve din eğitimi faaliyetlerini eleştirmiştir. Maddeciliğin din hayatını ve eğitim anlayışını sarmasından rahatsız olarak, dinin istismar aracı olmasından nefret duyarak, bedenine ruha, maddenin manaya galebe çalmasına itiraz ederek milli ve dini karakter taşıyan idealist eğitim felsefesi ile örtüşen bir eğitim sistemi ortaya koymaya çalışmıştır. Eğitimin milli olması gerektiğini savunarak milli okul kavramını ortaya atmış ve din eğitiminin bütün derslerde ve derslerle uyumlu olarak yapılmasını istemiştir. Din hizmetinde ise gönüllülüğü esas almıştır.

Onun felsefi görüşlerinin eğitim anlayışındaki etkisi kendini açıkça göstermiştir. Bu ilişkilerde ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Hareket felsefesinin tasavvufi fikirlere yakın olduğunu söylemiştik. Bu nedenle Topçu eğitimde tasavvufi unsurlara çok yer vermiştir. Ahlak konusuna çok önem vermiş, din eğitiminin her şeyden önce bir kalp eğitimi olduğunu belirtmiş, hatta Mevlana kültürünün eğitimde esas olması gerektiğini bile söylemiştir. Zaten Mevlana onun en çok etkilendiği mutasavvıftır. Bu felsefede dini bilgi ile bilimsel bilgi ayrılmadığı ve bu ikisinin de hakikat kapsamına dâhil edildiği için, eğitim anlayışında da bütüncül bir yaklaşım görülmektedir. O derslerin ve ilimlerin nihai amacının aynı olduğunu iddia etmiştir.

Topçu'nun milliyetçiliği onu milli okul fikrine götürmüş ve yabancı okullara karşı çıkmıştır. Okulun milli ve özgün olması gerektiğini söylemiştir. Tabi din ile milliyetçiliği ayırmayışı milli okula dini bir nitelik de yüklemesine sebep olmuştur. Bu sebeple idealindeki okulu anlatırken din eğitimine çok önem vermiştir. Devletçi tutumu sebebiyle özel okula karşı çıkarken sosyalist düşüncesi nedeniyle eğitimde eşitliğe

vurgu yapmış ve yardımlaşma, fedakârlık, hizmet gibi sosyal önem arz eden konulara sık sık değinmiştir.

Onun eğitimle ilgili fikirlerine bir de milli okulun unsurlarından olan öğrenci, öğretmen ve dersler açısından bakalım. ülkemizde pragmatik felsefenin eğitime hakim olduğunu iddia ederek buna karşı çıkan Topçu, idealist eğitim felsefesine uygun bir eğitim istemiştir. Öğrenciyi bir ilim yolcusu görerek, eğitimin diploma avcılığı haline geldiğini esefle belirtmiştir. Son derece önem verdiği öğretmen idealist bir öğretmen olup, büyük sorumlulukları olan bir vazife adamıdır. Derslerin kendilerine özel gayeleri olmakla beraber hepsinde ortak ve ulvi bir amaç olarak hak ve hakikate ulaşmak yer almıştır. Bütün bu ulaştığımız sonuçlar hipotez kısmındaki öngörülerini doğrulamaktadır. Yani çalışmaya başlamadan önce tahmin ettiğimiz sonuçlara ulaşmış bulunuyoruz. Tabi ki sonuçlarımız hipotezlerimize göre daha ayrıntılı ve kapsamlıdır.

Kısaca söylemek gerekirse, onun fikirleri biraz irdelendiğinde karşımıza İslam çıkmakta ve o dini daha çok ruhi bir hayat olarak görmektedir. Bu sebeple onun eğitim anlayışının da dini temele dayandığını ama felsefe ile de yoğrulduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca Topçu'nun ülkemizin eğitim hayatında pragmatizm ve pozitivizmin hakim olduğunu söyleyerek bunu tenkit ettiğini ve idealist bir eğitim düşüncesine sahip olduğunu, bu düşünceye dayanarak ülkemizin eğitim sorunlarının hemen hemen hepsi ile ilgilendiğini, çözüm yolları bulmaya çalıştığını gördük.

Son olarak değinmek istediğimiz konu Topçu'nun fikirlerinin günümüzdeki önemidir. Günümüzde de hayatta ve eğitim hayatında maddeye önem veren pragmatist bir zihniyet olduğu söylenebilir. Aslında bu bütün dünyayı saran bir düşünce ve yaşam tarzı olmuştur. Ama biz biliyoruz ki böyle bir yaşam tarzı insanı asla tatmin etmeyecektir. İnsan inanma ihtiyacı olan hayatın anlamını ve ölümün ötesini merak eden bir varlık olmaya devam edecektir. Bu durumda ona cevaplar verebilecek ve onu güven duygusuyla huzura kavuşturacak olan sadece dindir. İşte durum böyle iken din eğitiminin bile pragmatist ve pozitivist yapıda olması hiç de kabul edilecek bir durum değildir. Bu yüzden Topçu'nun ortaya koyduğu "idealist" eğitim anlayışı ve varsa başka düşüncelerimizin de ortaya koyduğu idealist yorumlar ele alınıp değerlendirilmelidir.

Ayrıca Topçu'nun din eğitiminde sorun olarak gördüğü sözde din bilim çatışması, hurafelerin dinin özüne zarar vermesi gibi bazı meseleler günümüzde de güncelliğini bizce korumaktadır. Dindar insanlarda felsefeye karşı önyargı, bilim dünyasında dine karşı tavır hala devam etmekte diyebiliriz. İşte doğru din eğitimi buna çözüm olabilir.

Topçu'nun ahlak konusunda önem verdiği değerler olan hürmet, merhamet ve hizmet de bugün fazlasıyla muhtaç olduğumuz değerlerdir. Hayat şartlarının zorlaşması, Topçu'nun da vurguladığı gibi zihniyetlerin değişmesi ve manevi değerlerin zayıflaması, kin, hakaret, kavga, cinayet gibi olumsuzlukların yaygınlaşması ve insanların hoşgörüden uzaklaşması ve daha nice sebepler yüzünden insanlar kendilerini güvende hissedemez oldu. Sevgi, saygı azaldı. Başka varlıklara hizmet değil bencillik kendini gösterdi. İşte böyle bir dünyada böyle bir ahlakın eğitimiyle pek çok sorunun çözüleceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia (1984), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (3. Baskı), Ankara: Savaş Yayınları
- Atayığıt, Ali (1992), *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938 – 1950)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Ayhan, Halis (2004), *Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları
- Bıçer – Silkin, Ramazan – Fatma, “Din – Bilim İlişkisi Bağlamında Hüseyin el Cisri’ye Göre Yaratılış”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13, www.if.sakarya.edu.tr (07.08.2008)
- Bolay, S. Hayri (1979), *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınevi
- Cebeci, Suat (1996), *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Cebecioğlu, Ethem (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (3. Baskı), İstanbul: Anka Yayınları
- Çağırıcı, Mustafa (2006), *İslam Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul: DEM Yayınları
- Çakan, İ. Lütfi, (1991), “Babanzade Ahmet Naim”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 4, ss. 375 – 376, İstanbul
- Demir – Acar, Ömer –Mustafa (1993) *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, (2. Baskı), İstanbul: Ağaç Yayınları
- Dinçer, Nahit (1974), *İmam – Hatip Okulları Meselesi*, İstanbul: Yağmur Yayınları
- Eraydın, Selçuk (1997), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (5. Basım), İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları
- Ergün, Mustafa (1999), *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Ocak Yayınları
- Ergün, Mustafa (1993), *Mevlana’nın Eğitim Görüşleri*, Ankara: Ocak Yayınları
www.eğitim.aku.edu.tr (07.08.2008)
- Erkal, Mustafa E. (1996), “Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 13, ss. 28 – 30, İstanbul
- Ertan – Küçük, Veli –Hasan (1976), *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Din Müesseseleri Ve Din Âlimleri*, İstanbul
- Gutek, Gerald L. (2001), *Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar* (Çev. Nesrin Kale) Ankara: Ütopya Yayınları
- Gündoğan, Ali Osman (1994) “Aksiyon Felsefesi”, *Felsefe Dünyası*, S. 11, ss. 36 – 42
www.felsefelik.com (04.08.2008)

- James, William (1986), *Pragmacılık I* (Çev. Muzaffer Aşkın), (2. Baskı)
İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Kara, Mustafa (1995), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, (3. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları
- Karaman, Hüseyin (2000), *Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Karaman, Hüseyin (2005), “Nurettin Topçu'da Önder İnsan Arayışı”, *Tabula Rasa*, Sayı: 13, ss. 23 – 32, Konya
- Kılavuz, A. Saim (2007), *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, (13. Baskı)
İstanbul: Ensar Neşriyat
- Kızılçelik – Erjem, Sezgin –Yaşar (1994), *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Atilla Kitabevi
- Kök, Mustafa (1995), *Nurettin Topçu'da Din Felsefesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Okay, M. Orhan (1997), “Hareket”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 16, ss. 123 – 125, İstanbul
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.3,
İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Sezer, H. Emin (1991), “Arık Remzi Oğuz”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 3, ss. 357 – 358
İstanbul
- Sönmez, Veysel (2005), *Eğitim Felsefesi*, (7. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık
- Şehsuvaroğlu, Lütfi (2002), *Nurettin Topçu*, Ankara: Alternatif Yayınevi
- Topçu, Nurettin (2005), *Ahlak*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin (1999), *Ahlak Nizamı*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin (2005), *İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf*, İstanbul: Dergâh Yayınları,
- Topçu, Nurettin (2001), *Millet Mistikleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin (1978), *Milliyetçiliğimizin Esasları*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Topçu, Nurettin (1998), *Türkiye'nin Maarif Davası*, (4. baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tosun, Cemal (2002), *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, (2. Baskı), İstanbul: Pegem A Yayıncılık
- Türer, Osman (1995), *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Seha Neşriyat
- Yakuboğlu, Kenan (2006), *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı, Soyadı: Ali Rıza GENÇ

Doğum Yeri / Yılı: Giresun / 29.04.1983

Medeni Durumu: Evli

Telefon: 0 505 480 48 05

Adres: 7 Ocak m. 12524 s. No: 8 Merkez / OSMANİYE

E – Mail Adresi: genc_aliriza@mynet.com

EĞİTİM DURUMU:

2005 – 2008: Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe
Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

2000 – 2004: Lisans: Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü
Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü

1994 – 2000: Ortaokul ve Lise: Osmaniye İmam – Hatip Lisesi

1990 – 1994: İlkokul: Osmaniye Yedi Ocak İlköğretim Okulu

1989 – 1990: İlkokul: Yumaklıcerit Köyü İlköğretim Okulu Pazarcık / K. MARAŞ

İŞ DURUMU:

2004 – 2007: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni: Camızkışlası İlköğretim Okulu
Kırıkhan / HATAY

2007 –: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni: Akbez Fatih Sultan Mehmet
İlköğretim Okulu Hassa / HATAY